

GLOBUS

Adolfo Bioy Casares

Celălalt labirint

Traducere de MARIANA VARTIC

Prefața de ION VARTIC

COPERTA COLECȚIEI DE ION STATE

Grafica și ilustrația: Nicolae Sârbu

ADOLFO BIOY CASARES

La trama celeste

SUR Editorial Sud-americană

Buenos Aires, 1970

EDITURA UNIVERS

București

1987

ADOLFO BIOY CASARES ȘI PROCESUL REFLEXIEI
MULTIPLE

Seis bene, cui clicam, positis pro nomine signis...

OVIDIUS, *Tristla*, I, V, 7

„E CURIOS CÂT DE BINE E VĂZUTĂ în țara asta literatura fantastică... Oare de ce?“, se întreabă – după o neașteptată întâlnire cu Borges, pe o stradă din Buenos Aires – Bruno, scriitorul-comentator din romanul *Despre eroi și morminte* al lui Ernesto Sábato. Întrebarea aceasta, al cărei subtext nu e doar pur estetic, ci, în primul rând, unul profund spiritual, nu este deloc lipsită de îndreptățire. Aceasta pentru că în Argentina, mai pregnant și mai coerent decât în oricare altă țară din America Latină, s-a închegat un tip aparte de literatură fantastică – rafinată și erudită, analitică și speculativă în cel mai înalt grad posibil – ale cărei origini se află la sfârșitul veacului trecut ori în primele decenii ale secolului nostru (datorită unor creatori ca Leopoldo Lugones, Macedonio Fernández, Santiago Dabove), care se identifică apoi cu opera lui Jorge Luis Borges (fenomen insolit de absorbție a experiențelor

anterioare și de răsfângere în cele ulterioare), pentru a deveni apanajul unei pleiade întregi de scriitori contemporani, pe cât de diverși, pe atât de ingenioși, ca Silvina Ocampo, Manuel Peyrou, Adolfo Bioy Casares, Enrique Anderson Imbert, Julio Cortázar, Silvina Bullrich ș.a. În romanul pomenit, tânărul Martín crede, cu oarecare naivitate, că răspunsul la acest „Oare de ce?” ar putea consta în simpla dorință de evaziune din real a cititorului argentinian. Dar Bruno, care, în acest caz, e o voce a lui Sábato însuși, îi taie decis replica: „Nu. Pentru că realitatea din S.U.A. e la fel de neplăcută. Trebuie să fie o altă explicație”. Și Sábato, în romanele ca și în eseurile sale, oferă, nuanțând-o continuu, o altă explicație, definind fantasticul argentinian într-un mod mediat, adică prin filtrul definirii lui Borges, modelul absolut al acestui tip de literatură. Argumentele autorului lui *Abaddón, exterminatorul*, ținând, în mod evident, de morfologia culturii, se referă la percepția specifică a orizontului spațial. După părerea sa, în creația borgesiană, fantasticul are ca suport un sentiment „foarte argentinian”, care ar fi „o anumită tristețe metafizică”, o neliniște și tensiune faustică provocată de impactul individului cu peisajul „abstract și dezolat” al țării sale. *Spațiul-matrice* (conform terminologiei lui Blaga) care modelează atât sensibilitatea, cât și intelectul argentinianului ar fi, după Sábato, acel „gigantic teritoriu *gol*”, adică *pampa*; „temperamentul metafizic și meditativ” s-a cristalizat „în mijlocul acelei metafore a Neantului și Absolutului care este câmpia fără limite și attribute”, constituind nu numai caracterul preformativ al operei lui Borges, ci însăși esența „argentinității”.

Faptul că „argentinitatea” este definită prin prisma lui Borges, iar, la rândul său, Marele Bibliotecar prin „argentinitate” 1 nu trebuie să ne facă să credem că Sábato nu se diferențiază, în același timp, de această

literatură fantastică și de acest tip de creator (în care categorie, alături de Borges, pentru uimitorul fenomen de congenialitate pe care îl revelă, trebuie inclus și Adolfo Bioy Casares). Observațiile lui Sábato sunt, cum vom vedea, extrem de sugestive și pot fi transmutate, până la urmă, într-un alt plan, superior, al problematizării teoretice. Astfel, Borges i se pare a fi „mai mult literat decât vital, mai degrabă rafinat decât puternic”, refugiindu-se din *dura realitate* într-o *lume inventată*, fascinat cum este de intelectul limpede sau de arta combinatorie, de impulsul sofistic de a demonstra reversibilitatea fatală a tuturor lucrurilor și conceptelor. Tot așa, personajele din *Despre eroi și morminte* acuză, violent.

„Pura literatură” a lui Borges și „divertismentele sale filosofice”: „E un scriitor ingenios, un mistificator”, exclamă, de pildă, părintele Rinaldini. Toate aceste afirmații și determinante referitoare la creatorul de tip Borges/Bioy Casares sunt, de fapt, revelatoare, căci prin intermediul lor Sábato delimitează, în mod implicit, configurația aparte a artistului manierist, cu caracteristicile sale metaistorice.

În același sens, întru totul semnificativă este și celebra prefață a lui Borges la *Invenția lui Morel*, extraordinarul roman al lui Bioy Casares. În opoziție radicală cu Ortega y Gasset - care, în *Gânduri despre roman*, contrapune celui *arte de aventuros*, ce i se pare iremediabil îmbătrânit prin epuizarea tuturor intrigilor posibile, *un arte de figuras*, în care primează personajul și se mai conservă, ca „o necesitate mecanică”, doar un minimum de acțiune concretă - Borges țintește, dimpotrivă, să reabiliteze romanul de peripeții. Astfel, după el, contrastul dintre romanul de aventuri și cel psihologic (propus ca unic gen viabil astăzi de către Ortega y Gasset) este unul dintre rigoare/ordine și

libertate/dezordine, căci, spre deosebire de primul, ultimul, punând un accent disproporționat pe psihologie, conține, *in extremis*, caractere de tip dostoevskian, cu comportament imprevizibil, nemotivat și paradoxal până la absurd. Pe de altă parte, romanul psihologic se vrea și unul realist, dar, frustrat adesea de un germen imaginativ și precar ca invenție, ne face să „ne resemnăm ca în fața insipidului și inutilului de fiecare zi”. În schimb, felul în care Borges definește romanul de aventuri (în care însuși Ortega y Gasset observă că persistă „fiziologia povestirii”) constituie o artă poetică exemplară, ce poate fi, oricând, asumată de manierism în genere (în acest sens, se poate afirma că literatura latino-americană reînvie în mod miraculos, în forme insolite și vil, vechea experiență europeană). Pentru Borges, implicit și pentru Bioy Casares, artistul mizează totul pe o carte – respingerea imitației – căci totul este construcție a intelectului: romanul/povestirea de aventuri „nu se propune ca o transcriere a realității: este un artificiu care nu suportă niciun element nejustificat” și în care primejdia de a se devaloriza în „simpla varietate succesivă” impune, mereu, imaginarea altui și altui „subiect riguros” și, în același timp, atractiv, fascinant prin ingeniozitatea lui. Poetica lui Borges confirmă astfel foarte exact întreaga poetică manieristă, făcând elogiul creatorului care substituie, în mod programatic, *mimesis*-ului clasic *phantasia* manieristă, opunând, cu un orgoliu demiurgic, imitației unei lumi reale, închegarea unor lumi gândite, inventate: „El mundo es una actividad de la mente...”, sună sentința Marelui Bibliotecar¹.

O asemenea operă cu subiect riguros și ingenios totodată scrie și Bioy Casares², fie că e vorba de romanele

1 Mariana Grondona, Viajar con Borges, în La Prensa, 13 ianuarie 1974.

2 Adolfo Bioy Casares, unul dintre marii scriitori contemporani ai Americii Latine, s-a născut la 15 septembrie 1914, la Buenos Aires.

sau povestirile sale. Astfel, după Borges, *Invenția lui Morel* – derulând „o odisee de miracole” – constituie o *carte perfectă* datorită „rafinatelor virtuozități ale scriiturii” și a contrapuncticii armonioșimpecabile dintre imaginație și motivare reflexivă. În esență, cum spune chiar naratorul, *Invenția lui Morel* conține o mărturie despre un „miracol ostil” (formula reprezintă, în fond, un oximoron specific manierist). Un individ necunoscut și misterios, al cărui nume nu-l vom cunoaște niciodată – om fără alternativă, deci fără nicio speranță de a se realiza plenar în mijlocul celorlalți – naufragiază, cu bună știință, pe o insulă pustie și neidentificabilă, bizară totodată, căci pe ea se află un „Muzeu” (un fel de hotel sau sanatoriu unde nu locuiește nimeni), o capelă și un bazin de înot. (*Spațiul-insulă* e un *topos* ilustrativ în cel mai înalt grad al aceluia teritoriu închis în care, drept consecință a neliniștii faustice în fața infinitului, despre care am vorbit la început, se refugiază, invariabil, eroul lui Bioy Casares.) Cu surprindere, naratorul își dă seama că, de la o vreme, nu mai este aici „stăpânul propriei singurătăți”, deoarece pe insulă apar, la

Urmează o vreme Facultatea de Litere și Filosofie, pe care o abandonează pentru a se consacra în exclusivitate scrisului. Talent precoce, debutează încă din 1929 cu volumul de povestiri Prolog. Din anii '30 datează prietenia, atât de fructuoasă în plan spiritual, cu Borges. E căsătorit cu Silvina Ocampo. A doua etapă a creației sale (1940—1950) conține o serie de opere de primă mărime : romanul *Invenția lui Morel*, 1940 (Premiul orașului Buenos Aires, 1941) ; volumul de povestiri polițiste *Șase probleme pentru don Isidro Parodi*, 1942 (în colaborare cu Borges) ; povestirea *Mărturia mincinoasă a zăpezii*, 1944 ; romanul *Plan de evadare*, 1945 ; romanul *Cei ce iubesc, urăsc*, 1946 (în colaborare cu Silvina Ocampo); volumul de povestiri *Trama celestă*, 1948 (în versiunea românească, cu titlul *Celălalt labirint*). Din ultima perioadă a activității sale trebuie semnalate romanele *Visul eroilor* (1954), *Jurnalul războiului porcului* (1969), *Dormind la soare* (1973), precum și volumele și antologiile de povestiri tipărite între 1956—1979. Fundamentală e *Antologia literaturii fantastice* (1940), realizată cu Borges și Silvina Ocampo, în prologul ei, Bioy Casares propunând și o clasificare a fantasticului.

un moment dat, niște „intruși” pe care el îi urmărește iritat în ocupațiile lor agreabil-mondene: prezumtivii turiști, înveșmântați oarecum desuet, organizează în saloanele „Muzeului” agape conversaționale (unde discută, nu întâmplător, despre imortalitate) sau, sub cerul liber, serate dansante pe melodiile (mereu aceleași) ale unui fonograf, după cum repetă, în mod curios, conform unui scenariu fix, aceleași plimbări pe malul stâncos al mării etc. Supraveghindu-i și pășind pe urmele lor asemeni unui detectiv, naratorul descoperă cu „greață” că, în realitate, nu are de a face cu oameni, ci cu imagini proiectate și reluate la nesfârșit de un aparat miraculos, ce funcționează în strânsă corelație cu mișcarea discontinuă a mareelor. Dar adevărata surpriză nu e aceasta, ci alta mult mai tragică: îndrăgostit, naratorul, chiar când își dă seama că Faustina, enigmatică femeie care contemplă marea în amurg, nu-i decât o siluetă aeriană, nu se mai poate lepăda de obsesia lui și face tentativa disperată, dar ingenios concretizată, de a se dematerializa treptat el însuși, pentru a ajunge să se învârtă și el, alături de „imaginea” idolatrizată, pe discul „eternității rotative”.

Eroul *Invenției*... este un scriitor, amestec ciudat de literat și eseist, de erudit cu dezinvoltura și prospețimea diletantului, datorită variilor sale lecturi, ca și a analogiilor și aluziilor livrești, surprinzătoare și insolite, subtil încastrate în textura confesiunii. El e, totodată, un sentimental puternic refulat, un patetic anti-patetic, care suferă incurabil de „hybris cerebral”, a cărui creație (și chiar viață!) țâșnește din alte creații, precum o himeră din străfundul altor himere, și care, asemeni oricărui artist manierist, așteaptă ca să „ia ființă mai întâi «o artă» din natură, iar după aceea «o alta» din arta însăși”³ Acest joc

3 Federico Zuccari, *L'Idée...*, apud Gustav René Hocke, *Lumea ca labirint*, trad. de Victor H. Adrian, Editura Meridiane, București, 1973, p. 94. După alt literat al lui Bioy Casares, Henri Nevers, din *Plan de*

secund reprezintă harul și blestemul său: opera / viața, ardentă în laconica ei exteriorizare, se lasă încorsetată și torturată de disciplina introspecției necruțătoare, așa cum un masochist se lasă strâns de bunăvoie în „cizma spaniolă” a obsesiei sale. Eroul lui Bioy Casares nu e nici om întreg, nici scriitor întreg, căci „metoda” asumată nu-i permite nici să trăiască, nici să creeze liber, ci doar să se (de) construiască perpetuu sub privirea limpede și acută a propriului intelect. El se supune necondiționat legilor severe incluse în propria-i deviză, *Ostinato rigore*, pe care o detaliază într-un acces eliptic-confesiv, cu tăietură decisă de poem intens: „Plânsul și sinuciderea sunt vocația mea, totuși nu uit rigoarea pe care mi-am impus-o”.

Acest tip special de personaj – literatul – configurează una din dominantele inconfundabile ale prozei lui Bioy Casares, apărând în toate operele sale majore. Astfel, povestirile din volumul la *trama celeste* creionează, în ansamblu, un portret-robot al acestuia, întregindu-l în nuanțe pe cel din *Invenția lui Morel*. În primul rând, din punct de vedere strict uman, el nu este un om obișnuit, ci, cum ar spune Valéry, un fel de „ființă teoretică”, suportând, deci, restricțiile impuse de un intelect totalitar; de aici, o anume descărnare a sa, o spiritualizare cel mai adesea radicală. E, de obicei, un scriitor precoce, aureolat printr-un „prestigiu prematur dobândit” (nu e aici o tulburătoare coincidență parțială cu Adolfo Bioy Casares, el însuși debutant adolescent?), un artist de tip rimbaldian, cu o erupție creatoare pretimpurie și o extincție ciudat de rapidă. În genere, și deloc întâmplător, artistul acesta nu posedă o înfățișare fizică și nici măcar un nume⁴, fiind uneori doar o voce anonimă (ca

evadare, „orice lucru este simbolul oricărui lucru”, afirmație ce constituie, totodată, un leit-motiv de bază al tratatelor manieriste.

4 Felul în care sînt prezentați cei trei artiști (Villafañe, Oribe și Berger Cárdenas) din Mărturia mincinoasă a zăpezii și faptul că aceștia sînt scoși, prin numele lor, din anonimul nu contrazice cele spuse mai sus.

în *Invenția...* dar și în *Despre stăpânii viitorului, Idolul, Trama celestă* sau în *amintirea Paulinei*). La el, tot ceea ce ține de „physis” este vag și incolor, trupul său primind doar infuzia de expresivitate a ideii. Simptomatic e romancierul Horváth Antal din *Celălalt labirint*: uitându-se în oglindă, își examinează fața sortită „să-l arunce în uitare și banalitate”, suportabilă doar în lumina sură a zorilor sau a amurgului; în camere întunecoase, meditează el, și „alături de femei mioape. aş putea fi și eu fericit”. Aceste ființe fără chip și fără nume sunt numai întrupări efemere, cochilii fragile și transparente ce adăpostesc, pentru câțva timp, un intelect pur care le supraviețuiește. Făptura umană se reduce astfel, cum ar spune tot Valéry, la „goalele categorii intelectuale”, rămânând doar un „minim logic”, incoruptibil și pasiv, nemaiînsuflețit de palpitul de carne și sânge.

Caracterizat printr-o retractilitate adeseori tenebroasă în fața vieții, literatul lui Bioy Casares tinde spre imaculata tensiune reflexivă și își ține alături, pe birou, ca pe o amuletă a intelectului, bustul lui Leibniz; el e un fel de enciclopedist, cu un adevărat „plan de lecturi” din cele mai diverse și neașteptate domenii (filosofie și gnoză, literatură, științele naturii, istoria miturilor, ocultism, științele politice, sociologie etc. etc.) pentru a evita „ca spiritul să lânzezească”. Asemeni poetului Axei Martini, din *Alteță regală*, romanul lui Thomas Mann, și literatul acesta duce doar o *existență simbolică*, deci

în realitate, ei nu constituie decât schițe sumar înseilate, în care convenționalitatea voită a creionării e pigmentată de penița unei ironii acide. În toate povestirile din *Trama celestă* există o singură excepție în acest sens : Julio Montero. Lucrul e semnificativ : hirsut și tuciuriu, cu „mustața zbîrlită” și „gîtul puternic”, senzual și sălbatic, Julio Montero e individualizat în tușe îngroșate, dezvăluind disprețul și ura simptomatică a literatului — subtil-devitalizat, necarnal, secătuit de orice speranță — al lui Bioy Casares față de scriitorul mediocru, respingător prin amestecul de vigoare fizică și platitudine intelectuală.

formală, excluzând „raportul direct” și „intimitatea nemijlocită” cu viața. Naratorul din *Invenția...* pomenește, în mai multe rânduri, că intenționează să scrie un *Elogiu lui Malthus*. În această afirmație încifrată se află nu numai cheia romanului, ci chiar aceea a destinului de artist, întrucât conține o aluzie la celebrul apolog al lui Malthus din *An Essay on the Principle of Population*, în care omul e înfățișat ca un intrus ce se strecoară, printre convivi, la „marele banchet al naturii”. Această metaforă poate fi legată de aceea a lui Axei Martini, pentru care creatorul întruchipează pe cel exclus din „saloanele de festivități ale vieții”. Naratorul din *Invenția...* enervat de acei „abominabili intruși” ce-i invadează insula, descoperă până la urmă că, de fapt, adevăratul intrus este el însuși; în sensul acesta, el este de două ori un intrus, o dată, ca simplu individ, iar apoi în virtutea tragicei sale condiții de artist. De aceea, literatul lui Bioy Casares reprezintă un afectiv inhibat și un obsedat al realității reflectate (lucru ilustrat cu prisosință de povestirea *în amintirea Paulinei*), căci cealaltă realitate, aceea „naturală”, spontană îi este inaccesibilă din cauza hiperlucidității și a apetitului ipotetic. E, cum singur recunoaște, un „om obosit”, sfârșit la fel de prematur ca și scriitorul din el, cedând, *ab initio*, în fața vieții, pierzând partida chiar înainte de a o începe. În culmea suferinței, își anesteziează trăirile dintr-o pudoare „puerilă și absurdă”, stă întins pe pat cu fața în jos, fără să lase să-i scape niciun gest violent, chiar dacă e „zguduit” de afect. El ființează numai vegetativ: se duce, dimineața, cu gândurile aiurea, până la colțul străzii, pentru a cumpăra cafea ori pâine (întotdeauna albă), înregistrând, absent, câte un intrând decorativ de clădire sau câte o secvență cotidiană, se plimbă mecanic, numărând dalele de marmură, deschide stângaci ușa, de parcă ar fi a unei case străine, iar scrisorile vârate de poștaș pe sub prag le lasă împrăștiate pe jos și

nedefăcute...

Proza-simbol care fixează cel mai pregnant consecințele hipertrofierii intelectului este *Despre stăpânii viitorului*, în care „acțiunea oarbă a naturii” e înlocuită cu „acțiunea deliberată” a spiritului, ducând la apariția unor „capodopere” animale, dintre care se detașează monstruoasele omizi cu figuri cvasiumane, străjuind, cu „atenția veșnic trează”, grădina sumbru-luxuriantă, insulă misterioasă în mijlocul unui Bucnos Aires în ruine. Simbolul, ingenios introdus, e transparent și sugestiv: statuia Dianei - zeița naturii - prăvălită în ierburi întruchipează firea întoarsă pe dos, legile ei violate și deturnate de la cursul normal de către voința inteligenței inventive. E un triumf al anti-naturii, specific manierist. Nu alt rost are, aici, prezența bustului lui Fedru, povestirea constituind, în fapt, o fabulă despre agresiunea spiritului împotriva naturii. În atmosfera de neclintire apocaliptică* evocându-l pe Beckett, mai dăinuie, pură și imobilă, numai *privirea* acelor făpturi „aproape ireale, lipsite cu totul de mijloacele de apărare indispensabile unei vieți active”, sălășluind într-o lume „aidoma celei pe care o presupune idealismul: dispuneau de o uriașă capacitate de a proiecta idei limpezi și amănunțite și viețuiau în mijlocul acestora”. Evoluția intensivă, artificială, propagată cu fanatism de intelect, trece, paradoxal, în involuție; e o regresie progresivă, care, intermediată de ipostaza larvară, duce spre starea ne-ontică, spre absența oricărei dorințe de manifestare activă, spre potențialitatea suficientă sieși, la reîntoarcerea către singurătatea golului ce se contemplă pe sine.

Supus acțiunii dizolvante a propriului intelect, eroul lui Bioy Casares ajunge întotdeauna să fie „cineva care nu mai așteaptă mare lucru de la viață”: un om fără biografie și un scriitor fără operă. De aceea, el își închide, lucid și atroce, cercul traiecției uman-creatoare doar printr-o

simplă „relatare” ori „mărturie”, printr-un „raport” sau un „mesaj către prieteni”, în care intenția romanțării absentează cu desăvârșire și unde nu întâlnim decât spiritul său întins pe masa de vivisecție ca obiect de studiu al unei lecții despre anatomia eșecului. Naratorul din

Invenția... are, precum pictorul Giocondei, deviza *Ostinato rigore*, exact sintagma ce stă și la baza *Introducerii în metoda lui Leonardo da Vinci*, eseul lui Valéry. Iar prin atenția deosebită acordată metodei care îi epurează procesul gândirii, literatul acesta devine, fie că-i place, fie că nu, un discipol al autorului *Cimitirului marin*. El este, singur o recunoaște în *Trama celestă*, „o persoană metodică”, deci cu totul solitară și neînțeleasă, întrucât „oamenii metodici”, adică aceia „adânciți în îndeletniciri abstracte”, nu pot părea decât „fie nebuni, fie nerozi, fie egoiști”. Ori de câte ori are momente de tulburare afectivă, el își impune, cu obstinată rigoare, revenirea la „speculația calmă”. Romancierul din *Celălalt labirint* își urmărește, enervat, amicii care vădesc o excelentă capacitate de a nara evenimente, dar, în schimb, și „o iritantă incapacitate de a ajunge la concluzii”. În contrast cu aceștia, Horváth Antal se lasă, simptom esențial, cuprins de câte „un impuls logic”, întocmai cum omul obișnuit se lasă posedat de vreun impuls pasional; fiind, paradoxal, un iluminat al rațiunii, el întrevește direct concluzia, mai înainte ca premisele faptelor să ajungă să se închege de-a binelea. „Planul îmi jalonează viața”, declară Carlos Alberto Servian, iar afirmația aceasta și-o poate asuma oricare dintre eroii lui Bioy Casares. În fine, ilustrativă pentru discipolul lui Valéry e maniera în care-și declanșează confesiunea. Iată, de pildă, debutul *Tramei celeste*: „Această povestire ar putea începe cu vreo legendă celtă care să ne vorbească despre călătoria unui erou într-o țară aflată de cealaltă parte a unei fântâni” **ș.a.m.d.** Dar naratorul abandonează repede registrul magico-livresc,

optând, fără ezitare, pentru acela raționalist și logic: „Voi alege, totuși, un început mai puțin stimulator: dacă nu-l avantajează magia, îl recomandă în schimb metoda”.

Acest intelectual, asemeni lui Valéry, știe că „esența metodei” constă în relația dintre ipoteză și analiză, că prima valorează exact atât cât valorează interpretarea care o confirmă sau nu. Fiind un studios al lui Boethius (amintit nu din capriciu în *Celălalt labirint*), naratorul se ferește, în măsura posibilului, să deguste din „mierea amăgirii”, rămânând în ariergarda prudenței, deoarece, chiar și când totul a fost deja dovedit, totul trebuie, din nou, pus la îndoială, căci unei ipoteze i se poate opune, cu aceeași obstinată rigoare, o alta și, drept urmare, proiectul unei alte construcții reflexive. De aceea raportul-mărturiamesajul către prieteni poate începe, foarte bine, într-un anume fel, dar și altfel, e ca o tablă de șah pe a cărei suprafață toate deschiderile sunt posibile sau ca un joc de biliard ce are „drept jucători niște figurine ale căror partide se desfășurau mai întâi într-un sens, iar apoi în celălalt”. Magia supozițiilor speculative și acribia analizei, care are nevoie de un obiect de disecat, l-au făcut pe Bioy Casares (ca pe Borges de altfel) să-și aleagă ca model pentru creația sa romanul polițist clasic și tehnica narativă subsecventă; opțiunea aceasta nu provine dintr-un imbold estetic (deși există și acesta⁵), ci, în primul rând, dintr-unul metodic. Mănuind raționamentele, etalându-și intuițiile iscate dintr-un liminar „impuls logic”, desfășurând riguroase explicitări finale, eroii lui Bioy Casares îl au ca prototip pe Auguste Dupin sau pe Rouletabille, detectivii

⁵ Bioy Casares este, astfel, un postmodernist timpuriu, care, asemeni lui Umberto Eco, știe că trecutul literar „trebuie să fie revizitat: cu ironie, fără candoare” și că, totodată, trebuie distrus „obstacolul care a fost ridicat între artă și plăcere”. De altfel, după Eco, postmodernismul nu e decât „numele modern al manierismului” (v. Marginalii și glose la «Numele rozei», trad. de Mara Pașca Chirițescu, în *Secolul 20*, nr. 8-9-10, 1983, pp. 102-104).

lui Poe și Leroux. Dar cum fiecare dintre ei, pe lângă faptul că e un literat „aproape celebru”, reprezintă și un fel de *gentleman-cambrioleur*, fiind un „suspect” și un „compromis” – ca în cazul naratorului din *Invenția...* și al lui Henri Nevers din *Plan de evadare*, al lui Speculator, Horváth Antal, Carlos Alberto Servian ori Villafane din povestirile *Tramei celeste* – arhetipul său complementar este proteicul Arsène Lupin, personajul lui Maurice Leblanc. Circulând prin labirintul timpurilor simultane, al spațiilor paralele ori al enigmelor de tot soiul, „detectivul” insolit al lui Bioy Casares se inițiază, condus de firul metodei, în „hățișul de magie, de ispășiri, de compromisuri și de moarte” al *celuilalt* labirint, cel interior, în care, până la urmă, întrezărește „o ușă ce se întredeschide”, dar care nu e decât o oglindă unde se vede pe sine, așa cum un detectiv ar descoperi, uimit, că îndelung căutatul asasin este chiar el. De aceea, în mod firesc, modelul modalității sale confesive e acela dintr-un renumit roman polițist al lui Gaston Leroux (a cărui parodie declarată o aflăm, de altfel, în *Plan de evadare*). Conform clasificării lui Gérard Genette, confesiunea personajelor lui Bioy Casares – conținând numeroase citate, nesfârșite aluzii livrești și analogii parodice – constituie un *hipertext*, fiind un text derivat dintr-unul anterior, denumit *hipotext*⁶. Sainclair, naratorul din hipotext, cel ce povestește despre „misterul «Camerei galbene»”, neavând veleități de scriitor, aspiră către o autenticitate totală: „Nu sunt și nu vreau să fiu decât un fidel «raportor»”. Nu e greu de observat acum că absolut toți eroii lui Bioy Casares, ca și scriitorul însuși, reprezintă, de fapt, niște „raportori”. De aici și provine, de altfel, acel ton sec, laconic, exact și tăios, descojit de orice ornamentații stilistice, cu o alură cotidian-realistă: o scriitură nudă, antiartistică, de aceea intens-dramatică, dar și paradoxală, întrucât e nu numai îndrăgostită, ci

6 Gérard Genette, *Palimpsestes*, Éditions du Seuil, 1982, p. 14.

chiar obsedată de literatură.

Și totuși nu trebuie să ne lăsăm înșelați. Acest „raportor” și autor de „mesaje către prieteni”, care pare să stea, incoruptibil și rece, sub cupola transparentă a intelectului și care recomandă, mereu, recursul la metodă, este, în realitate, o ființă tulbure și vulnerabilă, trăind sub cerul nocturn al fantasmelor. Metoda se dezvăluie acum a fi nu numai un epurator al „stilului dulceag” al confesiunii, ci și un analgezic împotriva nostalgiei după o viață pierdută pentru totdeauna. Astfel, expediția de întoarcere a eroului din *Despre stăpânii viitorului* e una către sine și epoca infantilă. Trecând, ca într-un drum inițiat, prin subterane de metrou și coridoare, escaladând un „labirint de scări de fier”, Speculator acostează în cartierul copilăriei sale, rămas intact, în mijlocul ruinelor, ca o insulă intangibilă. Dar revenirea în trecut, la un stadiu liminar-infantil, capătă un sumbru aspect acvatic, constituind, cum ar spune psihanalistul Ferenczi Sándor, o „regresiune thalassală”: micul salon roșu de pe vremuri, străjuit de mobilele negre îmbrăcate în damasc galben, e acum un „lac plin de stufăriș” prin care înoată niște „siluete negre”, iar de pe „malul mocirlos” se aud plescăituri și „un zgomot ca de ape învolburate”. Duiosia se preschimbă astfel în oroare, iar tentativa regăsirii de sine eșuează: „M-am trezit deodată că am rămas iarăși la fel de pustiit ca de obicei, având sentimentul ca la deșteptarea dintr-un vis, că printr-un înverșunat efort de memorie s-ar putea să recuperez comorile pierdute. Eram singur”. O altă fantasmă de reîntoarcere în tărâmurile amiotice – echivalente cu inconștientul și moartea – se prefigurează, cu discreție, în *Idolul*, naratorul fiind un precursor al lui Fernando Vidal, raportorul *Dării de seamă asupra orbilor* din romanul lui Sábato: „... mă rătăcisem printr-un șir nesfârșit de saloane... Am înaintat, tremurând de ușurare și fericire, printr-un coridor strâmt și

întunecos, la capătul căruia răzbătea o rază piezișă de lumină. Groaza și dezgustul au fost atât de puternice, încât m-am trezit". Tot o fixație infantilă se poate detecta la Horváth Antal, acesta păstrând dintr-un stadiu psihic primar fascinația față de feminitatea matern-puberă, al cărei prototip, cum știm de la Jung, este Kore: Pălma ori Erzsebet reprezintă „o încarnare a iubitei tuturor nopților din copilăria sa” și, totodată, „refugiul acela necontaminat” în care își caută alinarea. Nu altfel, în mod cu totul simptomatic pentru eroii lui Bioy Casares, se exprimă, exaltat, naratorul din *în amintirea...* mărturisind nevoia regresivă de a-și găsi „refugiul inviolabil” în conștiința și trupul femeii iubite: „În tot ce mă înrudește cu Paulina, mă aflu la adăpost.

Vedeam (și mai văd și acum) în identificarea cu Paulina cea mai mare șansă a ființei mele”. Zborurile de probă din *Trama celestă* nu reprezintă altceva decât o tentativă de evadare dintr-o lume ostilă și de aterizare în paradisul intrauterin sau în substitutul său (acel Buenos Aires în care trăiește femeia cartagineză). Scenariul reiterat al traiectiei lui Ireneo Morris, explorator involuntar al lumilor paralele, e într-un totuși revelator: aviatorul decolează și, înainte de a-și pierde cunoștința, ajunge într-o „vastă masă întunecată”, protectoare ca norul Afroditei, unde are „o viziune efemeră și fericită, asemeni viziunii unui paradis strălucitor”, apoi cade brusc, trezindu-se „sfâșiat de dureri”, având o femeie lângă el. Ireneo Morris re trăiește, în mod repetat, fantasma trecerii de la paradiziaca stare prenatală la traumatismul (re) nașterii, rămânând cu imaginea obsedantă a lui Idibal, femeia maternă care îl ține de mână. Și Ireneo, și Carlos Alberto Servian (care s-ar abandona „în grija unor mâini feminine pline de solitudine”), și bărbatul din *Idolul*, și naratorul din *Invenția...* (care descoperă că Faustina e doar o „frumoasă fără corp”) suferă de o adevărată

nevroză de frustrare, căci acea „femeie anume și unică”, pierdută pentru totdeauna, le pregătește „un viitor de neliniște și permanentă frustrare”.

Având în creier, cum ar spune Gilbert Durand, „engrama feminității materne”, bărbatul revelă, constant, dorința de subordonare (funestă, întrucât etern irealizabilă), aceea de a fi „înghițit”, fapt sugerat de umilința mistic-estetică a celui ce se consideră numai șpaltul imperfect al Paulinei (așa cum „orice poem este doar o schiță a Poeziei”) sau de viziunea liliputană a celui care adoră o Faustina / Magna Mater:

„O femeie uriașă așezată, privind apusul, cu mâinile împreunate sub un genunchi; un bărbat foarte mic, făcut din frunze, îngenuncheat în fața femeii (dedesubtul acestui personaj voi pune cuvântul «eu» între paranteze)”. În termeni psihanalitici, ținând seama de observațiile Melaniei Klein, s-ar putea spune că, la acest personaj, supraeul dezvăluie o componentă feminină, cu rol protector-distructiv, hipertrofiat dezvoltată. De altfel, eroul lui Bioy Casares rămâne uneori fixat, conform formulei lui Jacques Lacan, într-un tragic și nedesăvârșit *stadiu al oglinzii*. El nu poate exclama „Mă văd, deci exist”, întrucât dincolo de oglindă nu se află niciodată el însuși, ci femeia al cărei *alter ego* este și care nu-l (mai) recunoaște ca atare (ca în cazul Paulinei) sau, pur și simplu, nu are cunoștință de existența lui (ca în cazul Faustinei). În jocul hegelian dintre stăpân și slugă, bărbatul reprezintă conștiința dependentă și îndrăgostită ce nu poate accede în „cerul conștiinței” femeii iubite, căci ea - fie Faustina, fie Paulina - nu există ca ființă de sine stătătoare, ci doar ca imagine proiectată de un al treilea (Morel/Montero, ce joacă rolul unui rege Marc într-o viziune modernă despre Tristan și Isolda). Dacă în *Invenția...* mai licărește pentru erou o ipotetică speranță, povestirea în *amintirea...* i-o abolește definitiv: nu există nici Paulina „adevărată”, nici

Paulina „lui”, ci numai Paulina obsesiei lui Montero; de aceea, naratorul n-o mai poate recunoaște și, deci, nu se poate recunoaște pe sine, căci rămâne locuit, pentru totdeauna, de un altcineva repulsiv și neliniștitor. El nu mai poate exclama cu idolatrie „Eu sunt altul” (adică Paulina), ci, complet înstrăinat de sine, ajunge la oribila concluzie că „Eu *este* altul” (adică Montero); tortura lui, cum singur mărturisește, e mai reală decât a rivalului său: este aceea de a fi ecranul pe care se reflectă raza intens-obsesivă a unui proiector străin.

Eșecul recunoașterii, prezent nu numai în relația erotică, reprezintă un motiv central al operei lui Bioy Casares. Cuplurile circumscriu, aproape întotdeauna, o figură bipolară, un androgin, în care „jumătățile” nu se recunosc, strâns îmbrățișate, ci se resping din cauza ambivalenței sentimentului ce-l au una față de alta: atracție și repulsie. Astfel, Carlos Alberto Servían și Ireneo Morris fac „aluzii înfocate” la un „trecut imaginar” în care viitorul aviator avea preocupări de chirurg fantast, iar viitorul medic, de aeronautică interplanetară, dar, deși în prezentul real unul a devenit celălalt, și invers, ei se recuză „înstrăinați de o antipatie reciprocă și conștientă”. Însuși volumul acesta de povestiri este, în circularitatea lui, revelator pentru sugestia dublului: debutează cu un *Cuvânt înainte* semnat A.B.C. și se încheie cu un comentariu semnat tot A.B.C., creând astfel impresia unei ambigue identități între Adolfo Bioy Casares și Alfonso Berger Cárdenas. Fapt agravant, individul nu numai se dedublează, ci se triplează ș.a.m.d., la fel cum Carlos Servían se multiplică la nesfârșit în *ex-libris-ul* ce îl reproduce privindu-și, printr-o lupă, imaginea într-o oglindă⁷. Procesul acesta de multiplicare perpetuă are

⁷ Obsesia pluralității (surprinsă în mod fenomenologic) este certificată și de mărturia lui Borges din Tlon, Uqbar, Orbis Tertius : „Bioy Casares și-a amintit că unul dintre ereticii din Uqbar declarase că oglinzile și

repercusiuniși într-un alt plan. Epistola-raportul-mesajul către prieteni reprezintă o formă narativă ce își creează, mai mult, își dorește cu fervoare un celălalt, adică un destinatar, un confesor; altfel spus, un cititor implicit. Cel mai izbutit exemplu îl oferă *Mărturia mincinoasă a zăpezii*, în care confesiunea lui Villafañe despre el însuși și despre Oribe îl „creează” pe Alfonso Berger Cárdenas, cititorul implicit, care, în fond, nu e decât oglinda celorlalți doi. Destinatarul – acest cititor implicit – înarmat și el, asemeni celui ce se confesează, cu o „disciplină de fier”, examinează metodic probele, decryptează simboluri, resistemmatizează indiciile, augmentează demonstrația și, aidoma detectivului clasic, confirmă ori infirmă concluzia, reanalizând premisele sugerate de emitent în mesajul său. La rândul lui însă, Alfonso Berger Cárdenas își creează și el un alt cititor implicit, care ar putea fi, de pildă, acela ce scrie în momentul de față sau oricare dintre cei *n* lectori prezumtivi ai analizei sale; se prefigurează astfel un proces al reflexiei multiple, exprimat prin seria lui „eul-eu2-eu3... e-un gindesc”, sugerând șirul, practic infinit, al posibilelor revizuri și tentative hermeneutice. Cineva spunea, cu o formulă inspirată, că Bioy Casares e un „scriitor nefericit”, în pofida sau tocmai din cauza subtilității sale. Observația mi se pare îndreptățită: scrierile lui majore – între care *Invenția lui Morel*, *Plan de evadare* și volumul de povestiri *Trama celestă* – pot fi foarte ușor citite doar ca delectabile intrigi de tip polițist ori de tip *science-fiction*. Ceea ce echivalează cu a spune că această operă e lesne susceptibilă de a fi receptată sub nivelul său real (adică, schimbând termenii, sub nivelul lecturii de care e capabil cititorul însuși), dacă destinatarul nu-și asumă obligația *intelectuală* de a recepționa „mesajul către prieteni”. Relatarea naratorului – mecanism ce proiectează surprize

împreunarea trupurilor sînt abominabile pentru că multiplică numărul oamenilor“.

din surprize și enigme din enigme - poate constitui și doar o lectură palpitantă, inocentă, dar, în același timp, și o mânășă provocatoare aruncată lectorului: „Cititorul atent poate scoate din raportul meu un catalog de obiecte, de situații și fapte mai mult sau mai puțin uimitoare”. Nenumăratele date și detalii, transformate adeseori în leit-motive, sunt transcrise, așadar, nu numai sub simplu beneficiu de inventar, ci mai ales pentru a-l incita pe „observatorul ipotetic” la reflexie și descifrare: „... atrag atenția cititorului asupra unei fraze...” sau „Nu cred că interpretarea dată de mine acestor fapte este singura posibilă” sau „Semnificația acestor inițiale este o enigmă pe care nu am rezolvat-o; o încredințez cercetării generoase a cititorului” etc. Naratorul și, apoi, acel prim cititor implicit (vocea anonimă din finalul *Tramei celeste* ori Alfonso Berger Cárdenas) reclamă transformarea cititorului real dintr-un simplu degustător de literatură într-un adevărat vânător de semne și indicii, într-un hermeneut și un lector implicat, impunându-i, pentru o vreme, și „un plan de lecturi” care îl reproduce și îl verifică pe acela al emițătorilor.

Revelator în acest sens este jocul intertextual din *Celălalt labirint*. Indicațiile filologice la versurile extrase din *Tristele* sunt dinadins incorecte, funcționând ca un semnal avertizor, așa încât, *dacă* vei căuta, în elegiile lui Ovidiu, versul corespunzător trimiterii reale (I, V, 7), te vei afla, dintr-odată, față-n față cu un mesaj cifrat - „Știi cui vorbesc acum, deși nu-ți spun pe nume” - care, punând „semne” în loc de „nume”, pare în prima instanță a se adresa lui Bányay ori lui Erzsebet ori Madeleinei, dar, în realitate, ți se adresează *ție*, celui care l-ai descoperit: complicitatea se închide astfel ca un cerc perfect conturat: prin descifrare, acelei „ultime parole” și celui „salut” al autorului îi corespunde, ca un ecou al recunoașterii reciproce, „salutul” cititorului edificat. Din această clipă

devine limpede că interpretarea, abia sugerată prin laconice semnale, a *Celuilalt labirint* nu se finalizează decât prin participarea activă a cititorului incitat și obligat să-și găsească, de unul singur, sursele explicative: Cartea a XI-a (despre „prezentul trecutului, prezentul prezentului și prezentul viitorului”) din *Confesiunile* lui Augustin, poemul IV al simultaneității temporale din Cartea a V-a din *De consolatione philosophiae* a lui Boethius și paragraful 61 din *Monadologia* lui Leibniz (paragraf care, eventual, îi poate ajuta să înțeleagă și implicațiile *Tramei celeste*). Același procedeu este necesar și în privința necruțătoarei radiografii a artistului din *Mărturia mincinoasă a zăpezii*, cititorul fiind silit, după lectura povestirii, să ia din rafturile bibliotecii alte cărți, să-și completeze informațiile și să încerce să descifreze enigma aparentei afirmații contradictorii după care Oribe și Villafane ar fi „doi monștri de școli [literare] diferite” și, totodată, „două personaje care se completează ca figurile unei gravuri”. Multiplicarea în oglinzi livrești e aici deosebit de subtilă. Astfel, Villafane, datorită vieții sale dezordonate, e reflexul lui de Quincey, de la care a învățat „cruzimea ordonată” a confesării; în schimb, Oribe este un discipol ce aplică pe propria-i piele teoria artei mimetice preconizate de Shelley în prefața la *Prometeu descătușat*, plătind prin moarte ideea de a „trata episoadele propriei vieți ca și cum ar fi fost episoade dintr-o carte”. Ducând dincolo de orice limite programul lor estetic, cei doi artiști sunt totuși complementari prin disponibilitatea lor absolută, provenită însă din „școli diferite”: Villafane, care refuză să aibă identitate, e urmașul lui Jean Paul „cel fără nume”, de la care preia sugestia clandestinității, precum și estetica operei deliberat neterminată; Oribe însă, frustrat de identitate, îl evocă pe predecesorul său John Keats, care, în corespondență, deplângea nesinceritatea sensibilității lui artistice, precum și „lacrimile sterile de tragedian” nevoit

să joace roluri străine (aceeași propensiune spre furtul de identitate literară îl definește și pe Horváth Antal, care îl imită, biografic și artistic, pe Thomas Chatterton).

Schimbul de informații dintre emițător și receptor face ca mărturia sau mesajul să fie asemeni unui complex de lentile simple ce au funcția de a da, *împreună*, imaginea global-adekvată. Nu intimidă un narator îl pomeneste, odată, pe Fedru, căci acesta semnifică, pe de o parte, concizia, iar pe de alta, faptul că povestirile, asemeni unor apologuri, conțin „un tâlc ascuns”. Astfel, *Idolul*, de exemplu, devine expresia luptei dintre Horus, „ochiul deschis”, și Anubis, „ochiul închis”, adică reflectarea conflictului dintre conștient și inconștient. Aceeași povestire referitoare la zeul cinocefal care fură sufletele este o parabolă sarcastic coșmarescă despre imortalitatea derizorie, dacă o citim prin prisma *Crengii de mir* (V, 95) a lui J.G. Frazer: atâta vreme cât, „conform credinței popoarelor primitive”, sufletul poate lipsi, temporar, din corp, „omul însuși este nemuritor; nimic nu-i poate ucide corpul, pentru că viața sa nu se află în el”. Sugestii identice preexistă în *Invenția*... cele șapte zile înregistrate pe discul aparatului miraculos circumscriind, prin simbolistica cifrei, o nouă lume, aceea a „eternității rotative”, care se reia, automat, la nesfârșit; în acest roman despre mitul eternei reîntoarceri, numele Faustinei trimite la arhetipul său, la Faust, adică la celebra suspendare a clipei care nu este – cum, caustic, observă Mefistofel – decât o „goală clipă”, întrucât Morel, asemeni diavolului, nu poate da viață, ci o poate doar reproduce mecanic, creând o „immortalidad ridicula” (cum spune Bioy Casares într-un text din ale sale *Historias fantásticas*). Aceeași atmosferă înnegurată a nemuririi derizorii o regăsim și în confesiunea scrisă în *amintirea Paulinei*, căci „bolta întunecată de lauri” sub care se adăpostesc viitorii logodnici e un simbol ambiguu, imortal-funebru, al cărui

ecou este amplificat, în secvența următoare, de acela al „cailor albi”, însemn cert al morții. Toată povestirea, până în cele mai mici detalii, constituie o rafinată construcție în oglindă, abundând în diverse *mises en abyme*, precum evocarea unei poezii a lui Browning și, în special, istorioara premonitoare a lui Julio Montero despre „o anumită relație dintre vioară și mișcările violonistului” și care nu-i decât imitația renumitului pasaj 86 a din *Phaidon*-ul lui Platón: odată lira sfârâmată (trupul Paulinei), așa-zisa armonie – sufletul femeii – supraviețuiește, revelându-se însă, în final, a nu fi decât o stridentă și impură dizarmonie, ecou al sufletului torturat al lui Montero...

Un perspectivism ingenios și complicat declanșează povestirea *Trama celestă*, datorită lui Carlos Alberto Servian, raportorul „aventurilor căpitanului Morris”, și a unui prim cititor implicit, vocea anonimă care la sfârșit face ultime precizări, prezentându-și concluzia sa. Dar mai mult decât în oricare altă povestire, aici cititorul real se transformă într-unul implicat, trebuind să resistemmatizeze, pe cont propriu, datele oferite și, în virtutea procesului de reflexie multiplă, să ofere (adică să scrie!), propriul comentariu; aceasta deoarece la Bioy Casares relatarea e aidoma acelui text imperfect și tocmai de aceea mereu viu, având, după Borges, „*vocación de immortalidad*”³, întrucât poate fi continuu refăcut, căci se reaprinde în „focul eratelor” și al noilor versiuni. Verificând trimiterea la Blanqui, constăți că citatul e și real, și imaginar, constituind un racursi al ultimelor două capitole din *L'Éternité par les astres*⁸⁹, din care aflăm că ceea ce a fost sau ar fi putut să fie aici este oii va fi într-o lume paralelă cu a noastră și că, astfel, nemuritori, trăim prin dublii

⁸ Jorge Luis Borges, *Discusión*, Alianza Editorial, Madrid, 1976, p. 42.

⁹ Pentru confruntare, v. Auguste Blanqui, *L'Éternité par les astres*, Librairie Germer Baillière, Paris, 1872, p. 73.

noștri, într-o „actualitate eternizată”. În schimb, referirea la *Academicile* lui Cicero devine un avertizor, dacă, în afara pasajului despre lumile paralele ce „sunt nu numai asemănătoare, ci perfect identice”, din paragraful indicat (II, XVII), îl citești, tot acolo, și pe cel care îl neagă pe primul, atrăgându-ți atenția că „oamenii-sosii” sunt asemeni gemenilor: asemănători, dar nu identici. De aceea, pentru a-i diferenția, e necesar să refaci schema zborurilor de probă care declanșează, în *Trama celestă*, sinuosul „capitol al bifurcațiilor” – formula nu-i a lui Borges, ci a lui Blanqui! – din cartea lumilor paralele. Iată această schemă: I. primul Ireneo Morris, prietenul din copilărie al lui Carlos Alberto Servian 1 (narratorul peripețiilor), decolează de la Palomar, în 23 iunie, la bordul unui Breguet 304 și eșuează în Uruguay, deci tot în lumea noastră (e un personaj marginal și care, în fond, nu ne interesează); II. al doilea Ireneo Morris, eroul principal al relatării, decolează, tot la 23 iunie, de la Palomar, pe un Breguet 309 și distr-un Buenos Aires asemănător cu al nostru (unde există, firește, și un C.A.S. 2, care stă, ca și C.A.S. 1, tot în pasajul Owen), cade într-un Buenos Aires diferit de la nostru și de al lui („unde nu există Țara Galilor și unde există Cartagina”, unde un C.A.S. 3 locuiește în „înăbușitorul cartier” Nazca, neavând cunoștință de vreun pasaj Owen, și unde însuși Ireneo Morris 2 nu există, întrucât e „de ascendență galeză”); III. același Ireneo Morris 2 repetă, la 31 august, zborul de probă și din acel Buenos Aires cartaginez cade, cu un Dewotine, în Buenos Aires-ul nostru, care e asemănător cu Buenos Aires-ul său de baștină; IV. Ireneo Morris 2 (luat de toți ceilalți, minus C.A.S. 1, drept Ireneo Morris 1) decolează, împreună cu Carlos Alberto Servian 1, la 20 decembrie, din Buenos Aires-ul nostru, în speranța că vor cădea în acel Buenos Aires cartaginez (unde doresc să-și astâmpere, alături de Idibal și grijulia nepoată, nevoia de tandrețe), dar nu se

poate ști unde au ajuns, căci a pătrunde, din nou, tocmai în acea lume râvnită ar însemna totuși „o prea mare doză de hazard”.

Se poate acum vedea că Ireneo Morris 2 pleacă dintr-un Buenos Aires 2, ajungând într-un Buenos Aires 3, iar apoi într-un Buenos Aires 1, traiectoria lui imprevizibilă putând fi înscrisă sub forma unui triunghi. Drama inconstientă – intuită numai de C.A.S. 1 și C.A.S. 3 – a lui Ireneo Morris 2 constă în faptul că el crede că decolează și aterizează mereu în *același* Buenos Aires 2, că își închipuie că este continuu acasă, deși, în același timp, e chinuit de senzația inexplicabilă și stupefiantă că, pe de o parte, nu mai este recunoscut de ceilalți, iar pe de alta, că el însuși nu se mai simte „acasă”. Maniera pseudopolițistă, cu pretext de *science-fiction*, ocultează faptul că povestirea aceasta conține, în realitate, o supratramă pur filosofică. De aceea, apelând la drepturile mele de cititor implicit, la fel de îndreptățite ca și acelea ale vocii din comentariul final, eu nu voi recurge la Blanqui ori Cicero, ci la Hegel. În celesta *Comedie a erorilor*, Ireneo Morris are impresia confuză, neconstientizată complet, de a nu mai fi „la sine însuși”; în termeni hegelieni, a fi „la mine însumi” înseamnă a poseda o conștiință de sine și, deci, sentimentul unei identități indiscutabile. Fără să-și dea seama, rătăcit prin coridoarele lumilor paralele, Ireneo Morris 2 și-a pierdut conștiința de sine însuși, fiind de-acum, totodată, nerecunoscut: „De ce nu știu cine sunt?”, se întreabă furios și uluit că ceilalți se „prefac” a nu-l recunoaște. „Într-una din zile o să lămuresc eu povestea asta”, își spune Morris. Dar el n-o va lămuri niciodată, pentru că toată „povestea asta” depășește puterea lui de înțelegere. Ireneo Morris 2 nu va mai fi niciodată „acasă”, ci doar musafir nepoftit în case străine. Plecat, fără să știe, de-acasă, adică din acel Buenos Aires 2, el se crede totuși acasă în Buenos Aires-ul 1 (unde, de fapt, numai ocupă

casa lui Ireneo Morris 1) și va năzui mereu, fără să-și dea seama de ce, să fie acasă, adică în acel Buenos Aires 3, în care trăiește Idibal, dar în care el *nu* există, căci, aici, în locul celor de origine galeză, trăiesc alții de origine cartagineză. Această triplă relație închide un prim triumphi al crizei conștiinței de sine. Într-o a doua fază, iscusitul Carlos Alberto Sarvian 1, care își are motivele sale ascunse, activează, în Ireneo Morris 2, dorința de a reveni la sine însuși, prin proiectarea noului zbor spre Buenos Aires-ul cartaginez: dar a ajunge tocmai acolo ar reprezenta „un exceso de causalidad”, astfel că, mult mai probabil, ei vor cădea într-o altă lume pe care, convențional, o putem denumi Buenos Aires 4. Aici, neliniștea și frustrarea de a nu fi la sine însuși vor persista la fel de actuale, așa încât Ireneo va jindu-i în continuare, la fel de inconștient, după Buenos Aires-ul 2, deși nu-și va da seama că pentru el singurul „acasă” real, dar imposibil de recuperat, este Buenos Aires-ul 3, în care îl așteaptă femeia cartagineză. Prin ultimul zbor, cel din 20 decembrie, se prefigurează astfel încă un triumphi al absenței conștiinței de sine, iar alăturarea celor două triumphiuri ar putea figura tocmai trapezul cartaginez, simbol geometric al unei etern irealizabile aspirații. *Trama celestă*, confirmând într-un sens *L'Éternité...* într-altul o neagă. După Blanqui, în „lumile-surori”, ceea ce nu (mai) este aici, va fi în altă parte; fapt ce, conform formulei lui Bioy Casares, ar însemna „un exces de hazard”, așa încât: ceea ce nu (mai) e aici, nu este niciunde.

Ingenios și, totodată, tăios, raportorul „tramei celeste”, acel Carlos Alberto Servian, care își semnează relatarea numai cu inițialele, este, lucru străveziu, o jumătate de mască a autorului travestit-netravestit: CAS [ARES], în care, stranie coincidență, particula

„Ares” ar putea semnifica pe miticul Ares, zeul gemenilor. De aceea, ultimul meu gând se îndreaptă, cu o

tandrețe corectată de cruzimea învățată din relatările sale, spre Adolfo Bioy Casares însuși. Mi-l imaginez, într-o clipă supremă, întrezărind în labirintul existenței sale „o ușă ce se întredeschide” și exclamând asemeni lui Oribe: „*Uitării, uitării să nu mă dați toți!*” Rugămintea scriitorului va fi ascultată.

ION VARTIC

CUVÂNT ÎNAINTE

Era cât pe-acî să încep cu o notă patetică. Chiar și scrisesem: În cele din urmă, într-o seară, vine și ceasul când trebuie să-ți închei socotelile și să spui: iată, aceștia sunt copiii mei, copacii mei, cărțile mele. Din fericire, bunul simț m-a trezit dintr-o asemenea falnică visare. E n minciună, am exclamat, căci nu o dată, de-a lungul vieții, având dinainte cine știe ce alcătuire de obiecte așezate în șir, bunăoară un abac, ne apucăm să ne numărăm, dacă nu copiii și copacii, atunci cărțile și povestirile publicate, ba chiar femeile iubite. Suntem, nimeni nu se îndoiește, cu toții la fel și toți avem ceva de colecționar zelos și de adolescent care își adună cu grijă cuceririle amoroase notându-le într-un carnet secret. Din viclenie, luăm în răs grosolanele erori ale vanității, dar, cu ascunsă simpatie, recunoaștem în ele dorința, comună tuturor oamenilor, de a face dovada că suntem reali. Vestea că editura „Sur” va publica anul acesta Trama cerească¹⁰, volum care a apărut

10 În original, volumul se intitulează *La trama celeste*, după numele uneia dintre povestiri. Am preferat, pentru versiunea românească, titlul *Celălalt labirint*, din două considerente. Întîi, pentru că transpunerea fidelă a titlului *La trama celeste* (*Trama cerească*) — din rațiuni dictate de respectarea polisemiei primului termen — poate părea întrucîtva nefamiliară cititorului român. Cuvîntul *trama* are, în sensul concret înregistrat de dicționarele românești („urzeală”, „băteală”, „fir întrebuițat în urzeala sau în bătătura unei țesături”) o arie de circulație mai restrînsă, iar în cel figurat („plan ascuns”, „intrigă”, „uneltire”, „complot”, „subiect al unei opere literare”, „fabulație”) are regim de neologism. În al doilea rînd, opțiunea pentru titlul *Celălalt labirint* este justificată de faptul că, întocmai ca și titlul originalului, acesta acoperă

întâi în 1948, mă aruncă iarăși în aritmetica aceasta a incertitudinii. Descopăr astfel că îmi sunt necesare destul de multe bile de abac pentru a-mi număra povestirile: nu mai puține de o sută. În considerabilul lor șirag, cărțulia aceasta ocupă un loc de oarecare însemnătate. Povestirile care au precedat-o nu au altă justificare decât aceea, pur autobiografică, de a fi constituit pentru autor un fel de ucenicie, făcută, Dumnezeu să mă ierte, pe socoteala cititorilor; începând cu Trama... nu voi mai fugi de răspundere.

Bănuiesc că noi, scriitorii, cădem mereu pradă acestor neliniști mărunte pentru că, împotriva oricărei logici, nu încetăm să credem în nemurirea prin operă. Pesemne că o bună parte din vină o poartă volumele acelea nerod numite Opere Nemuritoare; în orice caz, eu le voi îndepărta din biblioteca mea. Mai ieri, pe când lumea era de mărimea unui târg, nu puțini erau cei cărora le stătea la îndemână vreo formă oarecare de nemurire, fie ea chiar și una umilă precum aceea a lui Shakespeare, care, la urma urmei, a durat cât viețile a cinci bătrâni luate împreună; așa-numita explozie demografică ne transformă însă pe toți în niște supraviețuitori ai unui popor, agățați de un acoperiș înclinat și alunecos, de pe care noile valuri de sinistrați ne vor îmbrânci în abis. Întocmai ca Villasandino, constat semne alarmante. Primul: lumea devine mereu mai mică pentru a ne mai putea cuprinde. Niște prieteni francezi mi-au semnalat, în contractele referitoare la cărțile lor, o clauză - așa cum mi-au explicat, de nelipsit în ziua de azi - care îi garantează editorului dreptul de a proceda la distrugerea, fie ce-o fi, a exemplarelor care zac teanc în depozit. Al doilea: cine dispare astfel, nu mai revine la lumină. În zadar am comandat la librăriile din Londra o polemică între Arnold

adecvat conținutul, semnificațiile ideatice și: deschiderea simbolică a întregului volum (n. trad.).

și Newman pe marginea traducerii lui Homer, care până nu demult își avea locul asigurat nu numai în istoria literară, ci și în cele mai obișnuite ediții de opere celebre¹¹. Mi s-a comunicat ulterior că o anume universitate nordamericană a inițiat o ediție monumentală din Arnold; în orice caz, ne întrebăm până când își vor păstra Statele Unite rolul de muzeu, providență salvatoare și posteritate a întregului trecut și a tuturor culturilor? Pentru că lumea e ocupată cu prea multe lucruri deodată, să nu se scandalizeze nimeni de niște nedreptăți accidentale, cum e aceea de a nimici opere memorabile și de a salva, pentru o clipă, Trama cerească. Referitor la această nedreptate anume, n-o să fiu atât de ipocrit incit s-o deplâng; dimpotrivă, voi sărbători faptul conform tradiției care cere un cuvânt înainte pentru orice carte reeditată peste ani.

Mai mult încă: în fugă, voi spune chiar două-trei cuvinte despre fiecare din povestirile ce alcătuiesc volumul. În amintirea Paulinei istorisește, într-un stil dulceag, o poveste căreia cititorul îi va aprecia, în cel mai bun caz, fantezia. Casa mare și dărăpănată descrisă în Despre stăpânii viitorului își are obârșia în amintiri și în vise, reapărând și în alte narațiuni ale mele; tot astfel și fata, Luisa. În Idolul, proza mea se descătușează, începând, în sfârșit, să pășească fără fereală. Nu cred că actualele isprăvi din cosmos – salturi și rostogoliri făcute la o înălțime ce nu e mai mare decât lungimea rutei numărul 2 din Mar del Plata – sunt mai prejos decât călătoriile din Trama cerească. În Celălalt labirint am dus la extrem tendința, care pe atunci mă atrăgea, de a complica narațiunea; același exces a adus și vindecarea, revelându-mi că adevărata mea dragoste e aceea pentru

11 N-am găsit reeditate nici o bună parte dintre cărțile lui George Moore și aproape nici una dintre cele ale lui Andrew Lang ; cit despre Eden Phillpotts, probabil că a supraviețuit doar în niște versiuni spaniole tipărite la Buenos Aires (n.a.).

delicata Cenușăreasă care e frumusețea, mai puțin facilă, a simplității. În 1932, pe când ne plimbam prin cartierul Recoleta, i-am povestit lui Borges subiectul din Mărturia mincinoasă a zăpezii; unsprezece ani mai târziu, într-o noapte de nesomn, am strâns laolaltă și am legat cap la cap firele răzlețe, am întocmit, fără nicio greutate, planul povestirii iar dimineața m-am apucat s-o scriu.

Și acum, ajunge. Autorul se retrage, așa cum, fatal, trebuie să se întâmple, iar cartea își înfruntă destinul.

Buenos Aires, mai 1967

ÎN AMINTIREA PAULINEI

A M IUBIT-O DINTOTDEAUNA PE Paulina. În una din primele mele amintiri, Paulina și cu mine stăm ascunși sub o boltă întunecată de lauri, într-o grădină cu doi lei de piatră. Paulina mi-a spus: îmi place albastrul, îmi plac strugurii, îmi place înghețul, îmi plac trandafirii, îmi plac caii albi. Am înțeles că fericirea mea începuse, căci în aceste preferințe mă puteam identifica cu Paulina. Ne asemănăm într-un mod atât de miraculos, încât, într-o carte despre contopirea finală a sufletelor în sufletul lumii, prietena mea a scris pe margine: *Ale noastre deja s-au contopit.* „Ale noastre” însemna pe vremea aceea al ei și al meu.

Pentru a-mi explica această înrudire, mi-am zis că eu reprezint o schiță a Paulinei făcută în grabă și estompată. Îmi amintesc că mi-am notat în carnet: *Orice poem este o schiță a Poeziei și în fiecare lucru există o prefigurare a lui Dumnezeu.* Am mai cugetat: În tot ce mă înrudește cu Paulina, mă aflu la adăpost. Vedeam (și mai văd și acum) în identificarea cu Paulina cea mai mare șansă a ființei mele, refugiul în care aveam să scap de defectele mele înnăscute, de stângăcie, de neglijență, de vanitate.

Viața a fost o dulce obișnuință care ne-a făcut să așteptăm viitoarea noastră căsătorie ca pe ceva firesc și sigur. Părinții Paulinei, insensibili față de prestigiul literar

prematur dobândit - dar și pierdut - de mine, au promis să-și dea consimțământul când îmi voi lua doctoratul. Ne imaginam adesea un viitor bine orânduit, cu timp suficient pentru a lucra, pentru a călători și pentru a ne iubi. Atât de viu ni-l închipuiam, încât eram convinși că trăim deja alături.

Faptul că vorbeam despre căsătoria noastră nu ne făcea să ne și purtăm ca niște logodnici, întreaga copilărie ne-o petrecusem împreună și între noi mai dăinuia încă o nevinovată prietenie de copii. Nu îndrăzneam să intru în rolul de îndrăgostit și să-i spun cu un ton solemn: Te iubesc. Și totuși, ce mult o iubeam și cu câtă dragoste uimită și atentă priveam strălucitoarea ei perfecțiune!

Paulinei îi plăcea să-mi invit amicii acasă. Pregătea totul, aștepta invitații și, în taină, făcea pe stăpâna casei. Mărturisesc că nu mă bucurau aceste petreceri. Aceea pe care am dat-o pentru ca Julio Montero să cunoască niște scriitori n-a constituit o excepție.

În ajun, Montero mă vizitase pentru prima dată. Se prelua, cu această ocazie, de un manuscris voluminos și de dreptul despotic pe care opera inedită îl conferă asupra timpului celor din preajmă. Îndată după vizită, eu și uitasem fața aceea hirsută și oacheșă, aproape neagră. Cât despre povestirea ce mi-a citit-o - Montero îmi recomandase să-i spun cu toată sinceritatea dacă nu cumva tonul ei amar produce un șoc prea puternic - aceasta merita să fie reținută doar pentru că revela o vagă intenție de a imita autori vădit diferiți. Ideea centrală provenea dintr-un posibil sofism: dacă o anumită melodie apare dintr-o anumită relație dintre vioară și mișcările violonistului, atunci și sufletul fiecărui individ se ivește tot dintr-o anumită relație dintre mișcare și materie. Eroul povestirii construia o mașină de făcut suflute, un fel de gherghet alcătuit din lemn și din sfori. Apoi eroul murea. Trupul neînsuflețit era privegheat și înmormântat; în taină

însă, el continua să trăiască în gherghef. Către ultimul alineat, ghergheful își făcea apariția, alături de un stereoscop și de un trenied cu galeră, în odaia unde murise o tânără fată.

Când am reușit să-l abat de la problemele subiectului său, Montero și-a exprimat ciudata dorință de a face cunoștința unor scriitori.

— Vino din nou mâine spre seară, i-am spus. Te voi prezenta câtorva.

Mi-a vorbit despre sine descriindu-se drept un sălbatic și a acceptat invitația. Împins pesemne de bucuria că-l văd plecat, am coborât cu ei până la ușa de la stradă. Când am ieșit din ascensor, Montero a descoperit grădina din *patio*. Uneori, în lumina scăzută a serii, când o zărești prin ușa de sticlă ce o desparte de hol, această grădină minusculă sugerează misterioasa imagine a unei păduri de pe fundul unui lac. Peste noapte, proiectoare de lumină violetă și portocalie o preschimbă într-un oribil paradis siropos. Montero a văzut-o noaptea.

— Sincer să fiu, mi-a spus el, abia îndurându-se să-și desprindă ochii de la grădină, din tot ce-am văzut la tine acasă, acesta e lucrul cel mai interesant.

A doua zi, Paulina a sosit devreme; la ora cinci după-masă totul era deja gata pentru primire. I-am arătat o statueta chinezească din piatră verde, pe care o cumpărasem în dimineața aceea de la un anticariat. Era un cal sălbatic, cu picioarele din față ridicate în aer și cu coama în vânt. Vânzătorul mă asigurase că simbolizează pasiunea.

Paulina a așezat micul cal pe un raft al bibliotecii și a exclamat: E la fel de frumos ca întâia pasiune a unei vieți. Când i-am spus că e un dar pentru ea, și-a aruncat impulsiv brațele pe după gâtul meu și m-a sărutat.

Am băut ceaiul în sufragerie. I-am povestit că mi se oferise o bursă pentru a studia doi ani la Londra. Am avut,

pe dată, convingerea neîntârziatei noastre căsătorii, a călătoriei, a vieții noastre în Anglia (ni se părea la fel de apropiată ca și oăsătoria). Ne-am gândit la amănunte de economie casnică: la privațiunile, aproape plăcute, la care ne vom supune, la felul cum ne vom împărți orele între studiu, plimbare, odihnă și, poate, lucru, la ce va face Paulina în timp ce eu voi asista la cursuri, la hainele și cărțile pe care le vom lua cu noi. După ce, o bucată de vreme, am făcut tot felul de planuri, am căzut de acord că ar fi mai bine să renunț la bursă. Până la examene mai rămânea doar o săptămână, dar acum era limpede că părinții Paulinei voiau să amâne căsătoria noastră.

Începură să sosească invitații. Eu mă simțeam nenorocit. Discutând cu unul sau cu altul, gândul îmi stătea numai la pretexte pentru a-i părăsi. Mi se părea imposibil să abordez un subiect care să-l intereseze pe interlocutor. Dacă voiam să-mi amintesc vreun lucru, memoria fie că mă lăsa, fie că mă ducea prea departe. Neliniștit, neluat în seamă, abătut, treceam de la un grup la altul, dorind ca lumea să plece, să rămânem singuri, să vină clipa, oh, atât de scurtă, când s-o conduc pe Paulina acasă.

Lângă fereastră, logodnica mea vorbea cu Montero. Când m-am uitat la ea, și-a ridicat ochii și și-a înclinat către mine chipul desăvârșit. Am simțit că în duioșia Paulinei există un refugiu inviolabil, în care ne aflam singuri. Cu câtă ardoare am vrut să-i spun că o iubesc! Am luat hotărârea fermă ca în seara aceea să renunț la puerila și absurda mea rușine de a-i vorbi despre dragoste. Dacă aș putea (am suspinat) să-i împărtășesc gândul meu chiar acum... în privirea ei a tresărit o imensă, plină de bucurie și uimită recunoștință.

Paulina m-a întrebat în care anume poezie un bărbat se înstrăinează așa de mult de o femeie, încât, când se întâlnește cu ea în cer, nici măcar n-o salută. Știam că e o

poezie de Browning, îmi aminteam vag și versurile. Mi-am petrecut restul serii căutându-le în ediția de la Oxford. Dacă nu eram lăsat singur cu Paulina, preferam să caut ceva pentru ea decât să fac conversație cu alții; dar, ciudat, ochii mei nu erau în stare să vadă nimic și m-am întrebat dacă faptul că mi-e imposibil să găsesc poezia nu ascunde cumva vreo prevestire. M-am uitat spre fereastră. Pesemne că Luis Alberto Morgan, pianistul, a remarcat neliniștea mea, căci mi-a spus:

— Paulina îi arată lui Montero casa.

Am ridicat din umeri, mi-am ascuns cu greu necazul și m-am prefăcut iarăși preocupat de cartea lui Browning. Cu coada ochiului, l-am zărit pe Morgan intrând în camera mea. M-am gândit: Se duce s-o cheme. A reapărut îndată cu Paulina și cu Montero.

În sfârșit, cineva a plecat; apoi, nepăsători și fără grabă, au plecat și ceilalți. A sosit și clipa când am rămas numai Paulina, eu și Montero. Atunci, așa cum mă temusem, Paulina a exclamat:

— E foarte târziu. Eu plec.

Montero a intervenit iute:

— Dacă-mi îngăduiți, o să vă conduc până acasă.

— Te voi însoți și eu, am răspuns.

I-am vorbit Paulinei, dar m-am uitat la Montero. Am încercat să-i transmit din ochi întreg disprețul și ura mea.

Când am ajuns jos, am băgat de seamă că Paulina nu luase micul cal chinezesc. I-am spus:

— Ai uitat cadoul meu.

Am urcat în apartament și m-am întors cu statueta. I-am găsit rezemați de ușa de sticlă, privind grădina. Am luat-o pe Paulina de braț și nu l-am lăsat pe Montero să i se alăture de cealaltă parte. În conversație am făcut în mod ostentativ abstracție de Montero.

Nu s-a supărat. Când ne-am despărțit de Paulina, a insistat să mă însoțească până acasă. Pe drum a vorbit

despre literatură, probabil cu sinceritate și cu pasiune. Mi-am zis: El este scriitorul; eu sunt un om obosit, preocupat în chip ușuratic de o femeie. Am reflectat la nepotrivirea ce există între vigoarea lui fizică și debilitatea sa literară. Am cugetat: îl apără o carapace; nu-l atinge ceea ce simte interlocutorul. I-am privit cu ură ochii ageri, mustața zbârlită, gâtul puternic.

Săptămâna aceea aproape că n-am văzut-o pe Paulina. Am învățat mult. După ultimul examen, am chemat-o la telefon. M-a felicitat cu o insistență ce nu părea firească și mi-a spus că va trece seara pe la mine.

După-masă am dormit, am făcut pe îndelete o baie și am așteptat-o pe Paulina răsfoind o carte despre *Faustul* lui Lessing și cel al lui Müller.

De cum am văzut-o, am exclamat:

— Ești schimbată.

— Da, răspunse ea. Ce bine ne cunoaștem! Nu mai e nevoie de cuvinte, ca tu să știi ce simt.

Ne-am privit în ochi, într-un extaz de beatitudine.

— Mulțumesc, i-am răspuns.

Nimic nu mă emoționa mai mult ca recunoașterea, din partea Paulinei, a intimei potriviri dintre sufletele noastre. Încrezător, m-am lăsat în voia acestei încântări. Nu știu când m-am întrebat (cuprins de îndoială) dacă nu cumva vorbele Paulinei ascundeau un alt înțeles. Înainte de a mă putea gândi la această posibilitate, Paulina a început o explicație confuză:

— Încă din acea primă seară eram nebunește îndrăgostiți.

M-am întrebat cine anume erau cei îndrăgostiți. Paulina urmă:

— E foarte gelos. N-are nimic împotriva prieteniei noastre, dar i-am jurat să nu te mai văd o vreme.

Eu mai așteptam, încă, imposibila lămurire care să mă liniștească. Nu știam dacă Paulina glumea sau vorbea

serios. Nu știam ce expresie avea chipul meu. Nu știam cât de sfâșietoare îmi era suferința. Paulina adăugă:

— Plec. Julio mă așteaptă. El n-a mai urcat, ca să nu ne stânjenească.

— Cine? am întrebat.

Pe dată - ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat - m-a cuprins teama ca Paulina să nu descopere că sunt un impostor și că sufletele noastre nu erau chiar atât de unite.

Paulina răspunse firesc:

— Julio Montero.

Răspunsul nu putea să mă surprindă; totuși, în seara aceea îngrozitoare, nimic nu m-a tulburat mai mult ca aceste cuvinte. Pentru întâia dată m-am simțit departe de Paulina. Aproape cu dispreț, am întrebat-o:

— Aveți de gând să vă căsătoriți?

Nu-mi amintesc ce mi-a răspuns. Cred că m-a invitat la nunta ei.

Pe urmă m-am trezit singur. Totul era absurd. Nu exista o persoană care să se potrivească mai puțin cu Paulina (și cu mine) decât Montero. Sau poate mă înșelam? Dacă Paulina îl iubea pe omul acesta, poate că niciodată nu-mi semănase mie. O abjurare nu-mi fu de-ajuns: mi-am dat deodată seama că de multe ori întrezărisem cumplitul adevăr.

Mă copleșea tristețea, însă nu cred că eram gelos. M-am trântit pe pat, cu fața în jos. Întinzând mâna, am dat peste cartea pe care o citisem cu puțin înainte. Am aruncat-o cât colo, cu scârbă.

Am ieșit să mă plimb. La un colț de stradă, m-am uitat la niște călușei. Mi se părea cu neputință să mai trăiesc în seara aceea.

Mi-am amintit-o ani la rând și, cum preferam momentele dureroase ale rupturii (căci le petrecusem lângă Paulina) singurătății care a urmat, le parcurgeam iarăși și iarăși, le analizam cu de-amănuntul și le trăiam

din nou. În meditația asta zbuciumată, credeam că descopăr noi interpretări ale faptelor. Așa, de pildă, în glasul Paulinei, atunci când mi-a dezvăluit numele iubitului său, am surprins o notă de duioșie care, la început, m-a emoționat. Mi-am zis că îi părea rău de mine și bunătatea ei m-a mișcat, așa cum odinioară mă tulbura dragostea ei. Apoi, chibzuind bine, am dedus că duioșia aceea nu era pentru mine, ci pentru numele rostit.

Am acceptat bursa și, fără zarvă, m-am ocupat cu pregătirile de drum. Totuși, știrea s-a răspândit. În ultima seară, Paulina mi-a făcut o vizită.

Mă simțeam înstrăinat de ea, dar când am văzut-o, m-am îndrăgostit din nou. Fără ca Paulina s-o spună, am înțeles că venise pe ascuns. I-am prins mâinile, zguduit de recunoștință. Paulina a exclamat:

— Te voi iubi întotdeauna. Într-un fel, te voi iubi întotdeauna mai mult decât pe oricare altul.

A crezut pesemne că făptuise o trădare. Știa că eu nu pun la îndoială fidelitatea ei față de Montero, dar, necăjită parcă de a fi rostit niște vorbe care aveau în ele – dacă nu pentru mine, atunci pentru vreun martor imaginar – o intenție necinstită, adăugă iute:

— E limpede, ceea ce simt pentru tine nu contează. Sunt îndrăgostită de Julio.

Restul, zise, n-avea importanță. Trecutul era un ținut pustiu, în care ea îl așteptase pe Montero. De iubirea sau de prietenia noastră nu și-a adus aminte.

După aceea am vorbit puțin. Mă rănise adânc și m-am prefăcut că sunt grăbit. Am însoțit-o în ascensor. Când am deschis ușa, a răsunat, zorită, ploaia.

— O să caut un taxi, am zis.

Cu o neașteptată emoție în glas, Paulina îmi strigă:

— Adio, iubitule!

Trecu în fugă strada și pieri în depărtare. M-am întors, copleșit de tristețe. Înălțându-mi ochii, am zărit un

bărbat tupilat în grădină. Omul s-a ridicat și și-a sprijinit mâinile și fața de ușa de sticlă. Era Montero.

Dâre de lumină liliachie și portocalie se încrucișau pe un fond verde, cu un pâlc de arbori întunecați. Fața lui Montero, lipită de sticla udă, părea alburie și diformă.

Gândul m-a purtat la acvarii, la niște pești din acvarii. Apoi, cu o ușoară amărăciune, mi-am zis că fața lui Montero sugera alt fel de monștri: peștii deformați de presiunea apei care viețuiesc pe fundul mării.

A doua zi, în zori, m-am îmbarcat. În timpul călătoriei, aproape n-am ieșit din cabină. Am scris și am studiat mult.

Voiam s-o uit pe Paulina. În cei doi ani petrecuți în Anglia, am ocolit tot ce ar fi putut să mi-o amintească: de la întâlnirile cu argentinienii și până la puținele telegrame din Buenos Aires pe care le publicau ziarele. E adevărat că-mi apărea în vis, însuflețită de o viață atât de convingătoare și de reală, încât m-am întrebat dacă nu cumva inima mea se răzvrătea noaptea împotriva opreliștilor pe care mi le impuneam în stare de veghe. M-am ferit cu încăpățănare de amintirea ei. Spre sfârșitul primului an, am izbutit s-o înlătur din nopțile mele și aproape s-o uit.

În după-amiaza când am sosit din Europa, m-am gândit iarăși la Paulina. Mi-am zis cu spaimă că s-ar putea ca acasă amintirile să fie prea vii. Intrând în odaia mea, am simțit o oarecare tulburare și m-am oprit cuprins de sfială, comemorând trecutul și trăirile extreme, bucuria și întristarea pe care le încercasem. Atunci am avut o revelație ce m-a făcut să mă rușinez. Nu tainicele amintiri ale iubirii noastre, răsărite pe neașteptate în ungherul cel mai ascuns al memoriei, mă emoționau; mă tulbura lumina strălucitoare ce pătrundea pe fereastră, lumina Buenos Aires-ului.

Pe la ora patru m-am dus până la colțul străzii și am

cumpărat un kilogram de cafea. La brutărie, patronul m-a recunoscut, m-a salutat cu o cordialitate zgomotoasă și m-a informat că e multă vreme – cel puțin șase luni – de când nu-l mai onorasem cu cumpărăturile mele. După aceste amabilități, i-am cerut, timid și resemnat, o jumătate de kilogram de pâine. M-a întrebat ca întotdeauna:

— Neagră sau albă?

I-am răspuns ca întotdeauna:

— Albă.

M-am întors acasă. Era o zi limpede ca un cristal și foarte rece.

În vreme ce făceam cafeaua, m-am gândit la Paulina. Pe înserat, obișnuiam să bem o ceașcă de cafea neagră.

Ca într-un vis, am trecut de la o indiferență afabilă și impasibilă la tulburarea, la nebunia pe care mi-a prilejuit-o apariția Paulinei. Zărind-o, am căzut în genunchi, mi-am cufundat obrazul în palmele ei și am plâns pentru întâia oară toată durerea de-a o fi pierdut.

Sosirea ei s-a petrecut astfel: au răsunat trei bătăi în ușă; m-am întrebat cine putea fi intrusul; m-am gândit că din pricina lui se va răci cafeaua; am deschis, distrat.

Apoi – nu știu dacă răstimpul scurs a fost foarte lung sau foarte scurt – Paulina mi-a cerut să-i dau deplină ascultare. Am înțeles că, prin puterea de convingere a faptelor, ea corecta vechile erori ale comportării noastre. Mi se pare (dar, pe lângă că recad în aceleași erori, mai sunt și infidel serii aceleia) că le-a corectat cu o chiar prea mare hotărâre. Când mi-a cerut s-o iau de mină („Mina!”, mi-a spus. „Acum!”), m-am lăsat cu totul în voia fericirii. Ne-am privit în ochi și, ca două râuri ce se întâlnesc, sufletele noastre s-au unit și ele. Afară, pe acoperiș, bătând în ziduri, ploua. Am interpretat această ploaie – care însemna lumea întreagă ivindu-se iarăși, nouă – ca o expansiune panică a iubirii noastre.

Tulburarea nu m-a împiedicat, totuși, să descopăr că

Montero contaminase conversația Paulinei. Când vorbea, aveam uneori neplăcuta impresie că-mi aud rivalul. Am recunoscut încetineala caracteristică a frazelor; am recunoscut naivele și trudnicele tentative de a găsi termenul exact; am recunoscut, mijind încă sfioasă, inconfundabila vulgaritate.

Cu un efort, am reușit să mă stăpânesc. I-am privit chipul, surâsul, ochii. Aici era Paulina, adevărată și desăvârșită. Aici nimeni și nimic nu mi-o schimbase.

Atunci, pe când o contemplam în umbra ca de mercur a oglinzii, încadrată de ghirlandele, coroanele și îngerii negri care o înconjura, îmi păru alta. A fost ca și cum aș fi descoperit o altă versiune a Paulinei, ca și cum aș fi văzut-o într-un fel nou. Am mulțumit cerului pentru despărțirea care-mi curmase deprinderea de-a o vedea, dar care mi-o înapoia încă mai frumoasă.

Paulina zise:

— Plec. Julio mă așteaptă.

Am observat în glasul ei un ciudat amestec de dispreț și de amărăciune, care m-a deconcertat. M-am gândit cu tristețe: Altă dată, Paulina n-ar fi înșelat pe nimeni. Când mi-am ridicat ochii, plecase.

După o clipă de ezitare, am strigat-o. Am strigat-o din nou, am coborât la intrare, am alergat pe stradă. N-am mai găsit-o. La înapoiere, m-a cuprins frigul. Mi-am zis: „S-a răcorit. A fost o simplă aversă”. Strada era uscată.

Când am ajuns acasă, era ora nouă. N-aveam chef să ies să mănânc; posibilitatea de-a mă întâlni cu vreun cunoscut mă îngrozea. Mi-am făcut niște cafea. Am băut două sau trei cești și am mușcat dintr-un colț de pâine.

Nu știam nici măcar când ne vom revedea. Voiam să vorbesc eu Paulina. Voiam s-o rog să-mi explice... Pe dată, m-am înspăimântat de ingratitudinea mea. Soarta îmi hărăzea deplina fericire, iar eu nu eram mulțumit. Seara aceasta era punctul culminant al vieților noastre. Paulina

înțelesese acest lucru, îl înțelesesem și eu.

De aceea aproape că nu ne-am vorbit. (Să vorbești, să pui întrebări ar fi însemnat, într-un fel, că nu suntem be aceeași părere.)

Mi se părea că nu-i cu putință să fiu silit să aștept până a doua zi pentru a o întâlni pe Paulina. Cu un sentiment de ușurare amestecată cu neplăcere, am hotărât să mă duc chiar în noaptea aceea acasă la Montero. Am renunțat repede; fără a vorbi dinainte cu Paulina, nu puteam merge la ei. M-am decis să caut un prieten – Luis Alberto Morgan mi s-a părut cel mai potrivit – și să-l rog să-mi povestească tot ce știa despre viața Paulinei din vremea cât lipsisem.

Apoi m-am gândit că cel mai cuminte lucru ar fi să mă culc și să dorm. Odihnit, voi vedea totul cu mai multă limpezime. Pe de altă parte, nu eram dispus să mi se vorbească în chip ușuratic despre Paulina. Când m-am vârat în pat, am avut impresia că intru într-o capcană (probabil mi-au venit în minte nopțile de insomnie când rămâi în pat numai pentru a nu recunoaște că n-ai somn). Am stins lumina.

N-o să-mi mai frământ creierii în legătură cu comportarea Paulinei. Știam prea puține pentru a înțelege situația. De vreme ce nu puteam să-mi golesc mintea cu totul și să nu mă mai gândesc la nimic, mă voi refugia în amintirea acestei seri.

Voi iubi ca și până acum chipul Paulinei, chiar dacă în faptele sale găseam ceva ciudat și ostil, care mă îndepărta de ea. Chipul era cel dintotdeauna, acel chip pur și minunat care mă iubise înainte de odioasa apariție a lui Montero. Mi-am zis: figurile au o fidelitate pe care poate că sufletele n-o împărtășesc.

Sau totul era o amăgire? Eram oare îndrăgostit de o oarbă proiecție a preferințelor și a aversiunilor mele? N-o cunoscusem niciodată pe Paulina?

Am ales o imagine din seara aceea - Paulina în fața întunecatei și netedei profunzimi a oglinzii - și am încercat s-o evoc. În clipa când am întrezărit-o, am avut o bruscă revelație: îndoielile mele veneau din faptul că începusem s-o uit pe Paulina. Am dorit să mă las prins cu totul de contemplarea imaginii sale. Fantezia și memoria sunt însușiri capricioase: îmi aminteam părul desfăcut, câte o cută a rochiei, vaga penumbră din jur, dar iubita mea se topea în văzduh.

Pe dinaintea ochilor mei închiși se perindau o sumedenie de imagini, animate de o forță căreia nu-i puteam sta împotrivă. Deodată, am făcut o descoperire. Ca pe marginea întunecată a unui abis, într-un colț al oglinzii, la dreapta Paulinei, a apărut micul cal din piatră verde.

În clipa când s-a ivit, viziunea aceasta nu m-a mirat, și numai după câteva minute mi-am adus aminte că statueta nu mai era la mine. I-o dăruisem Paulinei încă de acum doi ani.

Mi - am zis că e vorba de o suprapunere a două amintiri din timpuri diferite (una mai veche, a micului cal, și una mai recentă, a Paulinei). Problema se lămurise, mă liniștisem și trebuia să dorm. Atunci s-a închegat un gând timid și, în lumina celor aflate mai târziu, patetic. „Dacă nu adorm imediat, m-am gândit, mâine voi fi tras la față și nu-i voi plăcea Paulinei”.

Deodată, mi-am dat seama că n-aveam niciun motiv să-mi amintesc statueta în oglinda din dormitor. N-o pusesem niciodată în dormitor. Acasă, o văzusem doar în cealaltă cameră (pe raft sau în mâinile Paulinei ori într-ale mele).

Îngrozitor, am vrut să văd din nou aceste amintiri. Oglinda a reapărut, înconjurată de îngeri și de ghirlande de lemn, cu Paulina în mijloc și cu micul cal în dreapta. Nu eram sigur dacă reflecta și odaia. Probabil că o reflecta, dar într-un chip vag și sumar. În schimb, micul cal cu

picioarele dinainte ridicate se vedea deslușit pe raftul bibliotecii. Biblioteca acoperea întreg fundalul, iar în întuneric, pe de laturi, dădea târcoale un alt personaj, pe care în prima clipă nu l-am recunoscut. Pe urmă, fără prea mare interes, am observat că personajul acela eram eu.

Am văzut chipul Paulinei, l-am zărit întreg (nu pe părți), ca proiectat până la mine de extrema intensitate a frumuseții și a tristeții lui. M-am deșteptat plângând.

Nu știu de câtă vreme dormeam. Știu doar că visul n-a plăsmuit nimic nou. Mi-a continuat, pe nesimțite, închipuirile, și a reprodus cu fidelitate scenele serii.

M-am uitat la ceas. Era ora cinci. O să mă scol devreme și, chiar cu riscul de-a o supăra pe Paulina, mă voi duce la ea acasă. Această hotărâre nu mi-a potolit însă neliniștea.

M-am sculat la șapte și jumătate, am făcut pe îndelete o baie și m-am îmbrăcat fără grabă.

Nu știam unde locuiește Paulina. Portarul mi-a adus cartea de telefon și aceea de adrese. Adresa lui Montero lipsea din amândouă. Am căutat numele Paulinei; nu figura nici el. Am mai descoperit că în fosta locuință a lui Montero stătea altcineva. M-am gândit să-i întreb de adresă pe părinții Paulinei.

Nu mă mai vedeam cu ei de multă vreme (când am aflat despre iubirea Paulinei pentru Montero, am întrerupt relațiile cu dânsii). Acum, pentru a mă justifica, ar fi trebuit să le relatez necazurile mele. N-am avut curajul.

M-am hotărât să vorbesc cu Luis Alberto Morgan. Nu puteam să apar la el înainte de unsprezece. Am rătăcit pe străzi fără să văd nimic, sau urmărind cu interes de o clipă forma vreunui ornament de zid ori înțelesul unui cuvânt auzit din întâmplare. Îmi amintesc că, în Piața Independenței, o femeie, cu pantofii într-o mână și cu o carte în cealaltă, se plimba desculță prin iarba udă.

Morgan m-a primit stând în pat, aplecat deasupra

unei căni uriașe, pe care o ținea cu amândouă mâinile. Am întrezărit un lichid albicios în care pluteau câteva bucăți de pâine.

— Unde locuiește Montero? l-am întrebat.

Își băuse deja tot laptele. Acum scotea din fundul ceștii bucățile de pâine.

— Montero e închis, îmi răspunse.

Nu-mi putui ascunde uimirea. Morgan continuă:

— Cum? Nu știi?

Și-a închipuit, desigur, că acesta e singurul amănunt pe care nu-l cunoșteam, dar, de dragul de-a vorbi, a povestit tot ce se petrecuse. Am crezut că-mi pierd cunoștința și mă prăvălesc într-o prăpastie căscată pe neașteptate; dar chiar și aici răzbătea vocea ceremonioasă, implacabilă și limpede, care istorisea niște fapte de neînțeles, cu teribila și încăpățânata convingere că-mi sunt familiare.

Morgan mi-a împărtășit cele ce urmează: Bănuind că Paulina îmi va face o vizită, Montero s-a ascuns în grădina casei. A văzut-o ieșind; a urmărit-o; a oprit-o răstindu-se la ea pe stradă. Când s-au apropiat câțiva curioși, a urcat-o într-un taxi. Au răătăcit toată noaptea prin Costanera și pe la lacuri, iar în zori a nmorât-o cu un glonte într-un hotel din Tigre. Faptul nu se întâmplase în noaptea trecută: se petrecuse în noaptea ce precedase călătoria mea în Europa: se petrecuse acum doi ani.

În cele mai îngrozitoare momente ale vieții, cădem de obicei într-un fel de iresponsabilitate protectoare și, în loc să ne gândim la ceea ce ni se întâmplă, ne îndreptăm atenția spre lucruri banale. În clipa aceea, eu l-am întrebat pe Morgan:

— Îți amintești de ultima petrecere ținută la mine, înainte de călătoria mea?

Morgan își amintea. Am urmat:

— Când ai băgat de seamă că sunt îngrijorat și te-ai

duș la mine în dormitor s-o cauți pe Paulina, ce făcea Montero?

— Nimic, răspunse Morgan cu oarecare vioiciune. Nimic. Totuși, acum îmi amintesc: se privea în oglindă.

M-am întors acasă. La intrare, m-am încrucișat cu portarul. L-am întrebat, cu prefăcută nepăsare:

— Știți că seșnorita Paulina a murit?

— Dar cum să nu știu? răspunse. Toate ziarele au vorbit despre asasinat, iar eu a trebuit să dau o declarație la poliție.

Omul mă privi cercetător.

— Vă este rău? m-a întrebat apropiindu-se de mine. Doriți să vă însoțesc?

I-am mulțumit și am fugit sus. Îmi aduș vag aminte că m-am chinuit să potrivesc cheia, că de cealaltă parte a ușii mă așteptau câteva scrisori, că stăteam cu ochii închiși, întins pe pat cu fața în jos.

Pe urmă m-am pomenit dinaintea oglinzii, gândindu-mă: „Un lucru e sigur: Paulina m-a vizitat azi-noapte. A murit știind că toată această căsătorie cu Montero fusese o eroare - o eroare cumplită - și că adevărul îl reprezentam noi. S-a reîntors din moarte spre a desăvârși destinul ei, destinul nostru”. Mi-am amintit de o frază pe care Paulina o scrisese acum câțiva ani, într-o carte: *Sufletele noastre s-au contopit*. M-am mai gândit: „Azi-noapte, în sfârșit. În clipa când am luat-o de mină”. Apoi mi-am zis: „Nu sunt demn de ea: eu m-am îndoit, am fost gelos. Spre a mă iubi, ea a venit din moarte”.

Paulina mă iertase. Nicicând nu ne iubisem atât. Nicicând nu am fost așa de aproape.

Mă zbuciumam în această beție de iubire, triumfătoare și tristă, când m-am întrebat - mai bine zis când, minată de simpla obișnuință de a pune în discuție alternative, rațiunea mea s-a întrebat - dacă nu există o altă explicație pentru vizita de noaptea trecută. Atunci,

într-o străfulgerare, am înțeles adevărul.

Acum aş fi dorit să descopăr că mă înşel din nou. Din nefericire, aşa cum se întâmplă întotdeauna când iese la lumină adevărul, groaznica mea explicație lămurește faptele ce păreau misterioase. Acestea, la rândul lor, o confirmă.

Nu sărmana noastră iubire a smuls-o pe Paulina din morți. N-a existat nicio fantasmă a Paulinei. Ceea ce am strâns în brațe a fost o monstruoasă nălucă a geloziei rivalului meu.

Cheia celor petrecute se află în vizita ce mi-a făcut-o Paulina în ajunul călătoriei mele. Montero a urmărit-o și a așteptat-o în grădină. S-a certat cu ea toată noaptea, și, pentru că n-a crezut în explicațiile ei – cum să priceapă omul asta puritatea Paulinei? – a ucis-o în zori.

Mi-l închipui în celula lui, frământându-și mintea cu această vizită, reprezentându-și-o cu cruda încăpățănare a geloziei.

Imaginea care a intrat la mine în casă, tot ce s-a petrecut apoi acolo a fost o proiecție a înfiorătoarei fantezii a lui Montero. N-am descoperit atunci acest lucru, deoarece eram atât de tulburat și de fericit, încât n-aveam altă dorință decât să fac ce-mi spunea Paulina. Totuși, indiciile n-au lipsit. De pildă, ploaia. În cursul vizitei adevăratei Paulina – în ajunul călătoriei mele – eu n-am auzit ploaia. Montero, care se afla în grădină, a simțit-o pe propriul trup, direct. Când ne-a văzut în închipuirea lui, a crezut că și noi o auzisem. De aceea astă-noapte am auzit că plouă. Pe urmă m-am pomenit că strada era uscată.

Un alt indiciu era statueta. Am avut-o în casă numai o zi: în ziua petrecerii. Pentru Montero, ea a rămas ca un simbol al locului. De aceea a apărut astă-noapte.

Nu m-am recunoscut în oglindă fiindcă Montero nu m-a imaginat deslușit. N-a imaginat cu precizie nici dormitorul. Și nici pe Paulina n-a cunoscut-o. Imaginea

proiectată de Montero s-a comportat într-un fel care nu i se potrivește Paulinei. Și, pe deasupra, vorbea ca și el.

Chinul lui Montero e să urzească această nălucire. Al meu este mai real. E convingerea că Paulina s-a întors nu din pricină că se simțea dezamăgită în dragostea ei. E convingerea că nu m-a iubit niciodată. E convingerea că Montero știa unele aspecte din viața ei pe care eu le cunoscusem doar indirect. E convingerea că luând-o de mină - în presupusul moment al întâlnirii sufletelor noastre - am dat ascultare unei rugăminți a Paulinei pe care ea nu mi-a adresat-o niciodată, dar pe care rivalul meu a auzit-o de nenumărate ori.

DESPRE STĂPÂNII VIITORULUI

Poate e bine să încep această povestire cu amintirea unei reprezentații de circ care a avut loc în 1918. Cu prilejul ei, ochii mei fermecați au văzut pentru întâia dată - făcând lucruri, desigur, neînsemnate, dar care atunci mi s-au părut extraordinare - animalele ce merită, neîndoielnic, cel mai mare respect din partea noastră: focile. C-ît despre fericirea pe care fără voie o leg de aceste amintiri, azi o atribui (nu trebuie uitat însă că în aceste zile nefaste suntem prada unei obsesii) nobilei, sfintei beții a victoriei; totuși, când încerc să reînvii cu mai multă limpezime sentimentele mele de atunci, îmi dau seama că în centrul încântării mele, ca simboluri ale unor taine viitoare, se aflau uriașa cupolă împodobită cu steaguri și trei copii - Helena, Marcos și cu mine - ținându-ne de mână dinaintea unei prag funest.

Când s-a încheiat numărul focilor, Marcos dispăru din lojă. Pe circumferința roșie a manejului, se ivi un cimpazeu pedalând pe o bicicletă. Maimuța pedala fără să se uite la drumul său îngust; își ținea ochii pironiți la Helena. Îndată apoi lucrurile se precipitară. Helena izbucni în plâns; Marcos se întoarse și spuse că a primit îngăduința să vizităm focile și celelalte animale; Helena imploră și

amenință: dacă am de gând să merg, să nici nu mă mai arăt în ochii ei; m-am dus după Marcos.

Încă de pe vremea aceea, Marcos era fermentul ascuns și tenace care punea la cale totul în viața noastră. Era foarte inteligent, foarte energic, foarte bogat. O bună parte din copilărie ne-am petrecut-o în casa lui: fie în locuința sa din oraș, fie la Saint Remi, vasta lui vilă de la marginea orașului.

Singură Helena părea să reziste influenței sale. Împotriva părerii generale, cu o perseverență calmă și spontană, care, într-un anume fel, i se împotriva lui Marcos, Helena mă prefera în continuare, crezând în mine, și nu în el.

După ce ne-am luat bacalaureatul, eu am intrat la Facultatea de Drept. Vreme de patru ani, am urmat cursurile cu regularitate. Dacă unul sau altul îmi vorbea despre studenți ce-și luaseră licența într-un an ori în doi, îl ascultam plin de dispreț. Cu ce folos te alegi – întrebam imediat – de pe urma a sute de mii de pagini răsfoite în asemenea grabă?

Marcos nu era student. Citea pentru el și ne îndruma lecturile. Mergând pe urmele lui, am cercetat și eu, superficial dar cu folos, istoria cvadraturii cercului, cuceririle navigatorilor arabi, posibilitățile logisticii, natura și multiplicarea cromozomilor, lucrările lui Resta despre cosmografiile comparate.

În cele din urmă, Marcos se înscrise la Facultatea de Științe Naturale. Aceasta păru să confirme – după cum a remarcat un comentator binevoitor – faptul că nu lua viața în serios. Și totuși aici se învață din greu ani îndelungați. Marcos își luă licența într-un singur an.

— O să mă dedic studiului, mi-a spus într-o noapte. Am de gând să mă retrag la Saint Remi. Îmi doresc o tovarășă: o femeie inteligentă, care să trăiască alături de mine și să mă ajute.

În chip cu totul inexplicabil, m-am alarmat. Am înțeles că eu sunt acela care trebuie să-i facă rost de această femeie. Involuntar, m-am apucat s-o caut, la întâmplare, în memorie. Dar foarte curând n-a mai fost nevoie să caut.

Helena plecă împreună cu el. Eu mi-am lăsat baltă meseria și m-am îmbarcat pentru Australia. Nu ne-am luat rămas bun. Ei se retrăseseră deja la vilă; n-am avut timp să-i chem sau să trec pe la ei.

În Australia am fost ajutor de administrator, iar apoi administrator într-un așezământ rural. La ora siestei, număram dalele portocalii din *patio* și fiecare dală reprezenta una din femeile ce-mi trecuseră prin viață. Două amintiri nu-mi erau indiferente: aceea, foarte dureroasă, a Hélènei și aceea a Luisei, fata birtașului care locuia peste drum de vilă. După-amiază de după-amiază ne jucaserăm împreună și ea însemna o caldă, chiar dacă nu prea vie, amintire a acelei vremi. Aș fi dorit să știu ce se mai întâmplase cu fata asta. Ne petreuserăm copilăria alături, dar după aceea o uitasem. Ce-mi rămânea de la Luisa? Creionul acesta de metal pe care mi l-a dăruit odată de ziua mea și pe care-l port totdeauna cu mine, și câte un reproș deznădăjduit și plin de duioșie, ce-mi apare uneori în vis ori mă urmărește în Australia.

Ca să alung plictiseala serilor, scriam romane de spionaj. Sub pseudonimul de *Speculator*, am publicat, la Melbourne, vreo șase volume. Au apărut mai multe ediții, dar critica a fost defavorabilă.

Mi-am petrecut nouă ani încheiați în mijlocul acelor ținuturi sălbatice și al turmelor de oi, până când s-a declarat războiul și m-am întors în țară. Am fost socotit prea bătrân pentru front și, habar n-am cum, am intrat în serviciul de contraspionaj. Pesemne subiectul cărților mele le-a sugerat ideea absurdă că aș fi un bun spion.

Într-o seară, discutând cu un camarad, am aflat că

cei de la birou îi suspectează pe locatarii vilei Saint Remi. Am vorbit cu șeful. El bănuia că avioanele inamice care bombardau zona aceea a orașului erau dirijate de la vilă. Am obținut să-mi încredințeze mie sarcina cercetărilor.

Dimineața am plecat de la Cazarma de Vest, am traversat, sub un cer limpede, strada zgomotoasă și am coborât în subteranele metroului. A trebuit să aștept pe peron: din tunele încă mai ieșea, încărcată de saci și de saltele, lumea ce se refugiase acolo peste noapte. Când circulația a fost restabilită, se făcuse deja zece. Am mers până la capătul liniei și, printr-un labirint de scări de fier, am ieșit, în sfârșit, la lumină, într-un cartier mărginaș liniștit, umbrit de arbori. Aici se aflau, alcătuind un grup de indiferente amintiri materializate, garajul cu lanțurile de fier rămase de la fostele grajduri, parcul unde se țineau târgurile în zilele de hram, clubul de tenis, verde, roșu și alb. Am căutat zadarnic un automobil sau o trăsură cu care să mă duc până la vilă. Puțin cam obosit, m-am înfundat într-o alee de copaci foarte înalți și stufoși, cu trunchiuri închise la culoare, cu frunzișul lucios și flori portocalii, care nu se potrivea întru totul cu amintirile mele. Când au dispărut copacii, am început să recunosc locurile; după cum mi s-a părut, cartierul avusese destul de suferit de pe urma bombardamentelor (și totuși, bombardamentul la care asistăm în clipa de față probabil că e mai puternic decât toate cele precedente). Am mers mai departe: am dat peste case neatinse, peste străzi nedesfundate. Am ajuns, apoi, la zidul dărăpănat ce înconjoară vila Saint Remi. De afară nu-ți puteai da seama dacă vila fusese atinsă de bombardamente. Am înaintat de-a lungul zidului, ca într-un vis de nesfârșită oboseală. Cartierul se schimbase. Totuși, în fața aceleiași porți de la Saint Remi, se mai afla încă birtul părinților Luisei. Când am pătruns în încăperea aceea întunecoasă, cânam simțit sub tălpi scândurile netede de stejar (care fuseseră odinioară în

sufrageria de la vilă), mi-a năpădit sufletul un sentiment de duioșie, întâiul după mulți ani. Mă întâmpinără niște necunoscuți, un bărbat și o femeie. Mi-am dat seama că sunt noii stăpâni. Am întrebat dacă puteam mânca ceva de prânz.

— Nu cine știe ce, răspunse birtașul. Era un om zdravăn și cu o claie de păr ciufulit.

— Nu mai rău ca în altă parte, îl corectă, visătoare, femeia. Plecă apoi să pregătească prânzul.

Am adus vorba despre bombardamente, despre lipsa de mărfuri, despre creșterea prețurilor, despre bursa neagră, despre faptul că omul se trage din maimuță, că trebuia să fim îngăduitori cu guvernul și că războiul însemna un sacrificiu pentru noi toți, despre câștigătorii de duminică, ca, în sfârșit, să ajung și la vila Saint Remi.

— Mereu au dat prilej de vorbă cei de la vilă, comentă birtașul. Iar acum, mai mult ca oricând.

Dintr-o încăpere alăturată, se auzi glasul femeii:

— Lumea trăncănește.

— Nu ies și nici nu lasă pe nimeni să intre, lămuri birtașul.

Femeia răspunse:

— Lumea din cartier, adevărata lume din cartier nu se plânge. Numai cârcotașii mahalalei.

— Habar n-avem ce se petrece dincolo de zid, spuse bărbatul posomorât. După o pauză, adăugă: E multă vreme de când nu mai știm nimic.

— Atâta pagubă să fie, zise femeia.

Puse pe masă o farfurie mare cu varză și mă pofti să mă așez. Apoi îmi aduse un păhărel de vin acru și o felie de pâine.

Mi-am adunat curajul și am întrebat:

— Știe cineva ce e cu toată povestea asta?

— Nimeni, murmură femeia, mijindu-și ochii.

— Vânzătorul de pește, afirmă birtașul.

Cam pe la unu, când își încheie turul, acesta urmează să treacă pe la birt. Era singurul furnizor care aproviziona vila.

— Se duce acolo în fiecare zi? am vrut eu să știu.

— Niciodată, zise femeia zâmbind.

— Îl primesc la poartă, lămuri birtașul.

După unu și jumătate, apărură și vânzătorul de pește. Venea într-un camion tras de un cal.

— Cei de la Saint Remi sunt clienții dumitale? l-am întrebat.

— De bună seamă, zise omul. Sunt ani de zile de când îi serveso.

— Ultima dată l-ai văzut pe domnul?

— Îl văd în fiecare zi.

— E adevărat că niciun alt furnizor nu mai are legături cu vila?

— De ce să aibă? Acolo se hrănesc numai cu pește. Mănâncă mai mult pește decât o armată întreagă. Mulțumită lor, mi-am cumpărat mai întâi camionul, iar acum și calul.

M-am hotărât să nu mă duc la Saint Remi până nu se întunecă. I-am cerut birtașului o cameră ca să-mi fac siesta. Mă conduse la etaj. Odaia era lungă și îngustă, cu câte o ușă la fiecare capăt.

M-am trezit cu impresia că dormisem vreme îndelungată. M-am uitat la ceas. Era cinci fără zece. M-am speriat că dormisem toată ziua și toată noaptea și că acum este a doua zi dimineața. Încă buimăcit de somn, m-am îndreptat spre ușă, să-l chem pe birtaș. Am încurcat ușile; am deschis... în loc de scara păraginită peste care mă așteptam să dau, aici se găsea o cameră îngrijită, cu fotografii, bibliotecă, lămpi, perdele și covoare. În fața unei mese de scris, stătea o fată. Și-a ridicat capul și m-a privit cu niște ochi blânzi și curați. Era Luisa. Îmi rosti numele.

— Și părinții tăi...? am întrebat.

Îmi spuse că părinții săi vânduseră prăvălia unor rude și se mutaseră la țară. Ea închiriasse odaia asta. Bănuiesc că era la fel de emoționată și de fericită ca și mine.

Poate fiindcă mi se părea că visez, am îndrăznit să-i spun că mă gândisem mult la ea.

Mă întrerupse cu o întrebare neașteptată și plină de neliniște:

— Nu cumva ai de gând să te duci la vilă?

În clipa aceea, pe scară răsunară pași.

— Nu vreau să fim văzuți împreună. Nu trebuie să se știe cine sunt, i-am șoptit. Mă întorc între opt și nouă.

Am închis ușa. Pe cealaltă își vârî capul birtașul.

— Dacă nu vă supărați, zise, trebuie să vă vorbesc. Știu care e misiunea dumneavoastră. V-aș putea da o mână de ajutor.

— Misiunea mea?

— Bombardamentele, răspunse el. Au ras întreg cartierul, dar aici parc-ar fi o insulă.

— Aici nu cad bombe?

— Ultima dată, da. Câteva. Le-au aruncat, de ochii lumii sau din greșală, niște avioane ce zburau foarte sus.

— Bine, răspunsei. Și ce poți să-mi spui despre cei de la vilă?

— Lumea vă va zice că stăpânul vilei o ține închisă pe doamna. Să nu credeți o vorbă.

— Doamna nu e închisă?

— Sunt închiși amândoi.

— Mai departe, i-am cerut. Cine sunt aceia care-i țin închiși?

— Bănuiesc că nimeni nu știe. Oamenii dau explicații năstrușnice.

— Dar locuiesc cu toții la vilă?

— Da, locuiesc cu toții la vilă.

Omul mai zise câte ceva, dar nu lămuri nimic. Am

bănuiră că, subit și misterios, și-a dat seama fie că nu aveau să fac față aventurii care mă aștepta, fie de faptul că lucrurile pe care voia să mi le încredințeze erau de nerostit ori de-a dreptul cumplite și că asta îl convinsese că mi-ar fi vorbit în zadar. N-am mai stăruit cu întrebările: nu era bine să mă arăt prea curios. Ne-am luat rămas-bun. I-am cerut să nu mai pomenească nimănui despre discuția noastră.

M-am îndepărtat de birt, încercând să mă țin în afara câmpului vizual al vreunui eventual observator postat la ferestrele de la etaj. Am mers vreo zece minute; m-am oprit într-un loc unde zidul era aproape prăbușit; m-am încredințat că nu mă vede nimeni; am escaladat zidul și-am sărit în curtea vilei.

Starea de părăsire în care se afla grădina aceasta de o nobilă frumusețe m-a impresionat adânc. Nu vreau să spun că astfel – cu insectele și plantele lăsate, ca într-o pădure, în voia luptei libere a evoluției – grădina părea mai puțin nobilă ori mai puțin frumoasă. Un chioșc pe jumătate năruit; un copac al cărui frunziș cenușiu se pierdea în cerul de vară, printre frunzele lucioase ale iederii care-l sufoca; o Diană răsturnată; un bazin fără apă; un arbust încărcat de flori galbene și parfumate, înfipt într-un monstruos mușuroi de furnici; bănci ce păreau să aștepte, pe aleile singuratiche, oameni din alte vremi; arbori foarte înalți, cu ultimele ramuri desfrunzite; ziduri fremătătoare de garduri vii, cenușii, verzi și albastre... Acum, după tot ce-am aflat, în această îmbinare de belșug și paragină, în această frumusețe nesfârșit de tristă, văd un simbol al vremelniceii stăpâniri a oamenilor.

M-am uitat la ceas. Îmi rămăneau, pentru a face cercetări, trei ore de lumină. Pe urmă mă voi întâlni cu Luisa. Știam unde s-o găsesc. Nerăbdarea mea – m-am gândit – n-avea niciun temei.

De unde mă aflam, nu puteam zări casa. Am înaintat

cu prudență, ascunzându-mă în dosul copacilor. Afară de zumzetul continuu al albinelor și, în răstimpuri, de vreo pală de vânt ce înfiora frunzișul, liniștea era aproape deplină. Am făcut câțiva pași și m-am adăpostit după un bust al lui Fedru. Mi s-a părut că sunt observat. M-am uitat împrejur. Nu era nimeni. Am vrut s-o iau la goană. N-am fost în stare. Aveam impresia că mă mișc și că mă ascund privit de niște ochi invizibili; eram îngrozit, dar credeam că știu - iar acest lucru va părea un semn al dezechilibrului meu - că ochii aceia misterioși nu erau răuvoitori.

(Înțeleg că această povestire e confuză. Scriu automat; scrie, în toiul oboselii și durerii mele, obișnuința compoziției literare. Se spune că, în clipa când te îneci, ți se perindă prin minte întreaga viață. Însă una e să-ți amintești, și alta să scrii.)

M-am aruncat la pământ. Începea, foarte aproape, un bombardament. Știu că la un moment dat m-am gândit că trebuie să profit de bombardament pentru a putea pătrunde în casă. Știu că în altă clipă zburau, foarte sus, niște avioane verzi și că într-un alt moment, ițindu-mi capul prin frunzișul unui copac, întrezăream, în fundul unei alei, casă, cu nesfârșitele ei aripi și pavilioane. Nu știu cât timp se scursese. Acum imaginea aceea îmi apare mai întunecată decât trebuie să fi fost, aproape nocturnă, iar casa o văd în închipuire asemeni unui uriaș animal antediluvian zăcând printre arbori. Ascunzându-mă, târându-mă, luând-o la goană când nu-mi mai puteam stăpâni nervii, am ajuns la patio-urile exterioare. Am aruncat o privire în ceea ce fusese, pe vremea mea, sufrageria copiilor. Totul era ca înainte, însă acoperit de praf și de pânze de păianjen. Am împins fereastra; am intrat. Pe pereți atârneau aceleași tablouri cu herghelii de cai sălbatici.

M-am mai liniștit puțin. Am pășit înainte prin niște coridoare; am traversat pavilionul cu odăile de oaspeți; am

dat să intru în sala de biliard... Era presărată toată cu movilițe de pământ, ca niște cuiburi de viespi, și o sumedenie de furnici negre se plimbau prin ea în lung și-n lat. Pereții și mobila din salonul de dans erau pline de niște omizi albe, asemănătoare cu viermii de mătase, dar mult mai mari; erau acoperite de peri albi, aveau figuri aproape omenеști și mă aținteau, într-o imobilitate atentă, cu ochii lor rotunzi și verzui. Am alergat pe scări în sus. Se făcuse deja noapte; prin spărturile acoperișului, pătrundea lumina lunii; prin crăpăturile din dușumea, am zărit mobilele negre, îmbrăcate în damasc galben, ale salonului de muzică; am văzut că lipsesc pereții ce despărțeau odinioară salonul acesta de sufragerie, de salonul de dans și de odăița roșie; am văzut, cam pe locul unde trebuie să fi fost micul salon roșu, un fel de băltoacă sau de lac plin de stufăriș, și niște siluete vâscoase ce înotau în apa neagră; am zărit, sau mi s-a părut că zăresc, pe malul mocirlos, o sirenă.

Foarte aproape răsunară pași. Am coborât treptele, am sărit în grădina de iarnă și m-am ascuns în spatele unui vas mare de porțelan albastru. Cineva umbla greoi prin sala de muzică. Dacă m-aș fi târât până la ușă, aș fi putut iscodi. Am auzit niște plescăituri, un zgomot ca de ape învolburate; urmă o lungă tăcere, apoi răsunară din nou pașii. Mi-am vârât cu prudență capul pe ușă. La început n-am văzut nimic deosebit; alunecând peste mobilele cu damasc galben, peste imitația după Henrieta lui Netscher, peste tapiseria cu cei doi Eridani, peste armoniu, peste statuia lui Mercur cu soclul de bronz, ochii mi s-au oprit la băltoaca cu trestie. Am descoperit acolo o focă (desigur, sirena de acum câteva clipe), pe urmă o ceată întreagă de foci care devorau pește. La stânga mea răsunară iarăși pași. Spre mine venea o femeie toată numai zdrențe – Helena, îmbătrânită, murdară – cărând în spinare o plasă cu pește.

Își puse povara jos. Ne-am privit țintă în ochi. Pe urmă i-am zis:

— Să fugim.

Am rostit vorbele acestea din lealitate față de sentimentele de odinioară, față de sentimentele de o viață întreagă. M-am gândit cu dușmănie: „Asta i-o datorează lui Marcos” - nu *asta i-o datorez*, așa cum aș fi gândit altă dată. „Marcos a adus-o în halul ăsta de mizerie”.

Se deschise o ușă. Intră Marcos, îmbrăcat în zdrențe, la fel de murdar și de îmbătrânit ca și Helena. Mânat de cea mai sinceră milă, i-am întins amândouă mâinile. Bucuria lui zgomotoasă și expresia de ușurare și de interes cu care m-a salutat aveau în schimb (cel puțin așa cred acum) un tâlc ascuns. I-am văzut schimbând priviri cu înțeleș.

— Ce se petrece? am întrebat.

— Nimic, răspunse Marcos.

— Te așteptam, îmi explică Helena. Mereu te-am așteptat.

— Am venit să vă caut, rostii.

Marcos i se adresă Hélènei:

— Trebuie să duci peștele.

— Trebuie să fugim, am zis eu.

Ca și cum nu m-ar fi auzit, Marcos îi puse povara pe umăr. Helena se îndepărtă.

— Unde se duce? am întrebat.

— La foci, să le ducă pește.

— De ce-o silești să facă asemenea treburi?

— N-o silesc la nimic, replică el vag.

M-am uitat la ceas. Mi s-a părut că se oprișe chiar în clipa aceea. „Trebuie să fie deja nouă”, mi-am zis. „E momentul să plec. Luisa mă așteaptă”. M-am pomenit gândind fraza: „Trebuie să plec, fiindcă Luisa mă așteaptă” în termeni algebrici. Fericit, mi-am dat seama că încă mai stăpânesc logica simbolică. Am vrut să continui operațiile

mentale. M-am pomenit deodată că mintea îmi este la fel de secătuită ca de obicei și am avut sentimentul, ca la deșteptarea dintr-un vis, că printr-un înversunat efort de memorie s-ar putea să recuperez comorile pierdute. Eram singur.

Am simțit o apăsare lăuntrică în brațe și în picioare. Am început să înaintez pe dibuite, de parcă mi-aș fi pierdut vederea. Îmi tremurau mâinile. Am ieșit într-o galerie cu mozaicuri și cu lucarne, pe ai cărei pereți atârnav tablouri din școala flamandă. La capătul galeriei, în bătaia lunii, se afla Marcos. L-am strigat. L-am întrebat unde merge.

— Să mai duc o plasă de pește, spuse el.

— Ați ajuns să slugăriți niște foci, comentai.

M-a privit zâmbind. Apoi răspunse:

— Nici nu ne dorim altceva.

— Pentru tine, tot ce se poate. Dar n-ai dreptul s-o obligi pe Helena... Pe urmă am adăugat, implorând: Să fugim.

— N-u, zise el încet. Nu. Și nici tu nu vei mai pleca de aici.

În clipa aceea, anunțând apropierea avioanelor inamice, sună de trei ori alarma. M-am simțit, fără niciun motiv, reconfortat.

— Aveți de gând să mă țineți cu sila? am întrebat.

— Tu singur o să dorești să rămâi. Pe noi ne interesează foarte mult tot ce-am reușit să facem și tot ceea ce, acum, vor izbuti să facă focile. Și pe tine te va interesa la fel de mult. Îți mai amintești cât de entuziasmați am fost atunci când eu l-am descoperit pe Darwin? Și câte cărți despre evoluție am citit în câteva zile? Foarte curând, am ajuns să nutresc o speranță, și anume că evoluția impusă unei specii, de-a lungul mileniilor, de către acțiunea oarbă a naturii, ar putea fi atinsă, printr-o acțiune deliberată, doar în câțiva ani. Omul este un rezultat provizoriu al unei direcții evolutive

anumite. Dar mai există și alte direcții: acelea ale celorlalte mamifere, aceea a păsărilor, a peștilor, a amfibilor, a insectelor... Eu am reușit să înfrâng instinctul gregar al furnicilor; acum își fac mușuroaie individuale. Capodopera noastră sunt însă focile. Am supus la chinuri câteva animale tinere - ca să stabilim ce anume se poate obține de la o atenție veșnic trează - am intervenit asupra unor celule și embrioni, am comparat între ei cromozomii de la fosilele congelate în Siberia. Nu era însă destul să acționăm asupra indivizilor; trebuia să statornicim deprinderi genetice.

L-am întrebat ironic:

— Măcar le-ai învățat pe focile tale să vorbească?

— N-au nevoie să vorbească. Ele comunică prin gândire. Îmi reproșează că nu le-am preschimbât piciorușele în mâini. Sunt însă de o bunăvoință fără margini și nu-mi poartă pică. Le preocupă posibilitățile evolutive ale omului; n-au vrut să ne silească la nimic, pentru că unul din noi ar fi trebuit să acționeze asupra celuilalt, iar ele știu că ne iubim. Ne repetau întruna: „Așteptați să vină cineva din afară”.

„Iar acum am venit eu”, mi-am zis cuprins de neliniște. Deodată m-a străfulgerat gândul că, ajutate de Marcos și de Helena, focile atinseseră un grad extrem de evoluție în omizile albe din salonul de dans. Omizile erau niște viețuitoare aproape ireale, lipsite cu totul de mijloacele de apărare indispensabile unei vieți active. Acum sălășluiau într-o lume aidoma celei pe care o presupune idealismul: dispuneau de o uriașă capacitate de a proiecta idei limpezi și amănunțite și viețuiau în mijlocul acestora.

Foarte aproape, începură să cadă bombe. Marcos se îndreptă în fugă spre salonul de muzică.

Urfnă o explozie. Am simțit o durere cumplită în spate. Am început să tușesc, sufocat.

Zăceam azvârlit la pământ. Gemeam. În aer plutea un praf alb – pesemne varul din tencuială.

În afara câmpului meu vizual, parcă însuflețit de o voință proprie, ceva continua să se prăbușească.

Apăru Marcos. Îmi spuse:

— Îți fac numaidecât o injecție.

N-am fost în stare să mă împotrivesc. Picioarele-mi erau paralizate. Durerea era insuportabilă.

Începură din nou să cadă bombe. Mi se păru că întreaga casă se năruie. Răzbatu miros de noroi, miros de pește.

M-am gândit: „Avioanele astea zboară prea sus pentru ca focile să le poată îndepărta”.

M-am uitat înapoi. Marcos dispăruse. Poate că toți ai casei muriseră. Am încercat să mi-n amintesc pe Helena. Îmi apăru imaginea Luisei care mă întreba dacă am de gând să mă duc la vilă, a Luisei care-mi spunea că închiriasse camera aceea, a Luisei surâzându-mi trist în clipa când am plecat.

Efectul injecției a fost aproape instantaneu. Durerea încetase. M-am temut că sângerez. Cu multă anevoință m-am cercetat, m-am pipăit. Nu era sânge.

M-am gândit: „În seara asta nu mai am timp să mă întâlnesc cu Luisa”.

Apoi mi-a trecut prin minte că s-ar putea să n-o mai văd niciodată sau că s-ar putea să rămân pentru tot restul vieții un invalid.

Zăcui o vreme întins, năucit, străduindu-mă să-mi recapăt răsuflarea, să mă resemnez, să prind curaj. Mi-am adus aminte că am în buzunar creionul dăruit de Luisa și carnetul de însemnări. Cât va ține efectul anesteziei, o să pot întocmi acest raport.

L-am scris cu o iuțeală extraordinară, ca și cum m-ar fi împins de la spate și m-ar fi ajutat o voință superioară.

A început iarăși bombardamentul. Sunt sleit de

puteri... Dintr-odată m-am simțit foarte singur.

IDOLUL

A M BĂUT O CEAȘCĂ DE CAFEĂ. SIMT o înșelătoare limpezime a minții și un oarecare rău fizic. Îl prefer pe acesta pericolului de a mă cufunda în somn, printre chipuri ce răsar, unul după altul, ca dintr-un izvor invizibil. Privesc absorbit nemărginita albeață a porțelanului de Meissen. Micul Horus, zeul bibliotecilor, pe care mi l-a trimis de la Cairo tovarășul meu de afaceri, negustorul copt Paphnuti, aruncă pe perete o umbră netă și severă. Aud în răstimpuri vechiul ceasornic de bronz și mă gândesc că la trei dimineața se vor ivi cele trei nimfe și va răsună, solemnă, întreită și veselă, melodia. Mă uit la lemnul mesei, la pielea fotoliului, la țesătura hainelor mele, la unghiile de la mână. Nicicând prezența obiectelor nu mi s-a părut așa de vie ca în această noapte. Plin de invidie, îmi aduc aminte că, în ceasurile de insomnie, un celebru romanoier bea ceai și scria două sau trei capitole dintr-o carte în lucru. Misiunea mea, mai personală, constă în a întocmi doar o relatare; dar pentru mine, și - cine știe? - pentru unii din cititorii mei, povestea aceasta este de cea mai mare însemnătate. Un început pare la fel de bun ca oricare altul; să-l propunem pe acesta:

Relațiile mele comerciale cu Martin Garmendia datează din 1929, an în care i-am mobilat și i-am decorat apartamentul din strada Bulnes. Îi datoram această comandă prietenei noastre comune, doamna Riso. Socot că am dus-o la capăt destul de bine. De atunci, domnul Garmendia mi-a făcut cinstea de a cumpăra de la mine și, lucru mai semnificativ, mi-a făcut cinstea de a-mi acorda prietenia lui. Cum am mai lucrat în zilele acelea! De câte ori n-am străbătut, încărcat de lămpi, catifele și statuete de Tanagra, cei aproape cinci sute de metri ce despărțeau apartamentul lui de locuința mea de pe bulevardul Alvear! Nu e o îngâmfare să afirm că decorarea celor trei sau

patru camere ale domnului Garmendia prezenta greutate în fața căroră un gust mai puțin perspicace ar fi sucombat. Să luăm, de pildă, *living-room*-ul. E vorba de o încăpere pătrată, cu fereastra și ușile distribuite asimetric. Ei bine, mărturisesc: într-un moment dificil, am fost convins că masa, divanul, covorul, biblioteca – alcătuită, ea și aceea a lui Kant, exclusiv din cărți dedicate de prieteni și de admiratori – vor arăta totdeauna nelalocul lor. Dar, destul! Nu e cazul să mă rătăcesc pe cărările teoriilor și ale reminiscentelor artistice. Acum nu scrie decoratorul; scrie pur și simplu un om. Ajunge să menționez că lucrurile ce-mi trec prin mână dobândesc o viață, o forță și poate o vrajă cu totul aparte.

La câteva zile după ce-am isprăvit treaba, prietenul meu a trecut pe la mine pe-acasă. Nu m-am ocupat îndată de el; l-am lăsat să colinde prin încăperi, ca să-și însenineze sufletul cu frumusețea, nu atât numeroasă, cât autentică, a colecțiilor mele. Apoi l-am întrebat dacă are să se plângă de ceva. Mi-a spus că da. Am închis ochii, ascuțindu-mi mintea spre a putea răspunde oricărui reproș pe care Garmendia mi l-ar face. Garmendia n-a zis nimic. Am întredeschis, în cele din urmă, ochii și am văzut că mâna prietenului meu arăta, într-o vitrină, un serviciu de porțelan în alb, azuriu, auriu și negru. Garmendia era îndrăgostit de acest serviciu de ceai și *se plângea* că nu i-l oferisem niciodată. M-a întrebat cât costă și de unde-l am. Dacă pentru un pasionat ca Garmendia prima chestiune n-are prea mare importanță, cea de a doua este esențială. Am improvisat un preț pentru exponat. M-am uitat la marca unei cești, mi-am cercetat hârtiile și, nu fără oarecare neliniște, am înțeles că, în momentul acela, n-aveam idee de unde provine serviciul. Inutil s-o neg: m-am speriat. Situația era periculoasă. În meseria mea, asemenea scăpări se pot dovedi fatale. Cu o nechibzuință pe care o disculp de orice vină, îl asigurai pe prietenul meu

că serviciul său era un Ludwigsburg. Mi-a fost imposibil să mai îndrept vreodată eroarea. Garmendia a studiat cu sârg istoria oraşului, a castelului, a porţelanului şi a semnelor sale distinctive, genealogia ducilor şi a regilor, biografia sentimentală a domnişoarei de Grâvenitz. Pentru amicii care ne întâlneau, a ora ceaiului, în încărcatul interior al apartamentului din strada Bulnes, „Ludwigsburgul” în mai însemna o simplă desfătare a pipăitului şi a văzului, ci era şi un pretext pentru ca ităpânul casei să-şi etaleze colecţia de aneciôte legate de acesta.

Abia începură anumite atenţii faţă de dânsul i timpul – îndeosebi timpul – să-mi liniştească scrupulele, când demonul improvizării n-a pierdut din nou. I-am vândut lui Garmendia rei piese extrem de rare – un ceainic, un vas pentru lapte şi o zaharniţă – *en blanc de Chine*. \r fi trebuit să i le prezint drept false Te-wa astăzi aceste imitaţii sunt la fel de căutate ca şi cu totul improbabilele originale); i le-am irezentat, irevocabil, drept *Vieux Canton*. Asemeni unei răni, tainica mea vină faţă de Garnendia s-a deschis din nou.

Nu e de mirare, aşadar, că în 1930, pe cândntreprindeam cea din urmă dintre călătoriilele periodice prin Europa, preocuparea de a face rost de piese ce l-ar putea interesa pe Garmendia a determinat numeroase din achiziţiile mele.

Dorinţa de a-mi hrăni clienţii cu o frumuseţe mereu înprospătată m-a făcut să colind prin cele mai vestite pieţe de antichităţi din Franţa, Italia, Spania, Belgia şi Olanda, pentru ca apoi să mă aducă la Hotel Drouot din Paris şi din Via del Babuino, la Roma, şi, în eşle din urmă, să mă atragă spre locuri sălbatice şi răzleţe, ca Gulniac, în Bretania. Am sosit în oraşelul acesta cu cincisprezece zile înainte de vânzarea la mezat a castelului. La recóman se daţia unui prieten, am tras la văduva Berladeau, o doamnă cernită şi maternă din cale afară. Celălalt chiriaş al

pensiunii era un englez reumatic, pe nume Thompson, care-și petrecea douăsprezece ore din zi îngropat, pesem gol, într-o cadă plină cu nisip. Pentru a-i veri mai la îndemână lui Thompson, doamna așezase cada în sufragerie.

Cu aceștia doi am vorbit despre locuitori castelului. Stăpâna casei mi-a spus că cel din urmă senior de Gulniac (întocmai ca desfrânatu din drame, care, în actul al treilea, ajunge negreșit într-un scaun pe rotile) își risipise în orgii banii și sănătatea. Am întrebat-o cine lus parte la orgii; erau cumva persoane de prin partea locului – ipoteza i s-a părut injurioasă – sau lume venită de la Paris ori de aiurea – ipoteza i s-a părut improbabilă. Mi-am pierdut, cel puțin pentru o clipă, răbdarea. Pe urmă am convenit:

— Foarte bine. Mă las păgubaș. Dacă nu vreți să-mi vorbiți despre persoane, vorbiți-mi despre orgii. Cum erau?

— O păcătoșenie.

— Pricep, afirmai eu mijind ochii și savurând zborul sigur al fanteziei mele. Domnul de Gulniac e funcționar colonial ieșit la pensie. Pot să-mi închipui îngrozitoarele-i bacanale. Singur cuc, zăvorât în odaia lui, se îmbată.

— Gulniac nu pune strop de băutură în gură, mă încredința doamna. Cât despre ce ziceați, că ar fi fost funcționar colonial, asta e prea de tot ca să-mi mai răcesc gura.

— Nu vă înfuriați, i-am zis. Să ne întoarcem a orgii. Trebuie să fi fost destul de însufleite, încât Gulniac să-și piardă sănătatea...

— Vederea, care e mai importantă, mă înxerupse doamna.

— E orb?

— Toți bărbații din familia lor mor orbi. r esemne e o boală ereditară. Există o poezie monimă, din veacul al XV-lea, care vorbește le orbirea celor din neamul Gulniac. V-o

spun, Iacă doriți.

A recitat-o, am copiat-o, am tradus-o. Vorbea nu numai despre orbire; pomenea de cultul câinelui, de furia inițierii, de cruzimea preoteselor (fete neștiutoare și fruste ca mireasma câmpului). Era plină de anecdote și de digresiuni, lungi, neașteptate, confuze. Până ieri, nu-mi mai aduceam aminte decât foarte puțin din original; din traducere, o singură strofă. O transcriu:

*Ți-s nopțile cumplite și depline, deși străluce steaua
iar prin bolți, cu ochii credincioșilor săi morți, veghează-
asupra-ți chiar cerescul câine.*

(Ieri, în timpul unui vis, mi-am reamintit originalul; strofa citată suna în franceză astfel:

*Ah, tu nevois pas la nuit cruelle qui brille; cel
invisible temple d'où le céleste chien te contemple avec les
yeux morts de ses fidèles.)*

Thompson, din albie, a comentat:

— Bătrânul bard nu-l uita pe Shelley al său în *Prometeu* se vorbește despre un „câine ceresc întraripat”.

Am întrebat dacă-i posibil să vizitez de castelul.

— Intrarea va fi îngăduită numai cu doul sau trei zile înainte de licitație, a răspun: doamna.

Camera mea dădea spre o pădure întinsă și fremătătoare; vag, dar încă vizibil prin aura ulmilor autumnali, se ivea turnul castelului II priveam pradă celei mai nerăbdătoare curiozități. Cum să mai aștept o săptămână, mă întrebam, dacă și câteva minute de așteptare mi se par un adevărat chin? Și astfel, după e masă de prânz stropită cu o stimulantă sticlă de șampanie *nature*, a sosit după-amiaza; după-amiaza în care m-am rătăcit prin pădure; după-amiaza în oare m-am pomenit în fața unei porți oarecare, mâncată de cari. Am bătut și rămășițele curajului mă părăsiră. Fără să am puterea de-a fugi, am așteptat stoic să mă ajungă ocările și zăvozii ultimului Gulniac. M-au întâmpinat trei domnișoare: o fată

însoțită de două fetișcane tăcute, ce păreau a-i fi slujitoare. Fata se scuză pentru vraștea ce domnea în castel; declară că-și rezervă cinstea de a-mi fi călăuză ea însăși; îmi arată, prin galerii și tunele, pivnițe și turnuri, câteva comori, un strop de frumusețe, multă istorie; îmi relatează, într-un rezumat vioi, antecedentele fiecărui metru de arhitectură și ale fiecărui centimetru de ornament, și încheie, în cele din urmă, încântătoarea și nesfârșita plimbare pregătindu-mi, ajutată de servitoare, o cu totul neașteptată ceașcă de cacao și câteva felii de pâine prăjită cu unt și cu zahăr.

Îmi fusese groază, după fiecare ușă și după fiecare cotitură, că va apărea, violent și despot, stăpânul casei. Încurajat de licoare, m-am încumetat să întreb:

- Și domnul de Gulniac?
- Nu iese din camera lui, mi-au răspuns.
- E orb, nu-i așa?
- Practic, da.

Mi s-a părut indiscret să cer alte lămuriri.

La licitație am cumpărat câteva obiecte ciudate și, așa cum pățesc întotdeauna la aceste adevărate ordalii ale improvizației, m-am văzut în situația de a regreta atât ceea ce cumpărasem, cât și ceea ce n-am cumpărat.

La un preț într-adevăr avantajos, am obținut enorma spadă cu care era încins Alain Barbetorte atunci când l-a doborât pe uriașul saxon. Încă mai strică și acum atât de delicata armonie a saloanelor mele, în așteptarea unui puțin probabil cunoscător. Am cumpărat totodată și un vechi idol celt: o statueta de lemn, nu mai înaltă de cincizeci de centimetri, care înfățișează un zeu cu cap de câine, așezat pe un tron. Bănuiesc că e vorba de o formă bretonă a lui Anubis. Capul zeului egiptean – fin, uneori de șacal – e înlocuit aici de acela grosolan al unui dulău de pază.

Ce s-a petrecut cu mine în această împrejurare? De ce am căutat documentul și am nesocotit *la potiche*? De ce

am preferat amăgitorul farmec al istoriei celui autentic, al formei? De ce am cumpărat acel Sfânt Chirii și am trecut cu vederea ulciorul și ligheanul care așteptau, în mijlocul mizeriei șterse din odaia unei servitoare, ochiul meu experimentat? Descoperiri asemănătoare – scaunele de Viena, din Las Flores, vaza de sticlă violetă, cu mâna cu inel, din Lujân, ceștile pentru *mate* din faianță, de la Tapalque – au contribuit nu în mică măsură la prestigiul meu... Cu siguranță că în această călătorie m-a dus pe căi greșite căutarea autenticului, criteriul lui Garmendia. Ce m-a îndemnat, de pildă, să cumpăr idolul? Lipsa de expresie, fascinantă și dezagreabilă, pe care am remarcat-o numaidecât pe chipul său? Legenda lui?

Am coborât în camera cu câinele printr-un coridor îngust și întunecos; o rază piezișă de lumină ce pătrundea printr-o fereastră laterală cădea de-a dreptul pe zeu; la picioarele tronului se întindea o canapea de piatră; în spate, tăiați în două lespezi fixate în zid, se aflau, la dreapta, niște ochi, iar la stânga, o ușă. Corpul idolului era plin de cuie. Micul meu cicerone mi-a împărtășit legendele ce explicau acest fapt. Conform explicației celei mai răspândite în Gulniac – statuia e destul de vestită – fiecare cui reprezintă un suflet câștigat de zeu; potrivit explicației pe care o preferă anumiți cronicari mai degrabă erudiți decât demni de crezare, un vechi episcop din Bretania, neliștit de progresele acestei superstiții, a poruncit ca trupul idolului să fie acoperit sub o platoșă din capete de cuie. Faptul mi s-a părut neverosimil (iar încântătorul meu cicerone a fost de acord). Într-adevăr, dacă nu pui la îndoială buna-credință a episcopului, e greu să înțelegi de ce a ocrotit printr-o pavază de cuie nituite idolul pe care pretindea că-l nimicește? De ce nu l-a distrus pur și simplu? De ce-a lăsat descoperit perversul chip?... L-am studiat pe îndelete. Am înțeles de ce statuia *\privea* cu acea expresie goală și înfiorătoare nu avea ochi. Fata mi-a

spus:

— Nu i-au făcut ochi ca să arate că nu are suflet.

La licitație am mai cumpărat și o icoană a sfântului Chirii (i-a aparținut lui Chateaubriand), un autograf al lui Charette și manuscrisul *Cronologiei* lui Hardouin.

Întors la Buenos Aires, i-am făcut lui Garmendia favoarea de a fi printre cei dintâi cărora le-am arătat obiectele colecționate în călătoria mea. Garmendia păru interesat de sfântul Chirii. I-am vândut câinele. Urmând indicațiile mele precise, l-a așezat într-un colț anume al *livingului*. Evrica, evrica! Lângă tapiseria de Aubusson, înconjurat de ciorchinii de argint ai candelabrelor, de sticla, abanosul și damascul vitrinelor, câinele nu mai părea înspăimântător. Și, ceea ce era și mai extraordinar, nu distona.

Într-o frumoasă dimineață de sfârșit de august - una din acele dimineți în care primăvara se prevestește prin câte o boare călduță, printr-o anume intensitate a verdelui, printr-o oarecare diminuare a guturaiului - tocmai îmi puneam în ordine raftul cu mapamonduri (sau era acela cu vechi ceasornice?), când soneria de la ușă m-a făcut să tresar. Temându-mă că era vorba de cine știe ce cumpărător inoportun, m-am grăbit să deschid. Cu valiza în mână, a intrat, fără nicio ezitare, o fată. Ceva din îmbrăcămintea ei, sărăcăcioasă și șleampătă, ceva din făptura ei, slabă și ciolănoasă, din brațele-i lungi și musculoase, îmi amintea de clasicul student deghizat în femeie de la serbarea de 21 septembrie. Însă portretul Genevièvei Esthermarie ar fi cu totul inexact, dacă n-am adăuga că în plăcuta vioiciune a privirii sale era o lumină neîntinată. Avea părul negru, pielea albă și obraji roșii; formația frunții, dispoziția ochilor aminteau de o pisică; în gâtul robust era o neașteptată vigoare; trupul ei n-avea rotunjimi. Era îmbrăcată într-o rochie de un verde țipător; avea niște pantofi cu talpa joasă, foarte mari.

Fata mă aținti drept în ochi, zâmbind cu candoare. Pe urmă mă întrebă într-o franceză din topor dacă știu cine este. Eu eram cu gândul încă tot la mapamonduri, și, mental, plănuiam să aranjez într-o altă ordine miniaturile persane și cântăream avantajele și riscurile faptului de a afirma că paravanul de Coromandel, acel străvechi pensionar al micului salon din fund, făcea parte dintre ultimele mele achiziții de la Hôtel Drouot; drept să spun, enigma pe care fata mi-o puneă în față nu izbutea să-mi rețină atenția. Am apucat hotărât o bucată de flanelă și-am început să curăț cele cinci capace de la ceasornicul englezesc al lui William Beckford. Geneviève își schimbă întrebarea - cred că de astă dată a zis: „Nu vă mai amintiți de mine?” - își puse valiza jos și îmi întinse, unul câte unul, ceasurile, să le curăț. Am lăsat vitrina lună. Când să ne apucăm de miniaturile persane, am reușit să-mi dau seama că enervanta mea colaboratoare era una din servitoarele tăcute care mă însoțiseră în cursul primei mele vizite la castelul Gulniac.

— Constat, am rostit cu o ironie căreia precara mea franceză îi tocea din ascuțiș, că v-ați uitat în Bretania laudabilul har al tăcerii.

Mi-a răspuns cu nădăjduia să găsească o familie bună la care să lucreze ca servitoare. N-avea decât câțiva franci și-și pusese toată speranța în mine.

— Nu cunosc pe nimeni în țara asta, afirmă cu naturalețe Geneviève Esthermarie.

În tăcere, cu mâini aspre și neîndemânatice, cu o voință plină de curaj, cu o expresie candidă și îngrijorată, mi-a ajutat să-mi orânduiesc saloanele. Cât despre mine, am început, recunosc, să-mi fac griji în legătură cu viitorul imediat al Genevièvei. Deși-mi ziceam că nu-i treaba mea, nu reușeam să mă liniștesc. Eram convins că, dacă aș fi expediat-o de acolo - oricât aș fi recurs la cele mai ridioole amabilități, de genul: „mai treceți pe-aici” era - ea, uitând

de orice respect, s-ar fi pornit pe plâns. Adevărul nemărturisit este că aş fi abandonat-o într-un oraş necunoscut. Nu mi-a dat prin cap că fata venise de bunăvoie şi că, probabil, cât de ingenuă ar fi fost, exista la ea şi o oarecare viclenie: de pildă, aceea de-a mă face să simt cât e de neajutorată. I-am spus:

— Să vedem dacă pot să te recomand cuiva. Mi-a aruncat o privire atât de jalnică, încât am adăugat (împotriva voinţei mele): Deocamdată fugi sus şi fă în aşa fel încât să nu te vadă clienţii.

— Bine, domnule, răspunse fără să înţeleagă.

— La etajul al doilea, urmai, sunt o mulţime de camere libere. Instalează-te într-una din ele, nu în toate, până o să te chem. Sau, dacă vrei

— Am adăugat dându-mi în vileag slăbiciunea şi incoerenţa - du-te la bucătărie, la subsol, şi fă ceva de mâncare pentru prânz.

Nu mai ţin minte dacă am spus că expoziţia mea ocupă un *pavillon de chasse* de pe bulevardul Alvear, o mică vilă Louis XV, cu faţada din imitaţie de piatră. Gospodăria mea este (era) perfectă. O femeie - bătrână şi sulemenită

— Venea dimineţa să deretice (când a sosit Geneviève, era bolnavă). N-am nici vânzători şi nici comisionar; iată un posibil post pentru Geneviève, mai ales dacă primea să lucreze pentru casă şi masă; dar o să ajungă vreodată fata asta la înaltul grad de eficienţă pe care în mod normal îl pretind? Într-adevăr, scurta mea experienţă matinală era neliniştitoare Geneviève nu admitea diferenţe de înălţime între obiecte a căror mărime nu trecea de un pumn, nu deosebea faţa de spatele miniaturilor şi, cu o siguranţă lipsită de orice scrupule, găsea asemănări arbitrare între înfăţişarea mea şi aceea a unei foarte amuzante sculpturi veneţiene, care reprezenta un mic elefant dintre cei mai grosolani.

Dar să mă întorc la locuința mea. La subsol, așa cum am mai spus, se află bucătăria. Aici am, în afară de un adevărat depozit de lăzi goale, tot ce-mi trebuie pentru ca, din când în când, să-mi gătesc câte ceva la repezeală. Expoziția ocupă sala de jos și primul etaj. Tot la primul etaj, nu prea departe de o baie cam păraginită, se află o debara scundă pentru geamantane, pe care-o folosesc în chip de dormitor. În sfârșit, etajul de sus îl alcătuiește, la drept vorbind, mansarda, cu o mulțime de camere de serviciu, goale toate, ce nu-mi sunt de niciun folos și pentru care nu dispun de suficiente obiecte încât să devină niște indispensabile depozite. Într-una din aceste camere, comode deși goale, am trimis-o pe fată. Nu mică mi-a fost mirarea când am dat de ea la bucătărie, când am auzit-o poftindu-mă la masă și când m-am înfruptat dintr-un prânz copios, demn – dacă nu prin modul cum erau combinate felurile de mâncare, atunci pentru fiecare fel în parte – de Foyot și de frumoasele vremuri ale lui Paillard. Felul întâi a fost o papară, memorabilă și aurie, pe care capriciosul meu *chef-maître d'hôtel* a botezat-o, cu burlescă emfază, *omelette à la mère* nu știu care. În continuare mi-au fost servite boabe de fasole albă și felii de carne cu sos de roșii, ceapă și piper. Am hotărât ca festinul să fie desăvârșit și am destupat eu cu mâna mea o sticlă de jumătate eu un Semillon rubiniu. După ce mi-am golit al doilea pahar, mi s-a părut că în Geneviève sălășluiește o veselie profundă și esențială. În comparație cu ea (m-am gândit), fetișcanele născute pe câmpiile noastre sunt opace și inconsistente, lipsite de rezonanță. Până la desert – *crêpes Suzette* – ne împrieteniserăm binișor (așa cum te împrietești cu câinele de pripas ce se ține scai după tine pe stradă). Am înțeles, totuși, că problema mea rămâne în picioare: soarta Genevièvei. La mine fata nu putea rămâne. La servit clienții nu era bună; la bucătărie... mărturisesc că mă băga în sperieți spectrul kilogramelor. Încă o săptămână de

bucătărie bretonă și mă voi vedea silit să apelez la acei nesuferiți maseuri ce se numesc gimnastică și *footing*. Trebuia, așadar, să chibzuiesc la un mijloc de-a mă descotorosi de fata asta, de acest adevărat diavol.

Pentru a mă mai descongestia cât de cât, am ieșit să mă plimb. Mi-am zis: mă duc să mănânc niște fructe glasate, să degust o *chartreuse* și să fumez o havană cu Garmendia (dulciurile și lichiorurile lui nu sunt mai prejos decât tutunul). Ajungând la locuința prietenului meu, din fericire, mi-a ieșit în cale portăreasa, înainte de a fi prea târziu, am aflat – descurcându-mă ca prin minune în acel tulpure Maelström de vorbe – că Garmendia are o *grippe*. N-am mai urcat: detest să-i inoportunez pe bolnavi și mă tem să nu mă molipsesc. Am aflat de asemenea că femeia, cu toată bunăvoința pe care și-o trâmbița atât, nu-l putea îngriji pe domnul Garmendia, care ardea de febră, fără să lase baltă slujba la poartă și cele douăzeci și opt de apartamente. Sunase clipa marilor hotărâri. Portăreasa a priceput acest lucru. Medicul, i-am zis, nu așteaptă ca intervenția chirurgicală s-o propună bolnavul: nu și-ar mai încasa onorariile. Nici noi nu se cădea să așteptăm ca această *impasse* s-o soluționeze Garmendia. Voi aduce chiar eu, în seara asta, o persoană de încredere, care va servi de infirmieră și de servitoare totodată. Dacă portăreasa voia să-i comunice toate astea domnului Garmendia, n-avea decât s-o facă: dar hotărârea era deja luată.

Mândru de mine, pășind energic, o luai înspre bulevardul Alvear. Totuși, foarte curând, mă cuprinse din nou descurajarea. Să-i anunț fetei hotărârea mea nu era o treabă dintre cele mai simple. Trebuia să pregătesc lucrurile, să pledez, să conving.

Când tocmai dădeam să vâr cheia în broască, Geneviève a deschis pe neașteptate ușa. Lanțul s-a rupt, cheile din el s-au împrăștiat. Enervarea mi-a dat curaj.

— Am un prieten bolnav, i-am explicat în franceza mea mai mult fluentă decât perfectă. Aș dori să aibă grijă de el cineva de încredere...

Când, în fine, am reușit să-i expun propunerea mea, Geneviève n-a arătat niciun fel de uimire, niciun fel de tulburare. A urcat cântând să se pregătească – vocea ei era proaspătă și nestăvilită ca o cascadă – și tot cântând s-a întors cu valiza ei de pai. Am dus-o până acasă la prietenul meu și ațâ dat-o pe mina entuziasmatei portărese.

După câteva zile, am trecut să-mi văd prietenul. La șase și jumătate, întocmai ca un neverosimil paharnic de *five o'clock*, și-a făcut apariția, împodobită cu tăvi, porțelanuri și gustări, Geneviève. Sărmana! Cu boneta ei reglementară, cu roGhia neagră și șorțul scrobit, cu mânușile-i albe și de prisos, era din cap până-n picioare o curajoasă, dar precară întruchipare a eleganței.

— Acum e un personaj foarte cunoscut în cartier, zise cu secretă mândrie Garmendia. Deși nu știe mai deloc spaniola, s-a împrietenit cu toată lumea. Și să nu-ți închipui că o înșală la piață. Poate că eu plătesc ca și când ar înșela-o, dar pe ea o respectă cu toții.

Adăugă că n-ar rosti măcar o vorbă rea despre Geneviève. Cât fusese bolnav, fata l-a îngrijit ca o mamă; el își propunea să-i răspundă prin cea mai spontană recunoștință.

În seara aceea, Garmendia mi-a dăruit ultima din lucrările publicate de el, un opuscul intitulat *Vase, țevi de sorbit și cești pentru mate, zaharnițe și alte ulcele și garnituri de pe timpul Mamei Inès*. Mândru, i-am arătat Genevièvei exemplarul pe care mi-l dedicase cu propria-i mână stăpânul ei. Fata a întrebat:

— N-a scris nimic altceva?

— Cum nimic altceva? am repetat sarcastic. Toate astea.

Am răsfirat, în fața ochilor ei îngroziți, cele

cincisprezece exemplare identice din pachetul trimis de editură.

În cele din urmă, Geneviève a plecat ducându-și - într-un echilibru categoric instabil - tava de ceai, iar unul din noi - nu țin minte care - a comentat cât de exasperat ar fi să te îndrăgostești de o femeie ca dânsa. Dezbăteam veseli subiectul, când Garmendia își aminti de un vis avut noaptea trecută. „E un vis grotesc”, îmi zise, și mai că aş pune mâna în foc că s-a înroșit la față. Visase că era îndrăgostit ca un nebun de Geneviève și că ea nu-l băga în seamă. Geneviève îi zisese: „Accept cu o singură condiție să-ți dau mâna”. În vis, vorbele acestea din urmă nu însemnau doar actul, emoționant și sublim, de a o lua pe Geneviève de mână, ci și de a se căsători cu ea. Cât despre condiție, Garmendia nu și-o mai amintea.

Treburile - mai precis decorarea unei *maison de plaisance* în Glew - m-au ținut departe, cel puțin o săptămână bună, de strada Bulnes. La înapoiere, l-am găsit pe Garmendia obosit și nervos.

— E absurd, a exclamat el. Femeia asta mă distruge. O visez în fiecare noapte. Niște vise romanțioase și nătânge, de care a doua zi mi se face silă. Cum adorm, cum încep s-o iubesc cu o pasiune castă și neînfricăată.

— Geneviève e și ea castă? îl întrebai ațățat de acea inevitabilă vulgaritate care zace ascunsă în orice bărbat.

— Da. Poate tocmai de aceea continuă obsesia.

— Va trebui să rezolvi problema în timpul zilei.

— Atunci mai bine să-i dau înainte cu visele, răspunse grav. După o pauză, urmă: E ridicol ce-ți voi spune. S-ar putea să mă disprețuiești auzindu-mă. Dar visele astea nu-mi dau pace să mă odihnesc.

Nu știam dacă ascultasem doar o introducere sau întreaga explicație. Garmendia continuă:

— Poate că, dacă n-o s-o mai văd în cursul zilei, noaptea, cine știe, o să uit de ea. Nu te supăra: nu-ți

reproșez nimic; dacă te rog ceva, e pentru că știi deja cum stau lucrurile.

Îl asigurai că nu pricep. Nu m-a ascultat; și-a urmat vorba:

— Nu cauți ceva de lucru pentru Geneviève? Tare mi-ar plăcea s-o văd plecată de aici.

Cum afacerile nu-mi mergeau tocmai prost – deși nu puține din obiectele cumpărate în ultima mea călătorie refuzau cu îndărătnicie să se lase vândute – și cum femeia care-mi făcea curat, pretextând că se măritase, nu mai dădea pe la mine, m-am gândit la posibilitatea de a-i da ceva de lucru Genevièvei. Când iau o decizie, acționez pe loc, fără să mă mai încurc cu reflecții și temeri. În chiar aceeași seară mi-am recuperat mica franțuzoaică.

Mi-am petrecut weekend-ul într-o frumoasă vilă – o adevărată moșie – pe care o au niște prieteni la Aldo Bozzini. M-am înapoiat cu un coș plin de legume, trofeu substanțial și falnic, pe care l-ar fi invidiat deopotrivă pictorul, dieteticianul și veșnicul îndrăgostit de natură. Gândul îmi era la Geneviève și la recunoscătoarea bucurie cu care va primi, în oala ei, aceste produse bucolice. Și totuși soarta nu i-a hărăzit bucuria asta. Când să pășesc pragul casei, m-am gândit la Garmendia, la sănătatea lui șubredă, la aversiunea sa față de alimentele moarte – „devitaminizate”, așa cum pitoresc le numește el –, la sumedenia de servicii pentru care-i sunt îndatorat și, fără multă șovăială, m-am hotărât să-i fac o vizită și să-i ofer acel neasemuit florilegiu al grădinii: coșul meu!

L-am găsit agitat, aproape furios. Verdețurile mele i-au mai alinat totuși sufletul. Îmi vorbi despre vise – nu conteniseră – și despre Geneviève – cu oarecare întristare, cu oarecare nostalgie. Îmi mărturisi că dragostea lui devenea, cu fiecare vis, tot mai extravagantă. Într-unul din ultimele, îi dăruise Genevièvei un inel cu un frumos rubin, care fusese al mamei sale și pe care el îl păstra în casa de

fier.

Apoi îmi relatează cum începuseră aceste vise.

— Eram bolnav, a explicat el. Aveam febră mare, dar mă simţeam mai bine. Ca să mă distreze, Geneviève îmi vorbea. Mi-a spus că un alt bolnav (băiatul administratorului de la depozit) era pe cale de vindecare şi că părinţii îi dăruiseră un căţeluş lăţos. În somn, câinele acela a început să-şi schimbe în mod alarmant înfăţişarea, iar eu am început să mă îndrăgostesc de Geneviève.

— Iar acum? am întrebat.

— Acum e groaznic, răspunse şi-şi acoperi ochii cu mâna.

— Şi ce-ai de gând?

Garmendia oftă. Apoi zise:

— Dacă aş şti... Poate ar fi mai bine să iei câinele înapoi - nu se referea la câinele lăţos al băiatului, ci la idol.

— Văd că n-a fost de ajuns s-o alung pe Geneviève.

Concepţia prietenului meu despre relaţia dintre noi şi vise îmi părea destul de naivă; nu din casă, ci din mintea lui trebuiau alungate aceste lucruri, m-am gândit. Totuşi, m-am mărginit să mă conformez. În timp ce scoteam din *living-room* idolul, mi-a venit o idee: un adevărat plan, s-ar putea zice. Întorcându-mă în *living*, a trebuit să recunosc că îndepărtarea câinelui destrămase magica armonie a încăperii. Am încercat să aranjez mobila şi vasele în tot felul de combinaţii fanteziste, dar rezultatul, căruia de fiecare dată i-am dat grabnic glas, a fost unul singur: nesatisfăcător, nesatisfăcător. Atunci m-am încumetat să vorbesc.

— Destul cu paleativele, am rostit cu o uimitoare linişte. Toată politica asta şubredă se va dovedi cu vremea că nu slujeşte la nimic. Mai întâi Geneviève, apoi câinele; aşa, cine ştie unde ajungem. Mai bine să avem îndrăzneala unei schimbări totale. Locuinţa asta are un aspect mult prea deosebit.

L-am privit în tăcere pe Garmendia. Pe chipul acestui om enervant s-a insinuat bătaia de joc și uimirea. Fără a mă descuraja, continuai:

— În încăperile astea, cineva care a trăit o obsesie este prins ca în cușcă, *prizonier*. Ambianța însăși e aici o obsesie, un încântător coșmar...

— Ce-mi propui? m-a întrebat.

În tonul lui am remarcat o ciudată lipsă de interes. Nu încăpea îndoială că visele îl schimbaseră pe Garmendia. Nu mai era cel din vremurile bune, încrezător și entuziast. L-am deplâns sincer.

— Ce-ți propun? Simplu ca bună ziua. Să înlocuiești ambianța asta rococo și *fin de siècle* (într-un cuvânt bolnăvicioasă) cu una sobră și modernă. Azi, din întâmplare, tocmai am la îndemână niște tablouri într-adevăr liniștitoare de Juan Gris, poate și un Braque, câteva fotolii și, de necrezut, niște paravane după schițele lui Man Rey, precum și ceva ceramică împodobită cu lungi poeme de Tzara și Breton.

Prietenul meu mă privi inexpressiv. O maximă pe care n-o uit niciodată este că un vânzător adevărat nu știe ce-i aia descurajarea. Mi-am urmat vorba:

— Ca să nu ieși în prea mare pagubă cu schimbarea, o să primesc în consignație toate obiectele ce le ai în casă în clipa de față.

O dată mai mult a trebuit să mă felicit pentru tactul cu care îmi duc la capăt misiunea de a-mi convinge clientul și prietenul. Într-adevăr, Garmendia îmi răspunse scurt:

— Cum dorești.

E drept că în răspunsul lui era o urmă de nemulțumire (dacă aș îndrăzni să folosesc vorbe mari, aș zice: o totală dezamăgire). S-o spun oare? Din clipa aceea, Garmendia a devenit nepoliticos, aproape bădăran. Cu o delicatețe ce mă umple de o îndreptățită mândrie, am replicat:

— Atâta timp cât nu văd la tine mai mult entuziasm, n-o să mișc un deget, n-o să fac absolut nimic.

Întorcându-mă la expoziția mea, m-am apucat să adun mobilele moderne. A doua zi, la prima oră, i-am mobilizat pe oamenii ce se ocupă cu mutatul. A *tout seigneur, tout honneur*: au muncit namilele ca niște diavoli. Într-un răstimp pe care îl socotesc, pe bună dreptate, foarte scurt, au lăsat atât de gol apartamentul din strada Bulnes, încât, dacă Garmendia ar fi dat să se așeze la masă, cum lipsea și masa, și scaunul, s-ar fi păcălit strașnic. Tipii mei n-au stat o clipită: cu aceeași repeziciune, au îngrămădit în *living* noile obiecte, toate încăpătoare și foarte comode, împiedicând aproape cu desăvârșire circulația. Odată îndepărtat, în fine, zgomotosul salahor, și-a făcut intrarea artistul. Ajutându-mă de bunul gust și de ciocan, m-am înhămat la o corvoadă anevoioasă și originală: aceea de a face ordine în acest haos. Scrupulos ca totdeauna, m-am lipsit de neprețuita colaborare a Genevièvei: cine știe în ce groaznic mod s-ar fi repercutat întoarcerea fetei în visele lui Garmendia.

Dacă un client îmi dă pe mână o treabă, pentru mine nu mai există orar. Opt zile încheiate am trăit în strada Bulnes. Prietenul meu nu s-a arătat la față. În unele clipe de meditație – trecătoare poate, dar amare – am ajuns să cred că se supărase și că mă evita în mod deliberat.

Între timp, Geneviève țesea firul negru al. perfidiei. Dacă e să dau crezare vorbelor sale, în expoziția mea a apărut un client, acea *rara avis*. În loc să dea fuga să mă caute în strada Bulnes sau măcar să-i vândă ceva (dar de când, *s'il vous plaît*, se descurcă domnișoara Geneviève în tainele prețurilor?), l-a întreținut cu tot soiul de palavre, ba chiar s-a tocmit, fără știrea mea, să lucreze ca servitoare în blestemata *garçonnière* a individului. O, rafinament al sorții potrivnice! (Toate astea le-am aflat într-o noapte când mă întorceam acasă căutând binemeritata tihnă după

o grea zi de trudă i) I-am reproșat cât de urât se purtase. Mă încredință că va face orice-i voi porunci, se refugie în tot felul de subterfugii și vorbe în doi peri și căută să mă distragă cu nu știu ce, povești despre un câine ciobănesc care se pierduse.

— Ce câine ciobănesc? am întrebat.

Îmi răspunse fără șovăire:

— Acela din grădina aceea întunecoasă, de la colțul străzii Colonel Díaz.

M-a încercat o bănuială supărătoare care, vai, s-a confirmat prea curând. Mi-am luat mânușile, pălăria și bastonul și m-am îndreptat fără întârziere spre colțul amintit. Când m-am săturat să tot iscodesc zadarnic prin grilaj, am tras de clopoțel. L-am întrebat pe portar dacă nu cumva pierduseră vreun câine. Tipul mi-a răspuns furios că nu țineau niciun fel de câine.

Rămas iarăși cu singurătatea și cu neliniștea mea, mi-am ostenit trupul - fără a izbuti să-mi liniștesc sufletul - colindând, la lumina lunii, pe străzile cartierului numit odinioară Țara de Foc.

Acasă mă aștepta un necaz și mai mare. În mod inexplicabil, Geneviève plecase. De ce? Unde anume? Cuprins de furie, de amărăciune și de ciudă, mi-am închipuit-o în îndoielnica *garçonnière* a acelui client necunoscut, frecând dușumelele. Întâi am luat hotărârea să nu mă culc până nu se întoarce. Îndeletnicirile mele melancolice, consolările mele foarte efemere au fost să pregătesc o interpelare sarcastică și să-i prevăd regretul și umilința. Apoi am înțeles că aceste răzbunări pentru jignirea mea nu erau decât o momeală perfidă, urmărind să mă ducă spre niște chinuri pe care eu însumi mi le pregătisem. Așteptarea putea fi îndelungată, iar nervii mei erau la pământ, nu mai rezistau. M-am dezbrăcat, m-am culcat. Ce cumplită mi s-a părut noaptea aceea! Cu câtă temerară naivitate m-am străduit să adorm! După ce m-am

tot răsucit de pe-o parte pe alta, în disperată căutare a unor iluzorii poziții care să-mi potolească neliniștea, în zorii palizi am găsit, în sfârșit, uitarea și, neîndoielnic, am adormit. Am visat că dădeam târcoale prin grădina întunecată de la colțul lui Colonel Díaz; când m-am încumetat să pătrund în casă, m-am deșteptat. Era nouă dimineața. Mă simțeam proaspăt și odihnit. Totuși, în clipa trezirii, am avut impresia că dormisem abia răstimpul cât durase acel vis scurt.

Neliniștea din noaptea trecută mi se părea inexplicabilă. Mă gândeam la ea fără teamă, ca la ceva străin și ridicol; poate ca la o nebunie definitiv vindecată. Fără măcar să văd

J04 dacă Geneviève era acasă - am plătit această indiferență rămânând fără dejun - m-am dus în strada Bulnes, cu înduioșătoarea speranță de a-mi primi banii pentru noul mobilier, sau cel puțin un avans.

Garmendia m-a întâmpinat cu capsă pusă. Nu se mai putea, sărmanul, ascunde: era pornit de-a binelea. Din când în când, mă chiar îngrijora soarta ceramicii cu versurile lui André Breton, ce părea condamnată să se spargă în capul meu.

S-a exprimat despre lucrurile ce i le adusesem în casă în niște termeni pe care îi repet copleșit, ca și cum aş comite un sacrilegiu; a zis (*horresco referens*):

— Sunt cele mai desăvârșite mostre de tâmpenie, de ineptie și de indecență din câte se pot imagina.

Consider că această grosolănie numai de moderație nu poate fi învinuită!

A proferat și alte asemenea enormități, s-a întrerupt și pe urmă mi-a strigat cu cel mai deplasat patetism:

— Și apoi n-o să-ți iert niciodată că mi-ai răpit-o pe Geneviève!

— Nu te înțeleg, i-am răspuns sincer și în aceeași clipă am început să mă îndoiesc că e în toate mințile.

— Mă înțelegeți foarte bine, afirmă el.

Ca și cum nu l-aș fi auzit, mi-am continuat vorba:

— Dacă dorești ca fata să se întoarcă la tine, o vei avea. N-o pot trimite chiar în după-masa asta, fiindcă s-a angajat (fără știrea mea, bineînțeles) să lucreze în apartamentul (între noi fie spus, o *garçonnière*) unui domn. Dar azi sau mâine voi vorbi cu respectivul și îți dau cuvântul că nu va fi nicio problemă.

A ascultat acest nobil și convingător discurs cu ochii plecați, fără a mă încuraja o dată măcar cu vreun cuvânt sau gest de încuviințare. Replica lui, rostită cu amărăciune și răceală, m-a lăsat înmărmurit:

— Dă-mi voie, a zis, dă-mi voie să nu cred în cuvântul tău.

Am plecat val-vârtej de la el, simțind că, în chip inexplicabil, relațiile noastre intraseră într-un impas ce nu promitea nimic bun. S-ar fi putut ca toate acestea să se datoreze unuia din acele subite accese de suspiciune și de zgârcenie de care suferă cronic cei bogați. A simulat acea nemaipomenită gelozie tocmai ca să-și ascundă aceste sentimente jignitoare. M-apucă groaza la gândul că, uitând de încrederea ce i se datorează unui prieten, Garmendia a interpretat năzuința mea cinstită de a-i schimba ambianța, acel adevărat decor al nebuniei sale, drept o josnică dorință de a face o afacere bună. Dacă a existat și o altă intenție la mine, a fost pur și simplu aceea de a-mi exercita gustul și aptitudinile artistice într-un moment când afacerile erau practic paralizate. Ca tranzacție comercială însă... Amărât cum sunt, nu pot decât să schițez un zâmbet, o adevărată schimă melancolică. Am vândut foarte puține din lucrurile date de el în consignatie; cât despre cele aduse în apartamentul lui, n-am primit pe ele un ban și nici nu voi primi vreodată...

Acasă am găsit-o pe Geneviève, aplecată grațios deasupra idolului celt, într-o amabilă flecăreală, în *tête à*

tête, cu un sinistru domn pântecos, cu niște mustăți negre uriașe, îmbrăcat în negru și cu mănuși negre. Am priceput pe loc situația. Era tipul care-și pusese în gând s-o angajeze servitoare!

Oricât eram de tulburat, am băgat de seamă (sunt sigur de asta) că fata avea pe deget inelul cu frumosul rubin ce fusese al mamei lui Garmendia. Și sunt la fel de sigur că Geneviève a surprins privirea mea uluită.

Am îngăimat ceva cerându-i o explicație definitivă, dar Geneviève nu s-a sinchist de mine, arătându-mi-l, vag, pe bunul ei amic și luându-și tălpășița.

M-am apropiat de necunoscut.

— Domnul - am rostit cuvântul cu aleasă politețe - domnul - iar acum am adoptat un ton, dacă vreți, mai viu - dorește ceva?

— Da... nu... - mi-a răspuns, copleșit cu totul de dificultăți respiratorii. Vreau să zic că am venit pentru fata asta - o străină, o franțuzoaică - ce lucrează sau lucra aici.

— Doriți s-o chem? am întrebat.

— Nu... nu e nevoie... sau, cum vreți... răspunse tipul. Am dat afară servitoarea și voiam doar să știu când o să vină fata asta la mine, atâta tot.

Am simțit ghimpele în carne vie. Am răspuns:

— Atâta tot doreați să știți, când va merge Geneviève la dumneavoastră? Foarte bine. Însă există o dificultate.

Omul încruntă din sprâncene și-și repezi înainte obrazul enorm și mustățile, exprimând o candoare poate adevărată, poate prefăcută, dar cu siguranță respingătoare. Am continuat:

— Fata se învoise mai dinainte să lucreze în casa unui prieten, un adevărat frate pentru mine.

— Atunci, zise domnul, mă retrag. Nu mai rămâne nimic de adăugat.

— O, cum de nu, am exclamat. Eu n-am zis încă nimic. Ascultă bine ce-ți spun: Geneviève nu va pleca din

casa asta. Puțin îmi pasă de prieteni și de învoieli și n-am de gând să permit nimănui s-o angajeze fără știrea mea.

Individul a holbat ochii la mine, și-a tras pălăria până peste urechi și a plecat pufnind ca o străveche și pântecoasă locomotivă.

Fără doar și poate că toată această jalnică comedie a vieții a izbutit să mă afecteze. Noaptea am visat-o pe Geneviève. Aș putea să jur că am visat-o, deși n-am văzut-o în vis nici măcar o dată. Se afla prezentă în simboluri: era ațâțătoarea penumbră a împrejurimilor și tainicul înțeles al faptelor mele. Se făcea că intrasem în clădirea de la colțul străzii Colonel Díaz, dar casa era veche și uriașă. Eram frânt de oboseală; mă rătăcisem printr-un șir nesfârșit de saloane, pline de portrete și de goblenuri. Am-înaintat, tremurând de ușurare și de fericire, printr-un coridor strâmt și întunecos, la capătul căruia răzbătea o rază piezișă de lumină. Groaza și dezgustul au fost atât de puternice, încât m-au trezit.

Ziua următoare nu s-a întâmplat nimic demn de amintit. Deși, la drept vorbind, s-a petrecut totuși un mic episod revelator pentru abisurile ce zăceau în Geneviève. Episodul acesta ar fi, el singur, de ajuns pentru a-mi explica purtarea care nu are, desigur, nevoie de justificări. Datoria mea e limpede: s-o împiedic pe Geneviève să găsească noi victime pe care să le izbească răutatea ei înnăscută, oarbă și religioasă. Din acest motiv, nu trebuie s-o cedez nimănui.

Când mi-a servit dejunul, am întrebat-o de inelul cu rubin. Și-a privit cu inocență mâinile. Într-adevăr, nu se afla pe degetele ei. Fără a mă lăsa intimidat de stratagema aceea abilă, am stăruit. La început negă existența oricărui inel; pe urmă recunosc, pe rând, că-l găsisese când într-un șanț, când într-o baltă, când undeva pe stradă, că era vorba de un amărât de flecușteț fistichiu și că spre seară îl pierduse. Am insistat zadarnic. I-am stors lacrimi, dar nu și

mărturisiri. Nu e nevoie să amintesc că poate spunea adevărul – falsa și adevărata roșeață sunt aproape la fel – ca să mă simt îngrozit.

Am coborât, tremurând, scările, am deschis un balcon și m-am aplecat peste balustradă. Am impresia că n-am văzut nimic: nici pământul, nici mașinile, nici oamenii, nici casele, nici copacii. Lumea murise pentru mine. În clipa următoare, m-am trezit frecând cu o flanelă galbenă cuiele idolului. Din fericire, rugina era foarte veche, iar eforturile mele distrase n-au dus la nimic. Niciun cui nu și-a recăpătat strălucirea; idolul nu și-a pierdut aspectul de lucru vechi și fioros.

Noaptea, cu o naivitate uimitoare, am adormit din nou. Așa cum era inevitabil, m-am pomenit iarăși în coridorul strâmt și întunecos, nu departe de camera unde se vedea raza piezișă de lumină. Am simțit că nu trebuie să mă apropiu de odaia aceea, că trebuie să mă retrag și, înainte de a fi prea târziu, să fug; dar am avut totodată și insuportabila certitudine că acolo se aflau Geneviève și Garmendia. Am preferat să mor decât să mai trăiesc în asemenea îndoială și am făcut un pas. Din coridor se putea zări numai porțiunea din încăpere aflată în dreptul intrării; tainicul mecanism al viselor mi-a îngăduit să văd lucrul de care mă temeam. Garmendia era întins pe patul de piatră; fata, într-o tunică albă și ușoară, care în visele mele semnifica preoteasa, stătea îngenunchată la marginea patului, privindu-l extatic. Pe jos zăceau niște cuie și un ciocan. Geneviève a luat un cui, a ridicat, cu nespusă încetineală, ciocanul, iar eu mi-am acoperit ochii. Apoi Geneviève îmi surâdea, spunea „nu-i nimic”, și, liniștitoare, îmi arăta în trupul idolului două cuie noi, strălucitoare. Am vrut să fug. Fata recită lunga poezie a familiei Gulniac. O priveam cu fascinație, aproape cu dragoste. Mă chemă veselă; vorbele ei prinseră să-și schimbe consistența și înțelesul; apoi schimbarea a fost bruscă și deplină, așa

cum zgomotul făcut de peștele ce se mai zbate încă sub apă se schimbă atunci când, în sfârșit, pescarul îl scoate, dintr-o smucitură, la suprafață.

Mă trezisem. Geneviève, în picioare lângă patul meu, repeta ritualic niște vorbe și mă privea. Spunea:

— Portăreasa lui Garmendia vrea să vă vadă. Poate intra?

— Nu, am răspuns indignat. Cum de-i trece prin cap că o s-o primesc la ora asta?

De bună seamă că visul mă tulburase, pentru că în clipa următoare mi-am schimbat gândul. Am poruncit:

— Bine. Să intre, să intre.

Am luat de pe noptieră pieptenele, peria și niște *brioline* și am redat părului meu creț și ciufulit – rebel incurabil – un simulacru de ordine.

Femeia, escortată cum se cuvine de Geneviève, a intrat în dormitorul meu. Am ghicit că era gata, ba era chiar hotărâtă să-și dea drumul. Am întrebat cu resemnare:

— Care-i necazul?

— Trebuie să veniți la noi, răspunse ea.

— Care-i necazul? am insistat.

— Domnul Garmendia, sărăcuțul, e bolnav, tare, tare bolnav, strigă ea înecându-se.

— Du-te și stai lângă el, i-am zis. Vin și eu numaidecât.

Am presimțit iminentul potop de vorbe, de bocete și de sughițuri; i-am făcut un semn Genevièvei și *exit* portăreasa.

Când am ajuns la locuința din strada Bulnes, femeia mă aștepta. Și-a împreunat mâinile, a clătinat din cap și a dat să vorbească. I-am ordonat:

— Sus, să mergem sus.¹²

Am urcat. Femeia deschise ușa. M-am trezit în

apartament, pe întuneric.

— Garmendia, am exclamat foarte tare. Garmendia!

Niciun răspuns. După câteva clipe de ezitare, m-am hotărât să intru. Am făcut un pas. Am strigat iarăși:

— Garmendia!

Vocea prietenului meu, parcă golită de o indiferență de moarte, rosti încet:

— Ce dorești?

— De ce stai pe întuneric? am întrebat, deja mai liniștit.

Am deschis ferestrele.

Garmendia ședea pe un scaun de metal, în odaia aceea aproape abstractă, albă, cenușie și galbenă. L-am compătimit în sinea mea.

Am întins o mână ca să i-o pun pe umăr, dar ceva - strania lui imobilitate, fixitatea privirii sale care nu se desprindea de un punct închipuit în fața lui, în aer - mă reținu. Am întrebat:

— Ce e cu tine?

— Ce-ți pasă? răspunse el. Mi-ai furat-o pe Geneviève. Geneviève mi-a furat sufletul.

— Nimeni nu ți-a furat nimic, am afirmat cu desăvârșită bună-credință. Și în afară de asta, nu e momentul potrivit pentru vorbe.

— Nu-s vorbe, replică el. Sunt orb.

Am ridicat brusc o mână spre ochii lui. Și i-a închis.

— Dacă ți se pare cumva că ești orb, am comentat, atunci ești nebun.

Aceste cuvinte, rod al unei vulgarități spontane, au fost ultimele rostite de față cu prietenul meu. Încercând să-mi exprim dojana amicală. pronunțasem diagnosticul exact și cumplit. Garmendia nu era orb: credea că e orb, pentru că era nebun.

I-am dat niște vagi instrucțiuni portăresei și, buimăcit, m-am întors acasă. Mi-am petrecut cum am putut

dimineața. Am spălat și am aranjat vitrine, am făcut unele retușuri în saloane (scoțând aici un birou, intercalând dincolo o consolă): simplă muncă mecanică, mai demnă de un automat decât de un om și de un artist. Am mâncat de prânz, iar apoi m-am instalat în birou, să-mi fumez ultima țigară de la Garmendia. În timp ce contemplam melancolicele volute, mi-am amintit visul de azi-noapte și m-a străfulgerat o idee. Supunându-mă unei voințe ce nu-mi mai aparținea, m-am ridicat, m-am pus în mișcare. Asemeni cuiva care, în plin leșin, întrezărește o lumină și începe să-și vină în fire, am întrevăzut o speranță: speranța că mă înșel. Am privit cu groază fiorosul ido] celt. Nu mă înșelam. Înfipte în trupul lui străluceau două cuie noi.

Am strigat, cu un horcăit de muribund:

— Geneviève! Geneviève!

Fata veni în fugă, alarmată. În primul moment, ochii albaștri și cozile ei virtuozose aproape că m-au convins. Mi-am înăbușit tentație de a da uitării totul și de a mă lăsa în voia acelei evidente nevinovății. Arătând idolul, am întrebat:

— Ce-i cu cuiele astea?

— Habar n-am, răspunse ea.

— Cum habar n-ai? Eu, unul, știu că nu le-am înfipt.

Expresia de neliniște dispăru de pe chipul Genevièvei.

— Nici eu, rosti cu nepăsare. După o pauză, adăugă: Și apoi, nu uitați că dumneavoastră țineți ciocanul și cuiele sub cheie.

Ce-i drept, așa era. Încă nu mi-am pierdut orice brumă de judecată și nu permit ca cine știe ce mâini nepricepute să se joace cu niște cuie care nu se mai importă și, cu atât mai puțin, cu vechiul meu ciocan englezesc. O clipă, n-am fost în stare să iau aminte la nimic altceva decât la indignarea îndreptățită, la adevărata furie pe care mi-o pricinuia ipoteza aceea gratuită. Potolindu-mă

în cele din urmă, am înțeles că dacă cele două cuie noi ale câinelui nu puteau fi puse nici pe seama mea, nici pe a Genevièvei, problema devenea dificilă. Ca s-o rezolv, am imaginat cele mai puțin plauzibile explicații, cum ar fi, de pildă, că aceste cuie le împlântase în trupul idolului fantasma Genevièvei – acea Geneviève visată de mine și, vai, de Garmendia. Pe când îmi băteam capul cu astfel de nerozii, mă cuprinse somnul; mă lăsaî în fotoliu, ochii începură să mi se închidă... Brusc, mi-am dat seama de primejdie și am sărit în picioare. M-am plimbat prin cameră, chinuindu-mă să mă trezesc. Mi s-a năzărit că teribila față fără ochi a câinelui mă supraveghează. M-am gândit cu disperare că eu însumi îl adusesem din strada Bulnes. Tot chibzuind, am înțeles că nu trebuie să cad în greșeala lui Garmendia: pentru a scăpa de față și de câine, nu era de ajuns să-i îndepărtez din casă. Dar oare exista vreo speranță să scap? Când îmi aminteam de soarta lui Garmendia, eram încredințat că da: nu puteam admite că voi avea aceeași soartă înspăimântătoare. Când îmi veneau în minte visele din ultimele nopți și felul inevitabil cum înaintam înspre camera cu câinele, eram mai puțin sigur. Câtă vreme nu descopăr cum să ies din această situație, m-am gândit, câtă vreme nu știu, cel puțin, dacă există vreo ieșire, nu trebuie să dorm. Ieșirea ce mă aștepta în somn s-ar fi putut să fie mult prea cumplită.

Mi-am reamintit visele acelea și bănuiesc că am adormit. Mă aflu în strâmtul și întunecosul coridor. Am înaintat un pas. Când să intru în cameră, am făcut o mișcare îngrozită (ca și cum nu întreaga mea conștiință se adâncise în vis, ca și cum, într-o ultimă efortare de naufragiat, m-aș fi cățărat pe partea ce nu se scufundase încă a bărcii) și m-am trezit. M-am pomenit stând în fotoliu (nu-mi aminteam când mă așezasem). M-am uitat cu dezgust la monstruoasele lui brațe de piele. Am sărit în picioare. Instinctiv, am alergat spre mijlocul încăperii.

Eram cuprins de oroare față de toate obiectele, față de toate manifestările materiei care mă pândeau și mă încercuia ca un vânător ce nu dă greș. Am descoperit (sau mi s-a părut că descopăr) că a fi viu înseamnă a fugi, în chip vremelnice și paradoxal, de materie și că teama ce mă covârșea în clipa aceea era teama de moarte.

Măcar de-aș fi putut să ies în stradă, să mă îndepărtez, să umblu mult. În voia celei mai năvalnice fantezii, am pus la cale tot felul de nerăbdătoare și grabnice plecări. Apoi am înțeles că totul era zadarnic. Aș fi fost aidoma unei frumoase păsări care ar fi zburat... cu colivia pe spinare. Era mai bine să rămân acasă, liniștit, fără a mișca un deget. Oboseala putea fi funestă: ar fi iscat somnul.

Seara s-a scurs repede. N-am dormit. Și totuși, dintr-odată, mi se trezesc niște amintiri care (aș fi gata s-o jur) îmi vin dintr-un vis. Cum să explic acest repetat fenomen? Închid ochii, visez instantaneu și mă trezesc? Nu cred. N-am închis o dată ochii toată ziua. Dacă aș fi făcut-o, aș păstra amintirea vreunei deșteptări; n-aș simți oboseala asta în pleoape. Atunci unde am văzut de curând coridorul ce coboară spre camera cu câinele? Unde am văzut ochii lui Garmendia săpați pe o lespede, în stânga, și unde l-am văzut deschizând o ușă săpată pe o altă lespede, la dreapta? Unde am văzut-o pe Geneviève rezemată de un divan de piatră, chemându-mă? Unde am implorat în genunchi și unde mi-a fost impusă o condiție pe care acum nu mi-o mai amintesc? Și altceva: visam sau eram treaz când l-am văzut învărtindu-se pe la colțul străzii pe individul ce voia s-o ademenească pe Geneviève de la mine? Visam sau eram treaz când am auzit, din balcon, un dialog între același individ și Geneviève, în chiar poarta casei mele? Visam sau eram treaz când am auzit că Geneviève își lua rămas-bun cu cuvintele *Pe mâine?*

Dacă n-ar fi existat strădania de a scrie, rodul

inevitabil al acestor interludii onirice ar fi fost neliniștea și nebunia. Când, în zori, m-am decis să aștern pe hârtie această poveste, am fost salvat. Din când în când am scris cu adevărată plăcere. Din când în când, spre sfârșit, am ațipit: cititorul va fi observat nu o dată acest lucru. Uneori m-au trezit coșmarurile; alteori ceasornicul de bronz, cu melodia lui de fiecare oră, cu nimfele și cu păstorii lui; alteori gălăgia făcută de Geneviève, care deretica la subsol. Ca și cum n-ar fi vrut să se culce înaintea stăpânului ei, a trebăluit toată noaptea. O aud mișcându-se înapoi și-ncolo sub camera mea. Dacă n-aș ști că e ea, aș crede că rămăsese închisă acolo cine știe ce vietate. Agitația la subsol e aproape continuă. Din când în când, izbutesc s-o uit.

Geneviève și misterioasa ei îndeletnicire nu mă îngrijorează. Nu mi-e teamă. În josul acestor pagini voi scrie, cu hotărâre și cu migală, cuvântul SFÂRȘIT; apoi (cu ușurarea cuiva care, după o chinuitoare încercare de despărțire, se întoarce la femeia iubită) mă voi lăsa în voia răcoroasei, tandrei și castei îmbrățișări a patului și voi dormi cu beatitudine. Ce odihnă! Lunga zi de trudă mi-a dezvăluit, în sfârșit, adevărul. Un șir de coincidențe ușor explicabile – sau inexplicabile, precum viața și precum noi înșine – mi-au sugerat o poveste fantastică, în care sunt nu numai erou, ci și victimă. Nu există o asemenea poveste. O să dorm fără grijă. Geneviève nu mă va orbi. Geneviève nu mi va fura sufletul. (E de închipuit oare un mit mai stupid decât acela al lui Faust?) Poate fi furat doar sufletul celor care și l-au pierdut deja; eu, unul, când sunt fericit, simt chiar că îmi prisosește...

Aici m-a întrerupt Geneviève. A intrat în camera mea și, cu nespusă solitudine, cu un ton de duioasă dojană, mi-a spus că se făcuse deja dimineața, că trebuie să mă culc, că trebuie să mă odihnesc, că trebuie să dorm.

TRAMA CEREASCĂ

CÂND, ÎNTR-O ZI DE 20 DECEMBRIE, căpitanul Ireneo Morris și doctorul Carlos Alberto Servian, medic homeopat, dispărură din Buenos Aires, ziarele abia dacă au comentat evenimentul. S-a spus că fusese fie amestecată, fie indusă în eroare mai multă lume și că o comisie făcea cercetări; s-a mai spus că raza redusă de acțiune a avionului folosit de fugari permite să se afirme că aceștia nu ajunseseră prea departe. În acele zile, am primit un pachet care cuprindea trei volume *in quarto* (operele complete ale socialistului Louis Auguste Blanqui), un inel fără prea mare valoare (un acvamarin în adâncul căruia se vedea efigia unei zeițe cu cap de cal) și câteva pagini scrise la mașină - *Aventurile căpitanului Morris* - semnate C.A.S. Voi transcrie aceste pagini.

AVENTURILE CĂPITANULUI MORRIS

Această relatare ar putea începe cu cine știe ce legendă celtă care să ne vorbească despre călătoria unui erou într-o țară aflată de cealaltă parte a unei fântâni sau despre o temniță de nepătruns alcătuită din ramuri fragede sau despre un inel care-l face nevăzut pe cel care-l poartă sau despre un nor vrăjit sau despre o tânără fată ce plânge în străfundul îndepărtat al unei oglinzi aflate în mâna cavalerului menit s-o salveze sau despre căutarea fără de sfârșit și fără de speranță a mormântului regelui Arthur:

Acesta e mormântul lui March, ăsta-al lui Gwythyr; acesta e mormântul lui Gwgaum Gleddyffreidd; dar nimeni nu cunoaște mormântul lui Arthur.

După cum ar putea să înceapă și cu știrea, pe care am auzit-o cu mirare și cu indiferență, că tribunalul militar îl acuză de trădare pe căpitanul Morris. Sau cu negarea astronomiei. Sau cu o teorie despre acele mișcări numite „pase”, care se folosesc pentru a face să apară sau să dispară spiritele.

Voi alege, totuși, un început mai puțin incitant: dacă

nu-l avantajează magia, îl recomandă în schimb metoda. Asta nu înseamnă nicidecum o respingere a supranaturalului și cu atât mai puțin respingerea aluziilor sau a invocațiilor din primul paragraf.

Mă numesc Carlos Alberto Servian și m-am născut la Rauch; sunt armean. Au trecut opt veacuri de când țara mea nu mai există, dar îngăduie totuși ca un armean să se alăture arborelui său genealogic: toți urmașii ei îi vor urî pe turci. „O dată armean, rămâi armean”. Suntem asemeni unei societăți secrete, asemeni unui clan și, risipiți pe toate continentele, ne uneso indefinibilul sânge, niște ochi și un nas care se repetă, un anume mod de a înțelege viața și de a ne bucura de ea, anumite deprinderi, anumite intrigi, anumite excese în care ne recunoaștem, frumusețea pătimășă a femeilor noastre.

Ar mai fi de spus că sunt burlac și locuiesc (locuiam), asemeni lui Don Quijote, împreună cu o nepoată: o fată simpatcă, tânără și muncitoare. Aș mai adăuga un calificativ – liniștită – dar trebuie să mărturisesc că în ultima vreme nu l-a mai meritat. Nepoata mea își făcea o distracție din a îndeplini oficiile de secretară și, cum eu n-am secretară, se ocupa de telefon, trecea pe curat și sistematiza, cu riguroasă precizie, fișele medicale și simptomele notate de mine la întâmplare din declarațiile bolnavilor (a căror regulă comună e dezordinea) și orânduia vastul meu fișier. Mai avea și o altă distracție, nu mai puțin nevinovată: aceea de a merge cu mine la cinematograful în fiecare vineri seara. În seara aceea era vineri.

Se deschise ușa; în cabinet intră energic un tânăr militar.

Secretara mea stătea în picioare, în spatele mesei, la dreapta mea, și-mi întindea, impasibilă, una din acele coli mari de hârtie pe care-mi notez datele furnizate de bolnavi. Tânărul militar se prezintă fără șovăială – era

locotenentul Kramer – și, după ce privi ostentativ spre secretara mea, întrebă cu o voce sigură:

— Pot să vorbesc?

— am spus că poate. El continuă:

— Căpitanul Ireneo Morris dorește să vă vadă. Se află sub stare de arest, internat la Spitalul Militar.

Molipsit pesemne de ținuta marțială a interlocutorului meu, am răspuns:

— La ordinele dumneavoastră.

— Și când o să vă duceți? întrebă Kramer.

— Chiar acum. Numai să mă lase să intru la ora asta...

— O să vă lase, afirmă Kramer, și, salutând cu mișcări zgomotoase și gimnastice, se retrase imediat.

M-am uitat la nepoata mea; se schimbase la față. M-am înfuriat și-am întrebato ce e cu ea. M-a întrebato la rândul-i:

— Știi cine-i singura ființă de care-ți pasă?

Am avut naivitatea să privesc în direcția spre care-mi arăta ea. M-am zărit în oglindă. Nepoata mea ieși în fugă din încăpere.

De la o vreme nu mai era așa de liniștită. Pe deasupra, mai luase și obiceiul să zică despre mine că sunt egoist. Cred că vina pentru această acuzație o poartă, în parte, *ex libris*-ul meu. Acesta are înscrisă de trei ori – în greacă, latină și spaniolă – maxima *Cunoaște-te pe tine însuși* (n-am bănuț niciodată până unde mă va duce maxima asta) și mă reprezintă contemplându-mi, cu ajutorul unei lupe, propria imagine într-o oglindă. Nepoata mea a lipit mii de asemenea *ex libris*-uri pe mii de volume din nestatornica mea bibliotecă. Însă faima aceasta de egoist mai are o cauză. Sunt o persoană me todică, iar oamenii metodici, cei care, adânciți în îndeletniciri abstracte, nu luăm seama la capriciile femeilor, părem fie nebuni, fie nerozi, fie egoiști.

Am mai consultat (cam descumpănit) doi pacienți și am plecat la Spitalul Militar.

Se făcuse ora șase când am sosit la vechea clădire de pe strada Pozos. După o așteptare solitară și după un nevinovat și scurt interogatoriu, am fost condus la camera ocupată de Morris. La ușă era o santinelă cu baionetă, înăuntru, foarte aproape de patul lui Morris, jucau domino doi bărbați care nu mă salutară.

Cu Morris ne cunoaștem de când mă știu; n-am fost niciodată prieteni. L-am iubit mult pe tatăl lui. Era un bătrân formidabil, cu un cap cărunt, rotund și ras și cu ochii albaștri, foarte duri și pătrunzători; manifesta un patriotism welș recalcitrant și o nestăpânită manie de a povesti legende celte. Vreme de mai mulți ani (cei mai fericiți din viața mea), el mi-a fost profesor. În fiecare seară studiam câte puțin; el povestea, iar eu ascultam aventurile din ciolul *Mabinogion*; apoi ne refăceam forțele bând câte un *mate* cu zahăr ars. Prin patiouri se plimba Ireneo; vâna păsări și șobolani și, cu un briceag, un fir de ață și un ac, încropea cadavre eterogene; bătrânul Morris zicea că Ireneo se va face medic. Eu urma să fiu inventator, pentru că mă scârbeau experiențele lui Ireneo și pentru că odată desenasem un proiectil cu resorturi care ar fi permis cele mai îndelungate călătorii interplanetare și un motor hidraulic care, odată pornit, nu s-ar mai fi oprit nicicând. Pe Ireneo și pe mine ne îndepărta unul de altul o antipatie reciprocă și conștientă. Acum, când ne întâlnim, ne cuprinde o mare fericire, în suflet ne înfloresc nostalgii și înduioșări, repetăm un succint dialog cu aluzii înfocate la o prietenie și la un trecut imaginar, iar în clipa următoare nu știm ce să ne mai spunem.

Țara Galilor, tenacele curent celtic sfârșise odată cu tatăl său. Într-un fel calm, Ireneo este argentinian și ignoră sau disprețuiește pe toți străinii, fără deosebire. Până și la înfățișare este tipic argentinian (unii chiar l-au crezut sud-

american): mai degrabă scund, slab, cu oase fine, cu părul negru – bine pieptănat, strălucitor –, cu o privire ageră.

Zărindu-mă, păru emoționat (nu-l văzusem niciodată emoționat; nici măcar în noaptea când a murit tatăl său). Îmi spuse cu o voce limpede, ca pentru a fi auzit de cei ce jucau domino:

— Dă-mi mâna. În ceasurile acestea de restriște, ai dovedit că ești singurul meu prieten.

Toate astea-mi păzură un semn exagerat de recunoștință pentru vizita mea. Morris continuă:

— Avem multe de vorbit, dar vei înțelege că în asemenea împrejurări – și privi cu gravitate spre cei doi bărbați – prefer să tac. În câteva zile o să fiu acasă; atunci îmi va face plăcere să te primesc.

Am crezut că era o frază de rămas-bun. Morris adăugă că „dacă nu mă grăbeam prea tare”, să mai stau o clipă.

— A, să nu uit, urmă el. Îți mulțumesc pentru cărți.

Am îngânat ceva, confuz. Habar n-aveam pentru ce cărți îmi mulțumește. Am făcut eu greșeli, nu-i vorbă, dar nu pe aceea de a-i trimite cărți lui Ireneo.

Vorbi despre accidente de aviație; zise că nu crede că ar exista anumite locuri – Palomar, din Buenos Aires, Valea Regilor din Egipt – care să propage curenți în stare să le provoace.

În gura lui, „Valea Regilor” suna incredibil. L-am întrebat cum de aflase despre ea.

— Sunt teoriile părintelui Moreau, reluă Morris. Alții zic că ne lipsește disciplina. Că este contrară temperamentului poporului nostru, dacă mă urmărești. Ceea ce dorește aviatorul latino-american sunt niște avioane ca lumea. Dacă nu, adu-ți aminte de isprăvile lui Mira cu „Rândunica”, un soi de cutie de conserve legată cu sârmă...

L-am întrebat cum se simte și ce tratament i se

aplică. De data asta am vorbit eu foarte tare, ca să mă audă cei ce jucau domino.

— Să nu accepți injecții. Niciun fel de injecții. Să nu-ți vâri otravă în sânge. Ia un *Depuratum 6* iar apoi un *Amica 10.000*. Ești un caz tipic pentru *Amica*. Nu uita: doze infime.

M-am retras cu impresia că obținusem o mică victorie. Trecură trei săptămâni. Acasă, puține noutăți. Acum, retrospectiv, parcă descopăr că nepoata mea a fost mai atentă ca oricând, dar mai puțin afectuoasă. În cele două vineri care au urmat, ne-am dus, potrivit obiceiului nostru, la cinematograful; în a treia vineri însă, când am intrat în camera ei, nu era acolo. Plecase, uitase că în seara aceea urma să mergem la cinematograful!

Pe urmă sosi un mesaj de la Morris. Îmi spunea că acum este acasă și să trec într-una din seri pe la el.

M-a primit în birou. O spun fără rezerve: Morris era mai bine. Există naturi care tind atât de nestăvilit către echilibrul sănătății, încât nici cele mai păcătoase otrăvuri născocite de alopatie nu le pot stânjeni.

Când am intrat în odaia aceea, am avut impresia că mă întorc în timp; aproape aș zice că am fost surprins să nu-l întâlnesc pe bătrânul Morris (mort acum zece ani), dichisit și blajin, mânuind cu calm, serviciul pentru *mate*. Nimic nu se schimbase. În bibliotecă dădai peste aceleași cărți; aceleași busturi ale lui Lloyd George și William Morris care îmi priviseră tinerețea plăcută și fără griji mă priveau și acum, iar pe perete atârna oribilul tablou care-mi umpluse de spaimă primele insomnii; moartea lui Griffith ap Rhys, cunoscut drept *strălucirea și tăria și blândețea bărbaților din Sud*.

Am încercat să-l aduc neîntârziat la discuția care-l interesa. Mi-a zis că nu are de adăugat, la cele ce-mi spusese în scrisoarea sa, decât câteva amănunte. Nu știam ce să-i răspund: nu promisem niciun fel de scrisoare de la

Ireneo. Hotărându-mă brusc, l-am rugat, dacă asta nu-l obosea, să-mi povestească totul de la început.

Atunci Ireneo Morris îmi istorisi misterioasa lui poveste.

Până în 23 iunie, fusese pilot de încercare al avioanelor armatei. Mai întâi a îndeplinit această funcție la fabrica militară din Córdoba; în ultima vreme, reușise să fie mutat la baza de la Palomar.

Ca pilot de încercare era, mă asigură el, o persoană importantă. Efectuase mai multe zboruri de probă decât oricare aviator american (din sud și din centru). Avea o rezistență ieșită din comun.

Făcuse atâtea și atâtea asemenea zboruri, încât, în mod automat și inevitabil, ajunsese să facă mereu unul și același zbor.

Scoase un carnet din buzunar și trasă pe o pagină curată o serie de linii în zigzag; notă minuțios niște cifre (distanțe, înălțimi, grade ale unghiurilor); rupse apoi foaia și mi-o întinse. M-am grăbit să-i mulțumesc. El îmi spuse că ceea ce țineam în mână reprezintă „schema clasică a încercărilor sale”.

În jur de 15 iunie, i s-a comunicat că într-una din zilele viitoare urma să încerce un nou Breguet - 309 -, cu un singur loc, de luptă. Era vorba de un aparat construit după un patent francez de acum doi sau trei ani, iar zborul urma să se efectueze într-un destul de mare secret. Morris se duse acasă, luă un carnet de însemnări - „așa cum am făcut și azi” -, desenă schema - „aceeași pe care o aveam eu în buzunar”. Pe urmă, în joacă, îi trecu prin gând s-o complice; apoi - „în același birou unde stăm acum prietenește de vorbă” - imaginea acele elemente noi și le întipări în minte.

Ziua de 23 iunie, zorii unei frumoase și cumplite aventuri, a fost o zi cenușie, ploioasă. Când Morris ajunsese la aerodrom, aparatul era în hangar. A trebuit să aștepte să

fie scos. Cum era frig, ca să nu răcească, a făcut câțiva pași; reuși să se ude bine la picioare. În sfârșit, apărură și Breguetul. Era un monoplan cu aripi joase, „nimic neobișnuit, te asigur”. L-a cercetat sumar. Morris mă privi în ochi și-mi zise coborând vocea: scaunul era îngust, vădit incomod. Mai aminti că indicatorul de combustibil arăta „plin” și că pe aripi Breguetul nu avea niciun semn distinctiv. Spuse că a schițat un semn de salut cu mâna și că în aceeași clipă gestul i s-a părut fals. Rulă cam cinci sute de metri și decolă. Începu să pună în aplicare ceea ce el numea „noua sa schemă de încercare”.

Era cel mai rezistent pilot de încercare din țară. Simplă rezistență fizică, m-a încredințat el. Era gata să-mi spună tot adevărul. Oricât n-o să-mi vină să-l cred, numaidecât după aceea i s-a întunecat vederea. Aici Morris vorbi îndelung, ajunse să se înfierbânte; cât despre mine, l-am uitat pe „filfizonul” bine pieptănat pe care-l aveam în față și am urmărit povestirea: îndată ce și-a început noile exerciții, a simțit că i se întunecă vederea; s-a auzit rostind „ce rușine, o să-mi pierd cunoștința”, s-a năpustit asupra unei uriașe mase întunecate (probabil un nor), a avut o viziune efemeră și fericită, ceva ca imaginea unui paradis strălucitor... A reușit să controleze avionul abia când era gata să atingă terenul de aterizare.

Își veni în fire. Era întins, sfâșiat de dureri, într-un pat alb, într-o odaie lăunaltă, cu pereții alburii și goi. Se auzea bâzâi tul unei muște; câteva clipe i s-a părut că-și face somnul de după-amiază pe câmp. Pe urmă înțelese că e rănit; că e internat; că se află la Spitalul Militar. Nimic din toate acestea nu-l surprinse, dar mai trecu încă un timp până să-și amintească de accident. Abia amintindu-și-l, avu adevărata surpriză: nu pricepea cum de-și pierduse cunoștința. Și totuși, nu și-a pierdut-o doar o singură dată... Despre asta voi vorbi mai târziu.

Lângă el se afla o femeie. O privi. Era o infirmieră.

Dogmatic și părtinitor, vorbe despre femei în general. A fost de-a dreptul dezagreabil. Spuse că pentru animalul din fiecare bărbat există un anumit tip de femeie, ba chiar o femeie anume și unică; mai adăugă ceva în sensul că e o adevărată nenorocire s-o întâlnești, căci bărbatul simte cât de hotărâtoare este pentru destinul lui și se poartă cu ea temător și stângaci, asigurându-și un viitor de neliniște și de permanentă frustrare. A fi rână că pentru un bărbat „așa cum trebuie” celelalte femei nu se vor deosebi prea mult în tre’ ele și nu vor prezenta niciun pericol, n-am întrebat dacă infirmiera corespunde tipului său. Îmi răspunse că nu și explică: E o femeie placidă și maternă, dar destul de drăguță.

Își continuă istorisirea. Intrară niște ofițeri (preciză gradele). Un soldat aduse o masă și un scaun; ieși iarăși și se întoarse cu o mașină de scris. Se așeză în fața mașinii și scrise în tăcere când soldatul încetă, un ofițer îl întreabă pe Morris:

— Numele?

Întrebarea nu l-a surprins. S-a gândit: „O simplă formalitate”. Își spuse numele și atunci i se arătă primul semn al îngrozitorului complot ce se țesea, într-un chip inexplicabil, în jurul lui. Toți ofițerii izbucniră în râs. Nu-i trecuse nicicând prin minte că numele lui ar fi ridicol. Se înfurie. Alt ofițer zise:

— Ați putea născoci ceva mai puțin năstrușnic, îi ordonă soldatului de la mașina de scris: – Scrie, și nimic mai mult.

— Naționalitatea?

— Argentinian, afirmă el fără șovăire.

— Faceți parte din armată?

El aruncă o ironie:

— Accidentul l-am avut eu, dar cei loviți păreți dumneavoastră.

Râseră un pic (între ei, ca și cum Morris n-ar fi fost

de față).

El continuă:

— Fac parte din armată, cu gradul de căpitan, regimentul 7, escadrila a nouă.

— Cu baza la Montevideo? întrebă sarcastic unul din ofițeri.

— La Palomar, răspunse Morris.

Își dădu adresa: Bolívar 971. Ofițerii plecară. Ziua următoare veniră iarăși, aceștia și alții. Când înțelese că-i puneau la îndoială naționalitatea, sau se prefăceau că i-o pun la îndoială, fu gata să se scoale din pat și să-i ia la bătaie. L-au reținut rana și mâna infirmierei care-l potolea cu blândețe. Ofițerii reveniră în seara celeilalte zile, în dimineața zilei următoare. Era o căldură îngrozitoare; îl durea tot trupul; îmi mărturisi că ar fi declarat orice, numai să-l lase în pace.

Ce aveau de gând? De ce nu știau cine este? De ce-l insultau, de ce se prefăceau că nu îl cred argentinian? Era uluit și furios. Într-o noapte, infirmiera îl luă de mână și-i spuse că nu se apără cum trebuie. El răspunse că n-avea de ce să se apere. Își petrecu noaptea treaz, între accese de furie, momente în care era hotărât să ia lucrurile cu calm, urmate de violente izbucniri contrare, când refuza „să intre în acest joc absurd”. Dimineața vru să-și ceară scuze de la infirmieră pentru felul cum se purtase; înțelegea că ea era bine intenționată și „nu e urâtă, pricepi”; dar, cum nu știa să-și ceară scuze, o întrebă iritat ce sfat îi dă. Infirmiera îl sfătui să cheme o persoană marcantă care să dea declarații.

Când veniră ofițerii, le spuse că era prieten cu locotenentul Kramer și cu locotenentul Viera, cu căpitanul Faverio, cu locotenent-coloneii Margaride și Navarro.

În aceeași zi pe la cinci, își făcu apariția, împreună cu ofițerii, locotenentul Kramer, prietenul său de o viață. Morris spuse jenat că „după un șoc, omul nu mai este

același” și că, văzându-l pe Kramer, a simțit că-i dau lacrimile. Recunosc că s-a ridicat în pat și și-a deschis brațele când l-a zărit intrând. I s-a adresat, cu un strigăt:

— Vino, prietene!

Kramer s-a oprit și l-a privit sfidător. Un ofițer îl întreabă:

— Locotenente Kramer, îl cunoașteți?

Vocea era insidioasă. Morris spuse că a așteptat – a tot așteptat ca, printr-o bruscă exclamație de prietenie, locotenentul Kramer să arate că purtarea lui nu fusese decât o glumă... Kramer răspunse cu exagerată însuflețire, ca și când s-ar fi temut că nu-l vor crede:

— Nu l-am văzut niciodată. Vă dau cuvântul că nu l-am văzut niciodată.

L-au crezut pe dată și tensiunea care existase timp de câteva clipe între ei dispăru. Se îndepărtară: Morris auzi râsetele ofițerilor și râsul sincer al lui Kramer și glasul unui ofițer care repeta: „Pe mine, unul, nu mă miră, credemă, nu mă miră deloc. E de o nerușinare...”

Cu Viera și cu Margaride scena se repetă, în mare, aidoma. Doar cu mai multă violență. O carte – una din cărțile ce i le trimisesem eu – aflată sub pătură, la îndemâna sa, atinse figura lui Viera când acesta se prefăcu a nu-l cunoaște. Morris îmi descrie în amănunt totul, însă nu-l cred pe de-a-ntregul. Ca să fiu limpede: nu-i pun la îndoială curajul, dar mă îndoiesc de nemaipomenita lui iuțeală. Ofițerii fură de părere că nu era neapărat necesar să-l mai convoace și pe Faverio, care se afla la Mendoza. Atunci îi veni o idee: se gândi că dacă amenințările îi preschimbau în trădători pe cei mai tineri, ele vor eșua în fața generalului Huiet, un vechi prieten de familie, care îi fusese totdeauna ca un tată sau, mai bine zis, ca un foarte corect tată adoptiv.

I s-a răspuns sec că nu există, că n-a existat niciodată un general cu un nume atât de caraghios în armata

argentiniană.

Lui Morris nu-i era frică; poate că, dacă ar fi știut ce e teama, s-ar fi apărat mai bine. Din fericire pentru el, îl interesau femeile și „știi cât le place lor să exagereze primejdiile și cât sunt de prăpăstioase”. Data trecută, infirmiera îl luase de mână încercând să-l convingă de pericolul ce-l amenință; acum, Morris o privi în ochi și o întreabă ce rost poate să aibă complotul urzit împotriva lui. Infirmiera îi repetă ce auzise și ea: afirmația lui că în ziua de 23 încercase un Breguet la Palomar era falsă; la Palomar nu încercase nimeni avioane în după-masa aceea. Breguetul era de un tip recent adoptat de armata argentiniană, dar numărul lui nu corespundea cu al nici unui avion al acestei armate. „Mă cred spion?” întreabă el neîncrezător. Simți că iarăși îl cuprinde furia. Infirmiera răspunse timid: „Cred că ai venit dintr-o țară de aceeași limbă”. Morris îi jură ca un argentinian că e argentinian, că nu e spion; ea păru mișcată și urmă cu aceeași voce timidă: „Uniforma e aidoma cu a noastră; dar au descoperit că are altfel de cusături”. Adăugă: „Un amănunt de neiertat”, și Morris înțelese că nici ea nu-l crede. Simți că se sufocă de furie și, pentru a-i ascunde acest lucru, o sărută pe gură și o îmbrățișă.

După câteva zile, infirmiera îi comunică: „S-a dovedit că ai dat o adresă falsă”. Morris protestă zadarnic; femeia era bine informată: locatarul acelei case era domnul Carlos Grimaldi. Morris avu impresia că-și amintește ceva, că uită iarăși. I se păru că acest nume era legat de o experiență trecută; nu fu în stare s-o precizeze.

Cazul lui, îl asigură infirmiera, determinase formarea a doua grupuri opuse: de-o parte cei ce susțineau că era străin, de alta, cei ce susțineau că era argentinian. Mai limpede: unii voiau să-l exileze, iar ceilalți să-l împuște.

— Ținând-o morțiș că ești argentinian, le dai apă la moară celor care îți cer moartea, zise femeia.

Morris îi mărturisi că era prima oară când, în propria-i țară, se simțise „părăsit, așa cum se simt cei ce călătoresc în țări străine”. Continua însă să nu se teamă de nimic.

Femeia se porni pe un astfel de plâns, încât în cele din urmă îi promise că va face tot ce-i va cere. „Oricât ți-ar părea de ridicol, îmi făcea plăcere s-o văd mulțumită”. Femeia îi ceru „să recunoască” faptul că nu era argentinian. „A fost o lovitură teribilă, ca un duș. I-am promis să-i fac pe voie, fără nicio intenție însă de a-mi ține făgăduiala”. Ridică și unele obiecții:

— Recunosc, să zicem, că sunt din cutare țară. A doua zi, din țara respectivă vine răspunsul că declarația mea e falsă.

— N-are importanță, susținu infirmiera. Nicio țară nu va recunoaște că trimite spioni. Dar cu declarația asta și cu unele relații pe care le mai pun eu în mișcare, poate câștigă partizanii exilului, dacă nu cumva e prea târziu.

A doua zi, veni un ofițer să-i ia o declarație. Erau singuri; omul îi spuse:

— S-a hotărât. Într-o săptămână va fi semnată condamnarea la moarte.

Morris îmi explică:

— Nu mai aveam nimic de pierdut...

„Ca să vadă ce se va întâmpla”, îi spuse ofițerului:

— Mărturisesc că sunt uruguaian.

Seara fu rândul infirmierei să-i mărturisească lui Morris că totul fusese o stratagemă, că se temuse că el nu se va ține de cuvânt; ofițerul era un prieten și avea instrucțiuni să obțină cu orice chip această declarație. Morris comentă scurt:

— Dacă ar fi fost o altă femeie, aș fi luat-o la palme.

Declarația lui nu sosise la timp; situația se înrăutățea. După părerea infirmierei, le mai rămânea o singură speranță: un domn pe care-l cunoștea ea și a cărui

identitate n-o putea dezvălui. Domnul acesta dorea să-l vadă înainte de a interveni în favoarea lui.

— Mi-a spus fără ocolișuri - mă încredință Morris - că ea încercase să evite întrevederea, îi era teamă că voi lăsa o impresie proastă. Dar domnul voia să mă întâlnească și era ultima noastră speranță. Îmi recomandă să fiu înțelegător.

— Domnul n-o să vină la spital, îi spuse infirmiera.

— Atunci nu-i nimic de făcut, răspunse Morris răsufând ușurat.

Infirmiera urmă;

— În prima noapte când vor fi de pază oameni de-ai noștri, te vei duce tu să-l întâlnești. Ești deja sănătos: o să mergi singur.

Își scoase din deget un inel și i-l întinse.

„Mi l-am pus în degetul mic. Avea o piatră sau o sticlă sau un briliant în adâncul căruia se vedea un cap de cal. Trebuia să-l port cu piatra spre interiorul mâinii, iar santinelele mă vor lăsa să intru și să ies ca și cum nici nu m-ar fi zărit”.

Infirmiera îi dădu instrucțiuni. Va ieși la douăsprezece și jumătate și va trebui să fie înapoi înainte de trei și un sfert dimineața. Îi scrisese pe un petic de hârtie adresa domnului.

— Mai ai hârtia? l-am întrebat.

— Da, cred că da, a răspuns el și a căutat-o în portmoneu. Mi-a întins-o posomorât.

Era o hârtiuță albastră; adresa - Marques 6890 - era notată cu un scris feminin și sigur (de *Sacré-Cœur*, afirmă Morris cu neașteptată erudiție).

— Cum se numește infirmiera? m-am interesat din simplă curiozitate.

Morris păru stingherit. În cele din urmă zise:

— I se spunea Idibal. Nu știu dacă e prenumele sau numele ei mic.

Își urmă povestirea:

Sosi și noaptea fixată pentru ieșire. Idibal nu se arătă. Nu știa ce să facă. La douăsprezece și jumătate se decise să iasă.

I s-a părut inutil să arate inelul santinelei aflate la ușa camerei sale. Omul ridică baioneta. Morris îi arătă inelul și ieși nestingherit. Se lipi de o ușă: departe, la capătul coridorului, zărise un caporal. Apoi, urmând indicațiile lui Idibal, cobori pe o scară de serviciu și ajunse la ușa dinspre stradă. Arătă inelul și ieși.

Luă un taxi; dădu adresa notată pe hârtie. Merșeră mai bine de o jumătate de oră; înconjurară prin Juan B. Justo y Gaona atelierele F.C.O. și apucară pe o stradă plină de copaci, către marginea orașului; după ce lăsară în urmă cinci sau șase încrucișări de străzi, opriră în fața unei biserici, care se înălța, cu o sumedenie de coloane și cupole, printre casele scunde ale cartierului, albă în noapte.

Crezu că era o greșeală; se uită la numărul de pe hârtie: era cel al bisericii.

— Trebuia să aștepți afară sau înăuntru? am întrebat.

Amănuntul acesta nu-l mai știa; intră. Nu văzu pe nimeni. L-am întrebat cum arăta biserica. La fel ca toate bisericile, mi-a răspuns. Am aflat mai târziu că un moment se găsisse în preajma unui bazin cu pești, în care cădeau trei suvițe de apă.

Apăru „un preot din aceia îmbrăcați civil, ca și cei din Armata Salvării” și-l întrebă pe cine caută. El zise că nu caută pe nimeni. Preotul plecă; după o clipă se întoarse. Acest du-te-vino se repetă de trei sau patru ori. Curiozitatea tipului era uimitoare, mă încredință Morris; tocmai era pe punctul să-l interpeleze, când acesta l-a întrebat dacă avea „inelul de con vi viu”.

— Inelul de ce?... întrebă Morris. Și continuă explicându-mi: închipuie-ți, cum era să-mi treacă prin cap

că vorbea despre inelul ce mi-l dăduse Idibal?

Omul se uită curios la mâinile lui și-i spuse:

— Arătați-mi inelul acela.

Morris schiță o mișcare de refuz; pe urmă îi arătă inelul.

Omul îl conduse în sacristie și-i ceru să-i explice despre ce era vorba. Ascultă relatarea cu îngăduință; Morris lămurește: „Ca pe-o explicație mai mult sau mai puțin abilă, dar falsă; convins fiind că nu voi încerca să-l duc de nas și că va auzi, în sfârșit, adevărata explicație, mărturisirea mea”.

Când se încredință că Morris nu va scoate o vorbă mai mult, se înfurie și se grăbi să pună capăt întrevederii. Zise că va încerca să facă ceva pentru el.

La ieșire, Morris caută Rivadavia. Se pomeni în fața a doua turnuri care păreau intrarea unui castel sau a unei vechi cetăți; de fapt, erau intrarea într-un loc viran, ce se întindea fără sfârșit în întuneric. Avu impresia că se află într-un Buenos Aires dintr-o altă lume, sinistru. Depăși câteva intersecții; obosi; ajunsese în Rivadavia, luă un taxi și-și dădu adresa de acasă: Bohvar 971.

Coborî în strada Independenței, colț cu Bolívar; merse până la ușa casei. Încă nu se făcuse ora două dimineața. Mai avea timp.

Dădu să vâre cheia în broască; nu reuși. Apăsă pe butonul soneriei. Nu-i deschidea nimeni; se scurseră zece minute. îl cuprinse indignarea că servitoarea profită de absența lui - de nenorocirea lui - pentru a dormi aiurea.

m

Apăsă pe buton cu toată puterea. Auzi niște zgomote ce păreau să vină de foarte departe; pe urmă o serie de bocănituri - una apăsată, cealaltă ușoară - ritmice, crescânde. Apăru, enormă în umbră, o figură omenească. Morris își coborî borul pălăriei și se trase spre partea mai puțin luminată a coridorului. Îl recunoscu imediat pe

bărbatul acela adormit și furios și avu impresia că el însuși visează. Își spuse: Da, șchiopul Grimaldi, Carlos Grimaldi. Acum își amintea numele. Acum, de necrezut, dar se găsea față în față cu chiriașul care ocupa casa atunci când o cumpărase tatăl lui, în urmă cu mai bine de cincisprezece ani.

Grimaldi izbucni:

— Ce doriți?

Morris își aminti de încăpățânarea șireată cu care omul refuzase să părăsească locuința, de indignarea zadarnică a tatălui său, care zicea „o să-l scot afară cu dricul Municipality” și-i trimitea cadouri numai ca să se mute.

— Domnișoara Carmen Soares este acasă? întrebă Morris „pentru a câștiga timp”.

Grimaldi trase o înjurătură, txânti ușa, stinse lumina. În întuneric, Morris auzi pașii ce alternau îndepărtându-se; apoi, într-o cutremurare de sticlă și fierărie, trecu un tramvai; apoi se făcu iarăși liniște. Morris își zise triumfător: „Nu m-a recunoscut”.

Îndată apoi se simți rușinat, uluit, indignat. Luă hotărârea să spargă ușa cu lovituri de picior și să-l arunce afară pe intrus. Rosti cu glas tare, de parcă ar fi fost beat: „O să fac reclamație la secție”. Se întrebă ce putea să însemne ofensiva multiplă și învăluitoare dezlănțuită de camarazi împotriva lui. Se decise să-mi ceară sfatul.

Dacă m-ar fi găsit, ar fi avut vreme să-mi spună cum stau lucrurile. Se urcă într-un taxi și-i ceru șoferului să-l ducă în pasajul Owen. Omul nu cunoștea un asemenea pasaj. Morris îl întrebă repezit la ce bun mai dădeau atunci examene. Se porni să ocărăscă totul: poliția, care îngăduia că te miri ce intruși să dea buzna în casa omului, străinii, care ne schimbă țara și habar n-au să conducă o mașină. Șoferul îi propuse să ia alt taxi. Morris îi dădu ordin s-o apuce pe Vélez Sársfield până la întretăierea cu calea

ferată.

Se opriă la barieră: nesfârșite trenuri cenușii făceau manevre. Morris îi porunci să înconjoare prin strada Toți gara Sola. Coborî la întretăierea străzilor Australia și Luzuriaga. Șoferul ceru să-i plătească, zise că nu-l poate aștepta, că nu există un asemenea pasaj. Nu-i răspunse: o porni, sigur de sine, pe Luzuriaga spre miazăzi. Șoferul se luă după el cu mașina, ocărându-l în gura mare. Morris își zise că, dacă apare vreun polițist, amândoi, și el, și șoferul, vor dormi la comisariat.

— În afară de asta, s-ar fi descoperit că ai fugit din spital, i-am spus. Iar atunci infirmiera și cei care te-au ajutat probabil că ar fi dat de bucluc.

— Nu-mi băteam capul cu asta, a răspuns Morris și și-a urmat istorisirea:

Trecu de prima încrucișare de străzi și nu dădu de pasaj. Trecu de a doua, de a treia. Șoferul protesta în continuare: vocea era mai scăzută, tonul mai sarcastic. Morris se întoarse pe propriile urme; coti pe Alvarado; aici era parcul Pereyra, strada Rochadale. O apucă pe Rochadale; înainte de primul colț, la jumătatea distanței, pe dreapta, șirul caselor ar fi trebuit să se întrerupă și să lase loc pasajului Owen. Morris simți că-l ia cu ameteală. Casele nu se întrerupeau; se pomeni în strada Australia. Undeva sus, pe fondul unor nori întunecați, zări rezervorul de la International, pe Luzuriaga; în față trebuia să fie pasajul Owen; nu era nicăieri.

Se uită la ceas; îi mai rămâneau doar douăzeci de minute.

Începu să grăbească pasul. În curând se opri. Se afla, cu picioarele cufundate într-un noroi gros și alunecos, dinaintea unui șir lugubru de case identice; se rătăcise. Vru să se întoarcă la parcul Pereyra. Nu-l mai găsi. Îi era teamă să nu-și dea seama șoferul că se rătăcise. Zări un bărbat; îl întrebă unde vine pasajul Owen. Omul nu era din

cartier. Morris își urmă drumul, exasperat. Apăru un alt om. Morris se îndreptă spre el; șoferul coborî repede din mașină și se apropie în fugă și el. Țipând în gura mare, Morris și șoferul îl întrebară dacă nu știe unde vine pasajul Owen. Bărbatul părea înspăimântat, de parcă s-ar fi temut că au de gând să-l atace. Răspunse că n-auzise niciodată de un pasaj cu acest nume; dădu să mai zică ceva, dar Morris îl privi fioros.

Se făcuse trei și un sfert dimineața. Morris îi spuse șoferului să-l ducă pe strada Caseros, colț cu Entre Ríos.

La spital era altă santinelă. Trecu de două sau de trei ori prin fața porții, fără a îndrăzni să intre. Se hotărî să-și încerce norocul; arătă inelul. Santinela nu-l opri.

Infirmiera veni spre sfârșitul zilei următoare, îi spuse:

— Domnul de la biserică n-a fost prea încântat de tine. A trebuit să-ți aprobe prefăcătoră: veșnicul său cal de bătaie când le vorbește fraților convivi. Dar faptul că n-ai avut încredere în el l-a jignit.

Se îndoia că domnul va interveni într-adevăr în favoarea lui Morris.

Situația se înrăutățise. Speranțele de a-l face să treacă drept străin se năruiseră, viața îi era în iminentă primejdie.

Scrise o minuțioasă relatare a faptelor și mi-o trimise. Vru apoi să se justifice: spuse că îngrijorarea femeii îl agasa. Pesemne că începuse să fie el însuși îngrijorat.

Idibal merse iarăși la domnul acela; obținu, ca o favoare făcută ei - „nu detestabilului spion” - promisiunea că „persoane dintre cele mai influente vor interveni activ în această chestiune”. Planul era de a-l obliga pe Morris să facă o reconstituire pe viu a celor întâmplate; cu alte cuvinte, i se va da un avion și i se va permite să repete zborul de încercare pe care, așa cum susținea el, îl

efectuase în ziua accidentului.

Persoanele cele atât de influente avură câștig de cauză, dar avionul care trebuia încercat urma să fie de două locuri. Ceea ce însemna un impediment pentru partea a doua a planului: fuga lui Morris în Uruguay. Morris spuse că se va descurca el cumva cu însoțitorul. Influențele persoane insistară însă ca avionul să fie un monoplan identic cu cel din ziua accidentului.

După o săptămână în care-l aduse la exasperare cu speranțele și neliniștile ei, Idibal sosi radioasă și declară că totul se aranjase. Data încercării fusese fixată pentru vinerea următoare (mai erau până atunci cinci zile). Va zbura singur.

Femeia îl privi îngrijorată și-i spuse:

— Te aștept la Colonia. Cum decolezi, te îndrepti spre Uruguay. Îmi promiți?

Îi promise. Se răsuca pe partea cealaltă și se prefăcu că doarme. Comentă: „Mi se părea că mă duce de mână la înșurătoare, iar asta mă scotea din sărite”. N-avea cum să știe că se despărteau.

Fiindcă era restabilit, dimineața următoare îl duseră la cazarmă.

— Au fost niște zile grozave, comentă el. Le-am petrecut într-o cameră de doi pe doi, bând *mate* și jucând la nesfârșit licitație cu santinelele.

— Dar parcă tu nu joci licitație, i-am spus.

A fost o inspirație subită. Nu știam, firește, dacă joacă sau nu.

— Ei bine, să zicem atunci orice alt joc de cărți, răspunse el fără să se neliniștească.

Eram uluit. Crezusem că întâmplarea sau împrejurările făcuseră din Morris un arhetip; niciodată nu mi l-aș fi închipuit un artist al culorii locale. El urmă:

— O să mă crezi un mare bleg, dar îmi petreceam orele gândindu-mă la femeia aceea. Eram atât de nebun,

încât am ajuns să cred că o uitasem...

Am căutat să-i tălmăcesc spusele:

— Încerci să-ți imaginezi chipul ei și nu erai în stare?

— Cum de-ai ghicit?

Nu mai așteaptă răspunsul. Povesti mai departe:

Într-o dimineață ploioasă, îl luară într-un vechi faeton dublu. La Palomar îl aștepta un alai solemn de militari și de funcționari. „Părea o înmormântare - spuse Morris - o înmormântare sau o execuție”. Doi sau trei mecanici deschiseră hangarul și împinseră afară un Dewotine de vânătoare, „un serios rival al faetonului, te rog să mă crezi”.

Îl puse în funcțiune; văzu că n-avea benzină nici pentru zece minute de zbor; era imposibil să ajungă în Uruguay. Avu un moment de întristare; își spuse melancolic că poate ar fi mai bine să moară, decât să trăiască aidoma unui sclav. Stratagema eșuase; n-avea niciun rost să mai zboare; îi veni să-i cheme pe toți oamenii aceia și să le spună: „Domnilor, povestea s-a sfârșit”. Din apatie, lăsa ca evenimentele să-și urmeze cursul. Decise să mai execute o dată noua sa schemă de încercare.

Rulă vreo cinci sute de metri și decolă. Efectuă ca de obicei prima parte a exercițiului, dar când să înceapă noile operații, simți iarăși că i se face rău, că-și pierde cunoștința; se auzi din nou lamentându-se rușinat că e gata să leșine. Pe terenul de aterizare reuși totuși să controleze avionul.

Când își veni în fire, era culcat, sfâșiat de dureri, într-un pat alb, într-o odaie înaltă, cu pereții alburii și goi. Înțelese că e rănit, că e internat, că se află la Spitalul Militar. Se întrebă dacă totul nu era o halucinație.

I-am întregit gândul:

— O halucinație pe care-o aveai în clipa deșteptării.

Știa că se prăbușise în ziua de 31 august. Pierdu

noțiunea timpului. Trecură trei sau patru zile. Se bucură că Idibal se află la Colonia; acest nou accident îl umplea de rușine; în afară de asta, femeia i-ar fi reproșat că nu zburase spre Uruguay.

Chibzui: „Când o să afle de accident, se va întoarce. Va avea de așteptat două sau trei zile”.

Îl îngrijea o infirmieră nouă. Își petreceau serile ținându-se de mână.

Idibal nu se întorcea. Morris începu să se îngrijoreze. Într-o noapte fu foarte neliniștit. „O să mă crezi nebun, mi-a spus el. Doream foarte mult s-o revăd. M-am gândit că se înapoiase, că știa de povestea cu cealaltă infirmieră și că de aceea nu voia să mă mai vadă”.

Îl rugă pe un infirmier s-o cheme pe Idibal. Omul nu mai venea. Mult mai târziu (dar în aceeași noapte; lui Morris i se părea de necrezut că o noapte poate dura atâtă) se înapoie; șeful îi spusese că la spital nu lucra nicio persoană cu acest nume. Morris îi ceru să se intereseze când părăsise slujba. Infirmierul se întoarse în zori și-i spuse că șeful personalului plecase.

O visa pe Idibal. În cursul zilei și-o imagina, începu să viseze că n-o putea întâlni. În cele din urmă nu mai era în stare nici săși-o imagineze, nici s-o viseze.

I se spuse că nicio persoană cu numele de Idibal „nu lucrează și nici nu lucrase în această instituție”.

Noua infirmieră îl sfătui să citească. I se aduseră ziarele. Dar nici măcar rubrica „Sport și curse” nu-l interesa. „N-aveam chef de asta și am cerut cărțile trimise de tine”. I se răspunse că nimeni nu-i trimisese cărți.

(Am fost gata să fac o imprudență, să recunosc că nu-i trimisese nimic.)

Se gândi că planul de evadare și participarea lui Idibal fuseseră descoperite; de aceea nu mai apărea Idibal. Își cercetă mâinile: inelul dispăruse. îl ceru. I se spuse că e târziu, că intendentă plecase. Petrecu o noapte

îngrozitoare și nesfârșită, gândindu-se că nu-i vor înapoia niciodată inelul...

— Gândindu-te că - am adăugat eu - dacă nu-ți dădeau inelul înapoi, nu mai rămânea nicio urmă din Idibal.

— Nu m-am gândit la asta, a recunoscut el cinstit. Dar în noaptea aceasta era gata să-mi pierd mințile. A doua zi îmi aduseră inelul.

— Îl mai ai? l-am întrebat cu o neîncredere care m-a uimit și pe mine.

— Da, a răspuns el. La loc sigur.

A deschis un sertar lateral al biroului și a scos un inel. Piatra avea o transparență vie; nu strălucea prea tare. În adâncul său se afla un basorelief în culori: un bust omenesc, de femeie, cu un cap de cal; am bănuț că e vorba de efigia vreunei divinități străvechi. Deși nu sunt expert în materie, îndrăznesc să afirm că inelul era o piesă de valoare.

Într-o dimineață, în camera lui intrară câțiva ofițeri și un soldat care aducea o masă. Soldatul lăsă masa acolo și plecă. Se înapoie cu o mașină de scris, o puse pe masă, trase un scaun și se așeză în fața mașinii. Un ofițer dictă: Numele: Ireneo Morris; naționalitatea: argentinian; regimentul trei; escadrila a noua; baza Palomar.

I se păru firesc că treceau peste aceste formalități, că nu-l întrebau cum îl cheamă; aceasta era a doua declarație; „se înregistra, totuși, un oarecare progres”, îmi spuse; acum admiteau că este argentinian, că face parte din regimentul său, din escadrila sa, din Palomar. Dar toată înțelepciunea asta nu ținu mult. Îl întrebă unde domiciliase începând cu 23 iunie (data primei încercări); unde lăsase avionul Breguet 304 („Numărul nu era 304 - m-a lămurit Morris - era 309”; această inutilă eroare l-a uluit); de unde a scos acel vechi Dewotine... Când zise că Breguetul e undeva pe aproape, de vreme ce prăbușirea

din 23 a avut loc la Palomar și că știu ei prea bine de unde a apărut acel Dewotine, de vreme ce ei înșiși i-l dăduseră pentru a repeta încercarea din 23, se prefăcură că nu-l cred.

Dar acum nu se mai prefăceau a crede că era un necunoscut și nici că era spion. Îl acuzau că, începând cu 23 iunie, fusese în altă țară; îl acuzau – pricepu el cu reînnoită furie – că vânduse unei alte țări o armă secretă. Inexplicabilul complot continua; acuzatorii schimbaseră însă planul de atao.

Cordial și gesticulând întruna, își făcu apariția locotenentul Viera. Morris îl insultă. Viera simulă o mare surprindere; în cele din urmă, declară că vor trebui să se bată.

— M-am gândit că situația se îmbunătățise, a spus Morris. Trădătorii își reluau înfățișarea de prieteni.

Îl vizită generalul Huiet. îl vizită însuși Kramer. Morris era cu gândul în altă parte și n-avu vreme să reacționeze. Kramer îi strigă: „Nu cred o vorbă din toate acuzațiile astea, prietene!” Se îmbrățișară cu efuziune. „Odată și odată, o să lămuresc eu povestea asta”, își zise Morris. îl rugă pe Kramer să treacă pe la mine.

M-am încumetat să întreb:

— Spune-mi ceva, Morris, îți amintești ce cărți ți-am trimis?

— Titlul nu mi-l amintesc, rosti el cu gravitate. E notat în biletul tău.

Eu nu-i scrisesem niciun bilet.

L-am ajutat să se ducă până în dormitor. Scoase din sertarul noptierei o coală de hârtie pentru corespondență (o hârtie pentru corespondență pe care n-am recunoscut-o) și mi-o întinse.

Scrisul părea o imitație nereușită a scrisului meu; majusculele T și E eu le scriu ca de tipar; acestea erau „englezești”. Am citit:

„Confirm primirea scrisorii dumneavoastră din 16, care mi-a sosit cu oarecare întârziere, datorită, desigur, unei evidente greșeli în adresă. Eu nu locuiesc în Pasajul «Owen», ci pe strada Miranda, în cartierul Nazca. Vă asigur că am citit relatarea dumneavoastră cu mult interes. În clipa de față, nu vă pot vizita; sunt bolnav; dar mă aflu în grija unor mâini feminine pline de sollicitudine și mă voi reface în scurt timp; atunci voi avea plăcerea să vă întâlnesc.

Vă trimit, ca semn de înțelegere, aceste cărți ale lui Blanqui și vă recomand să citiți, din volumul al treilea, poemul care începe la pagina 281”.

Mi-am luat rămas-bun de la Morris. I-am promis că voi reveni săptămâna viitoare. Toată povestea asta mă obseda și mă lăsa perplex. Nu mă îndoiam de buna-credință a lui Morris, dar eu nu-i scrisesem acea scrisoare, nu-i trimiseseam nicicând cărți și nu cunoșteam scrierile lui Blanqui.

În legătură cu „scrisoarea mea”, trebuie să fac câteva observații: 1) Autorul ei nu-l tutuia pe Morris; din fericire, Morris nu se prea pricepe în probleme de filologie; n-a observat „schimbarea” de tratament și nu s-a supărat pe mine; eu îl tutuisem întotdeauna; 2) Jur că n-am nicio vină pentru fraza „Confirm primirea scrisorii dumneavoastră...”; 3) Iar că scrie cuvântul Owen între ghilimele, iată un lucru ce mă miră și pe care-l propun atenției cititorului.

Faptul că nu cunosc operele lui Blanqui se datorează, probabil, planului meu de lectură. De foarte tânăr, am înțeles că, pentru a nu te lăsa covârșit de nesăbuita producție de cărți și pentru a dobândi, măcar aparent, o cultură enciclopedică, este indispensabil un plan al lecturilor. Mie acest plan îmi jalonează viața: o perioadă a fost ocupată de filosofie, alta de literatura franceză, alta de științele naturii, alta de vechea literatură

celtă și în special de aceea din țara lui Kimris (sub influența tatălui lui Morris). Medicina s-a intercalat în acest plan, fără a-l întrerupe însă niciodată.

Cu câteva zile înainte de vizita pe care locotenentul Kramermi-o făcuse la cabinet, sfârșisem cu științele oculte. Explorasem operele lui Păpuș, Richet, Lhomond, ale lui Stanislas de Guaita și ale lui Labougle, ale episcopului de la Rochelle și ale lui Lodge, Hodgen și Albert cel Mare. Mă interesau mai ales vrăjile, aparițiile și disparițiile; în legătură cu acestea din urmă, îmi voi aminti mereu de cazul lui *sir* Daniel Stodge Home care, la cererea formulată de „Society for Pshychical Research” din Londra și în fața unei asistențe alcătuită exclusiv din *baronets*, a executat niște pase care se folosesc pentru a face să dispară spiritele și a murit pe loc. În ce-i privește însă pe acei noi Ilie care ar fi dispărut fără a lăsa urme sau leșuri, îmi permit să-mi exprim îndoiala.

„Misterul” scrisorii mi-a stârnit dorința să citesc lucrările lui Blanqui (autor pe care nu-l cunoșteam). L-am găsit în enciclopedie și am constatat că se ocupase de probleme politice. Faptul m-a bucurat: îndată după științele oculte, veneau la rând politica și sociologia. Planul meu respectă asemenea tranziții, cu scopul de a-mi feri spiritul să lăncezească în preocupări de prea lungă durată.

Într-o dimineață, pe strada Corrientes, într-o librărie prăpădită ținută de un bătrân indolent, am dat peste un teanc de cărți prăfuite, legate în piele cenușie, cu titluri și dungii aurite: operele complete ale lui Blanqui. Le-am cumpărat cu cincisprezece pesos.

La pagina 281 din ediția mea, nu există nicio poezie. Deși n-am citit întreaga operă, bănuiesc că scrierea la care se face aluzie este *L'Éternité par les Astres*, un poem în proză; în ediția mea, începe la pagina 307 din volumul al doilea.

În acest poem sau eseu am găsit explicația aventurii

lui Morris.

Am fost în Nazca; am vorbit cu negustorii din cartier: pe toată lungimea străzii Miranda nu locuiește nicio persoană cu numele meu.

Am fost pe strada Márquez; nu există numărul 6890; nu există biserici; exista - în după-amiaza aceea - o lumină poetică, în care iarba pajiștilor era foarte verde, foarte luminoasă, iar copacii păreau liliachii și transpări renți. În afară de asta, strada nu se află lângă atelierile F.C.O. Se află aproape de Podul Morii.

Am fost la atelierile F.C.O. Am încercat să le ocolesc prin strada Juan B. Justo y Gaona, dar n-am reușit. Am întrebat cum se ajunge de cealaltă parte a atelierelor. „Luați-o pe Rivadavia - mi s-a spus - până dați în Cuzco. Apoi treceți peste calea ferată”. Cum era de așteptat, acolo nu există nicio stradă Márquez; strada căreia Morris îi spune Márquez trebuie să fie Bynnon. E adevărat că nici la numărul 6890 și nici pe toată lungimea străzii nu există biserici. Foarte aproape, pe strada Cuzco, se află San Cayetano; dar asta nu înseamnă nimic: San Cayetano nu e biserica din povestire. Faptul că pe strada Bynnon nu se află nicio biserică nu-mi infirmă ipoteza că aceasta e strada menționată de Morris... Dar asta se va vedea mai târziu.

Am găsit și turnurile pe care prietenul meu a avut impresia că le vede într-un loc părăsit și singuratic: sunt porticul de la Clubul Athletic Vélez Sársfield, de pe strada Fraqueiro y Barragán.

N-a trebuit să cercetez în mod special pasajul Owen: locuiesc chiar aici. Când Morris s-a rătăcit, bănuiesc că se afla în fața caselor lugubru identice din cartierul muncitoresc Monseñor Espinosa, cu picioarele înfundate în noroiul alb de pe strada Perdriel.

M-am dus iarăși la Morris. L-am întrebat dacă nu-și amintește să fi trecut, în memorabilul său itinerar nocturn,

pe vreo stradă Hamilcar sau Hanibal. Spuse că nu cunoaște nicio stradă cu asemenea nume. L-am întrebat dacă în biserica pe care o vizitase nu se mai găsea și vreun alt simbol alături de cruce. Mă privi în tăcere. Credea că nu vorbesc serios. În cele din urmă, mă întrebă:

— Cum vrei ca cineva să ia aminte la asemenea lucruri?

I-am dat dreptate.

— Totuși, ar fi important... am stăruit. Încearcă să-ți amintești. Încearcă să-ți aduci aminte dacă lângă cruce nu se mai afla vreo figură.

— Poate că... - îngână el - poate că un...

— Un trapez? am insinuat.

— Da, un trapez, zise fără convingere.

— Simplu sau întretăiat de o linie?

— Așa e, exclamă el. De unde știi? Ai fost pe strada Márquez? La început nu-mi aminteam nimic... Deodată, am văzut ansamblul: crucea și trapezul; un trapez întretăiat de o linie cu capetele încovoiate.

Vorbea cu însuflețire.

— Dar la vreo statuie de sfânt te-ai uitat cu atenție?

— Bătrâne, exclamă cu nerăbdare reținută, doar nu-mi ceruseși să-ți aduc inventarul.

I-am spus să nu se supere. Când s-a liniștit, l-am rugat să-mi arate inelul și să-mi mai spună o dată numele infirmierei.

M-am întors acasă fericit. Am auzit mișcare în camera nepoatei mele; m-am gândit că făcea ordine. M-am străduit să nu-mi fac simțită prezența: nu voiam să fiu întrerupt. Am luat cartea lui Blanqui, mi-am pus-o sub braț și am ieșit în stradă.

M-am așezat pe o bancă din parcul Pereyra. Am citit încă o dată acest paragraf:

„Vor fi fiind nenumărate lumi identice, nenumărate lumi ușor deosebite, nenumărate lumi diferite. Ceea ce

scriu acum în această celulă din fortăreața Taureau, am mai scris și voi mai scrie în decursul eternității, la o masă, pe o hârtie, într-o celulă întru totul asemănătoare. În nenumăratele lumi, situația mea va fi aceeași, dar s-ar putea ca pricina înmormântării mele să-și piardă treptat noblețea, până la a deveni meschină, și e posibil ca rândurile mele să aibă, în alte lumi, superioritatea de netăgăduit a unui adjectiv inspirat”.

În ziua de 23 iunie, Morris a căzut cu Breguetul său într-un Buenos Aires dintr-o lume aproape identică cu aceasta. Perioada confuză care a urmat accidentului l-a împiedicat să remarce primele deosebiri; pentru a le observa pe celelalte, s-ar fi cerut o perspicacitate și o educație pe care Morris nu le avea.

Și-a luat zborul într-o dimineață cenușie și ploioasă; a căzut într-o zi strălucitoare. Musca aceea de la spital sugerează vara; „căldura îngrozitoare” care l-a săcâit în cursul interogatoriilor o confirmă.

În istorisirea sa, Morris redă câteva din trăsăturile specifice ale lumii pe care a vizitat-o. De pildă, acolo lipsește Țara Galilor: străzile cu nume welș nu există în acel Buenos Aires: Bynnon devine Márquez, și prin labirinturile nopții și ale propriei rătăcirii, Morris caută în zadar pasajul Owen... Eu, și Viera, și Kramer, și Margaride, și Faverio existăm acolo pentru că nu suntem de origine galeză; generalul Huiet și Ireneo Morris însuși, amândoi de ascendență galeză, nu există (el a pătruns acolo din întâmplare). Carlos Alberto Servian cel de acolo scrie, în epistola sa, cuvântul Owen între ghilimele pentru că i se pare bizar; din același motiv au izbucnit în râs ofițerii atunci când Morris și-a rostit numele.

Fiindcă acolo cei din familia Morris n-au existat, în Bolívar 971 locuiește în continuare inamovibilul Grimaldi.

Povestirea lui Morris dezvăluie, de asemenea, că în acea lume Cartagina n-a dispărut. Când am înțeles acest

lucru, i-am pus întrebările mele prostești despre străzile Hanibal și Hamilcar.

Se vor găsi unii să întrebe cum de există limba spaniolă, dacă n-a dispărut Cartagina? Să mai amintesc oare că între victorie și anihilare pot exista grade intermediare?

Inelul aflat în posesia mea constituie o dublă dovadă. E o dovadă că Morris a fost într-o altă lume: niciun expert din numeroșii pe care i-am consultat n-a recunoscut piatra. Și este o dovadă a existenței (în această altă lume) a Cartaginei: calul e un simbol cartaginez. Cine n-a văzut inele asemănătoare în muzeul Lavigerie?

În afară de acestea, numele infirmierei – Idibal sau Iddibal – e cartaginez; bazinul cu pești rituali și trapezul tăiat de o linie sunt cartagineze; în sfârșit – *horresco referens* – mai exista acele convivii sau *circuli*, de amintire la fel de cartagineză și de funestă ca și nesătulul Moloch...

Dar să ne întoarcem la speculația calmă. Mă întreb dacă am cumpărat operele lui Blanqui pentru că erau citite în scrisoarea ce mi-a arătat-o Morris sau fiindcă istoriile acestor două lumi sunt paralele. Cum acolo cei din neamul Morris nu există, legendele celte n-au făcut parte din planul de lectură; celălalt Carlos Alberto Servian a putut să se distanțeze; a putut să ajungă înaintea mea la scrierile politice.

Sunt mândru de el: cu puținele date pe care le avea, a lămurit misterioasa apariție a lui Morris; pentru ca și Morris s-o înțeleagă, i-a recomandat *L'Éternité par les Astres*. Totuși, mă miră felul cum se laudă că locuiește în înăbușitorul cartier Nazca și că nu știe nimic despre pasajul Owen.

Morris a fost în această altă lume și s-a întors. N-a apelat la proiectilul meu cu resort, nici la celelalte vehicule care au fost născocite spre a brăzda incredibila astronomie. Cum și-a făcut el călătoriile? Am deschis

dicționarul lui Kent; la cuvântul pasă am citit: „Complicate serii de mișcări care se fac cu mâinile și prin care se provoacă apariții și dispariții”. M-am gândit că poate nu sunt indispensabile mâinile, că mișcările s-ar putea face și cu alte obiecte; de pildă, cu avioane.

Teoria mea este că „noua schemă de încercare” coincide eu o pasă (în amândouă rândurile când o execută, Morris leșină și trece dintr-o lume în alta).

Acolo a fost luat drept spion venit dintr-o țară învecinată; aici i se explică absența învinuindu-l că a fugit în străinătate, cu scopul de a vinde o armă secretă. El nu pricepe nimic și se crede victimă a unui complot nedrept.

Când m-am întors acasă, am găsit pe birou un bilet de la nepoata mea. Mă înștiința că fugise cu trădătorul acela pocăit, locotenentul Kramer. Adăuga această cruzime: „Am consolarea să știu că nu vei suferi prea mult, de vreme ce niciodată nu ți-a păsat de mine”. Ultimul rând era scris cu vădită ranchiună; spunea: „Lui Kramer îi pasă de mine; sunt fericită”.

Am fost foarte deprimat; mi-am lăsat baltă bolnavii și mai bine de douăzeci de zile n-am mai ieșit pe stradă. M-am gândit cu oarecare invidie la acel eu astral, închis, ca și mine, în casă, dar aflat în grija unor „pline de solitudine mâini feminine”. Cred că-i cunosc bine ambianța familiară; cred că știu bine acele mâini.

L-am vizitat pe Morris. Am încercat să-i vorbesc despre nepoata mea (abia mă stăpânesc să nu vorbesc, întruna, despre nepoata mea). M-a întrebat dacă era o femeie maternă. I-am spus că nu. L-am ascultat vorbindu-mi despre infirmieră.

Dacă ar fi să fac drumul până la acel alt Buenos Aires, nu posibilitatea de a mă întâlni cu o nouă versiune a mea însumi ar fi aceea care m-ar îndemna. Nu ideea de a mă vedea repetat, conform imaginii din *ex Zibns*-ul meu, sau de a mă cunoaște pe mine însumi, conform devizei

sale, mă seduce. Mă seduce, poate, ideea de a profita de pe urma unei experiențe, pe care celălalt Servian, fericit cum este, n-a dobândit-o.

Dar acestea sunt probleme personale. Mă îngrijorează, în schimb, situația lui Morris. Aici îl cunoaște toată lumea și au dorit cu toții să fie prevenitori cu el; dar, cum tăgăduiește înaintea într-un fel într-adevăr monoton și cum neîncrederea lui îi exasperează pe șefi, ceea ce-l așteaptă e degradarea, dacă nu chiar plutonul de execuție.

Dacă i-aș fi cerut inelul primit de la infirmieră, nu mi l-ar fi dat. Refractor la ideile generale, n-ar fi înțeles niciodată că această mărturie a existenței altor lumi aparține de drept umanității. În plus, trebuie să recunosc că Morris ținea enorm la inelul acela. Se prea poate ca fapta mea să repugne sentimentelor de *gentleman* (alias, inevitabil, *cambricoleur*); conștiința umanistului o aprobă. În fine, mă bucură să semnalez un nesperat rezultat: de când a pierdut inelul, Morris e mai dispus să asculte planurile mele de evadare.

Noi, armenii, suntem uniți. Alcătuim, în cadrul societății, un nucleu indestructibil. Am prieteni de nădejde în armată. Morris va putea face o nouă reconstituire a accidentului său. Eu voi fi gata să-l însoțesc.

C. A. S.

Relatarea lui Carlos Alberto Servian mi s-a părut neverosimilă. Cunoscut și eu vechea legendă a căruței lui Morgan: călătorul spune încotro vrea să meargă iar căruța îl duce; dar asta e o legendă. Să admitem că, din întâmplare, căpitanul Ireneo Morris a căzut într-o altă lume; să cadă iarăși într-a noastră ar însemna deja mai mult decât o întâmplare.

Am fost de această părere de la bun început. Faptele au confirmat-o.

Împreună cu câțiva amici, am tot plănuțit și am tot amânat, ani la rând, o călătorie la frontiera Uruguayului cu

Brazilia. Anul acesta n-am mai putut trăgăna lucrurile și am plecat.

La 3 aprilie luam masa de prânz într-o ospătărie aflată în plin câmp; urma să vizităm apoi o foarte interesantă *fazenda*¹³.

Lăsând în urmă un nor de praf, a sosit un Packard interminabil; din el coborî un soi de jocheu. Era căpitanul Morris.

Plăti masa compatrioților săi și bău ceva cu ei. Am aflat mai târziu că era secretarul sau servitorul unui contrabandist.

Nu m-am mai dus cu prietenii să văd *fazenda*. Morris mi-a povestit aventurile sale: schimburi de împușcături cu poliția; șiretlicuri menite să amânezească justiția și să-i piardă pe rivali; râuri traversate agățat de coada cailor; beții și femei... Fără îndoială că-și exagera viclenia și curajul. Eu nu-i voi putea exagera monotonia.

Dintr-odată, ca într-un vârtej, mi s-a părut că am făcut o descoperire. M-am apucat să cercetez; i-am pus întrebări lui Morris; le-am pus întrebări altora, când Morris a plecat.

Am cules dovezi că Morris a sosit pe la jumătatea lui iunie anul trecut și că a *fost văzut de mai multe ori prin împrejurimi între începutul lui septembrie și sfârșitul lui decembrie*. În 8 septembrie a luat parte la niște curse, la Yaguarao; pe urmă a petrecut câteva zile în pat, ca urmare a unei căderi de pe cal.

Totuși, în acele zile de septembrie, căpitanul Morris se afla sub stare de arest la Spitalul Militar din Buenos Aires: o atestă autoritățile militare, camarazii de arme, prietenii săi din copilărie, doctorul Servian și actualul căpitan Kramer, generalul Huiet, vechi prieten de familie.

Explicația e limpede.

În diferite lumi aproape identice, diferiți căpitani

13 Fermă (port.).

Morris au plecat într-o bună zi (aici, aceea de 23 iunie) să încerce avioane. Morris al nostru a fugit în Uruguay sau în Brazilia. Celălalt, care a plecat dintr-un alt Buenos Aires, a făcut niște „pase” cu avionul și s-a pomenit în Buenos Aires-ul dintr-o altă lume (unde nu exista Țara Galilor și unde exista Cartagina; unde aștepta Idibal). Acest Ireneo Morris s-a urcat pe urmă în Dewotine, a făcut iarăși „pasele” și a căzut în Buenos Aires-ul nostru. Cum era identic cu celălalt Morris, până și camarazii îl confundară. Dar nu era același. Al nostru (cel care se află în Brazilia) a zburat, în 23 iunie, cu un Breguet 304; celălalt știa perfect de bine că încercase un Breguet 309. Apoi, cu doctorul Servian drept însoțitor, face din nou pasele și dispare. Poate să fi ajuns în altă lume; e mai puțin probabil că le-a întâlnit pe nepoata lui Servian și pe cartagineză.

A apela la Blanqui pentru a recomanda teoria pluralității lumilor a fost, probabil, un merit al lui Servian; eu, mai limitat, aș fi propus autoritatea unui clasic; de exemplu: „după Democrit, există o infinitate de lumi, dintre care unele sunt nu numai asemănătoare, ci perfect identice” (Cicero, *Primele Academice*, II, XVII); sau: „Iată-ne aici, în Bauli, aproape de Puteoli; te gândești tu oare că acum, într-un număr infinit de locuri exact la fel, vor fi fiind întrunite persoane având chiar numele noastre, investite cu aceleași onoruri, trăind în aceleași împrejurări, identice cu noi ca spirit, vârstă și înfățișare și discutând aceeași temă?” (id. ib” II, XL).

În sfârșit, cititorilor obișnuiți cu vechea noțiune a lumilor planetare și sferice, călătoriile între aceste Buenos Aires-uri din diferite lumi li se vor părea imposibile. Se vor întreba de ce călătorii ajung totdeauna la Buenos Aires și nu în altă parte, la mare ori în deșert. Singurul răspuns pe care-l pot oferi la o întrebare atât de străină de competența mea este că poate aceste lumi sunt ca niște fețe ale unor spații și timpuri paralele.

Ifi

CELĂLALT LABIRINT

PARTEA ÎNTÂI

dissimulare velis, te liquet esse meum.

OVIDI Cs, *Tristia*, III, III, 18.

I

Nu fără a fi întrucâtva nedrept.

Horváth Antal gândi: „E ca și cum timpul s-ar fi oprit în loc sau ca și cum eu nici n-aș fi fost la Paris; înainte de plecarea mea, vorbea despre asta; tot despre asta vorbește și acum. E cufundat eu totul în acest episod al. trecutului; uită de prezentul însă nici măcar el nu putea bănuia groaznica aventură ce-i aștepta, însemnarea pe care tocmai o citise suna astfel: *în 1604, într-una din odăile Hanului de la Tunel, a fost găsit un bărbat mort. Nimeni nu-l văzuse sosind. Nimeni nu-l cunoștea. Autoritățile turcești expuseră leșul în iarmarocul așezat la poalele fortăreței, în Gellerthegy; trei zile și trei nopți la rând, într-o lungă înșiruire, aidoma unui râu de tăcere în lărmuiala blidului, poporul din Buda s-a perindat pe dinaintea cadavrului. Nimeni nu l-a recunoscut. Era îmbrăcat într-o pelerină închisă la culoare, pantaloni strânși pe picior și niște sandale de piele. Părea de condiție umilă: nu avea nici perucă și nici spadă. Era voinic la trup, fără a fi însă gras. Într-un buzunar al pelerinei s-a găsit un manuscris; autoritățile au afirmat că era vorba de o biografie a mortului, nedemnă de crezare și prea puțin interesantă; se cade însă amintit că autoritățile erau turcești și că, potrivit afirmației acelorași, biografia era scrisă într-un, dialect unguresc neidentificat. Faptul că limba folosită nu era turca sau măcar latină le-a întărit autorităților convingerea că autorul trebuie să fi fost o persoană nu tocmai dintre cele mai instruite. Referitor la aspectul material al documentului, au rămas observații precise: consta din douăzeci și patrii de pagini scrise pe o singură față, cu*

unele rânduri așezate de-a curmezișul; hârtia era netedă și lucioasă, iar cerneala, misterioasă (trăsăturile păreau făcute cu cerneală, dar nici urmă de cerneală nu se observa în ele; între ele și restul paginii nu exista nicio diferență de nivel). S-a spus că cele douăzeci și patru de pagini au fost trimise la Conștntinopol, pentru a fi cercetate de o comisie de fizicieni și de poeți; de atunci, nu se mai știe nimic despre soarta manuscrisului, care e considerat pierdut pentru știința occidentală. Totuși, când și când, tot mai apare câte un cercetător cu romantica speranță de a-l regăsi.

Cadavrul nu prezenta urme de violență. Singura ușă a odăii era încuiată cu zăvorul (tras pe dinăuntru); fereastra era închisă; încăperea nu mai avea alte deschizături. Autoritățile declarară că nu era vorba de un asasinat.

Populația n-a crezut în adevărul acestei declarații. Mortul părea a fi ungar. La han locuiau câțiva slujbași din administrația otomană. Populația, a fost foarte mulțumită de această declarație, fiindcă autoritățile turcești îi puneau în cârcă toate crimele în care vinovatul nu ieșea la lumină și, drept pedeapsă, omorau lumea la întâmplare.

Horváth Antal se opri în fața oglinzii. Își trecu ușor degetele peste obrazul ras și își zise: „În lumina săracă a nopții și a zorilor, în încăperi întunecoase și alături de femei mioape, aș putea fi și eu fericit”. Era înalt și uscățiv, iar expresia de excesivă bunăvoință ce i se citea pe figură era sortită, după părerea bărbaților, să-l arunce în uitare și în banalitate.

Locuia într-un vechi pavilion care ținea de vasta reședință a lui Bányay István (sau, mai bine zis, a părinților acestuia). Până spre mijlocul veacului al XVIII-lea, pe locul pavilionului fusese Hanul de la Tunel. Era așezat în fundul grădinii, înspre strada Logodi și la vreo cincizeci de metri distanță de corpul de clădire principal.

Avea două caturi; la cel de jos se aflau remizele pentru trăsură, iar cel de sus cuprindea două camere spațioase și câteva dependințe. Una din camere era întotdeauna închisă; i se spunea „muzeul” și găzduia sumedenia de obiecte adunate de un bunic al lui Bányay în laborioasa lui viață de pătimăș colecționar. Aici, îngrămădite în penumbră, zăceau orologii ce închipuiau mici așezări, cu oameni și case minuscule; armonii de abanos gravate de artiști din veacul al XVIII-lea, și care, la cea mai ușoară atingere, izbucneau în mici acorduri îndrăznețe; instrumente rudimentare de optică, de astronomie și de tortură (printre acestea din urmă, versiunea turcească a unei *demoiselle*); un joc de șah pe a cărui tablă toate deschiderile posibile transcriau prin simboluri toate poveștile și legendele câte se cunosc despre originea jocului; una din cele douăzeci și patru de gorile din faianță, în mărime naturală, pe care guvernul Prusiei l-a obligat pe Moses Mendelssohn să le cumpere în ziua căsătoriei sale; o păpușă rusească, făcută în 1785 la Stuttgart, care întruchipa, suprapuse, douăsprezece avataruri ale Jidovului Rătăcitor (și care constituie o dovadă că legenda este anterioară secolului al XIX-lea); un joc de biliard ce avea drept jucători niște figurine ale căror partide se desfășurau mai întâi într-un sens, iar apoi în celălalt, construit de englezul Philip, „ceasornicar al lui Hume” și „măscărici al papei Silvestru al II-lea”; porumbelul de lemn și musca de bronz lucrate de Regiomontanus (exemplare apocrife); un serviciu de porțelan ce înfățișa istoria Hanatului Mongol al Hoardei de Aur... După cum i se părea lui Horváth Antal, privești această încăperi trezea o tristețe deznădăduită, ca și cum acolo ar fi sălășluit întreg trecutul, ca și cum acolo ar fi stat la pândă toate speranțele, toate frustrările și toate măruntele nebunii ale oamenilor. Cealaltă odaie era a lui Bányay: dormitorul, biroul, salonul de primire și biblioteca lui. Acum, profitând

de absența părinților (plecați la una din reședințele lor de la țară, la Nyiregyháza sau la Nagybánya), acesta se mutase în clădirea principală și-i cedase lui Horváth Antal camera din, pavilionul din grădină. După o lungă ședere la Paris, Horváth, prietenul său de o viață, se întorcea în patrie, aproape celebru și pe deplin compromis.

Antal se gândea la Bányay și la însemnarea pe care acesta i-o lăsase. Își zicea: „Avem o ciudată înclinare de a da importanță tuturor lucrurilor care țin de noi. O idee confuză, fiindcă e a noastră, ni se pare un subiect interesant; un predecesor, fiindcă e al nostru, ni se pare o mare cinste. Toată viața, István a fost preocupat de moartea aceea întâmplată acum trei sute de ani. Explicația acestei sminteli este că faptul s-a petrecut în casa lui. Madeleine are însă dreptate: asta-i curată sminteală, iar noi, prietenii lui, trebuie să-l ajutăm să scape de ea... István crede că istoria asta reprezintă un palpitant roman polițist și nu înțelege de ce nu o folosesc. Habar n-are de regulile genului, care spun că acțiunea trebuie să se petreacă în acel fără seamăn Paris al celui de al doilea Imperiu ori, dacă nu, atunci măcar în ceturile Londrei, și că *La Sûreté* nu se cade să lipsească. Totuși, István nu e prost. E drept că nu-i în stare să judece lucrurile decât luându-le unul câte unul și că nu strălucește prin calitatea de a stabili legături și comparații; condus de cineva însă, e în stare de eforturi de subtilă și chiar de profundă inteligență *r*, dar și fără niciun fel de ajutor al nimănui, el deține puteri supranaturale”.

Când își amintea de așa ceva, Horváth Antal era emfatic și exaltat. Conștient de sărăcia lui.

nesigur de înfățișarea sa fizică, singura-i aspirație era superioritatea intelectuală. Fără prea multe scrupule, într-un mod, s-ar putea zice, chiar grosolan, se străduia să și-o exercite. După credința lui, faptul că nu era în stare să arunce, prompt, în conversație fraze bine ticluite abia dacă

însemna un dezavantaj secundar.

Se întorcea acum de la Paris, cu o oarecare faimă de romancier întortocheat și cu o nemăsurată trufie, hotărât să privească de sus scriitorii unguri, tineri și bătrâni, să apere școala lui Fortuné de Boisgobey și să-l defăimeze pe Emile Gaboriau, să facă față, trudind din greu, dar fără a lăsa să se ghicească efortul, numeroaselor cereri de romane ale câtorva edituri celebre prin aceea că nu-i plăteau pe autori, să-i acorde, ca de obicei, o generoasă protecție intelectuală lui Bányay și să suporte protecția economică a acestuia, să-și amintească de Madeleine.

La Paris fusese devotatul și foarte economul secretar al unuia din unchii tutori ai lui István, contele Bányay. A ocupat această slujbă de mare cinste vreme de trei ani, până la brusca, misterioasă și nescuzabilă decizie a curatorilor contelui. Primindu-l acum în casa părintească pe prietenul său de o viață, István aducea o gravă ofensă familiei.

Hortvâth spălă briciul, îl șterse. Murmură: „Într-adevăr, începe să lipsească aerul”. Merse până la fereastră, se opri. Vorbi iarăși: „Aerul de afară e periculos când pătrunde în încăperi”. O nerăbdare de nestăpânit îi dădea zor să părăsească odaia.

Îi trecură prin minte versurile lui Arany

János:

Mă căuta Grădina Paradisului:

*În inima-ți deja abisul arde, ori pacea înflorește,
alinind-o.*

Își zise: Lupta împotriva austriecilor. Lupta împotriva maghiarilor. N-o să mă las prins în mrejele lor. N-o să cad din nou pradă acestor pasiuni. Nici prin gând nu-mi trece să mor pentru aceste fantasmagorii provinciale. Prietenii mei, care se zbuciumă ca niște apucați, care sunt măștile iresponsabile ale acestui coșmar local, nu vor stinge în inima mea focul... Declamă în gura mare:

Parisul înflorește, alinind-o!

Se deschise ușa. Intră, tăcut și uriaș, Bányay Iistrăn. Cu o furie abia stăpânită, Horváth Antal se gândi că, pentru întâia dată, Bányay îl surprinde într-o situație ridicolă.

Bányay îl măsură neliniștit, se legănă ușor, ca pentru a-și lua avânt, și în cele din urmă rosti:

— Însemnarea.

Îi dăduse însemnarea acum patru zile; azi venea să i-o ceară înapoi. Horváth înțelese că prietenul său nu mai dorea să-i lase pe mână acest episod. Zise cu prefăcută asprime:

— Oricum, nu-mi slujește la nimic. Și adăugă ceva mai prietenos: Am în cap subiecte câte poțști.

— Păcat, spuse Bányay. Ai fi scris o chestie nemaipomenită.

— Specialitatea mea, răspunse Horváth, sunt marile episoade internaționale: gentlemanul *cambricoleur*, *wagon-lit-xil*, Riviera. Într-un cadru strict național, simt că mă sufoc. Poate tu ai fi în stare...

— Poate, recunosc anevoie Bányay. Dar am și o veste bună pentru tine: am găsit manuscrisul pierdut, biografia bărbatului al cărui cadavru a fost descoperit în Hanul de la Tunel. Abia am apucat să-mi arunc un ochi peste el, dar bănuiesc că e interesant. Mă gândesc că o ediție critică a acestei biografii poate că nu-mi depășește... Vreau însă să aflu și părerea ta: crezi că am pregătirea necesară pentru așa ceva?

— Manuscrisul l-ai găsit chiar tu? interveni Horváth.

Bányay deschise larg ochii, cu o expresie blajină și nevinovată, iar vocea lui gâfâitoare izbucni curgător:

— Nu chiar eu. Mi l-a semnalat profesorul Liptay. A dat peste el în arhivele universității, cu totul întâmplător.

Ușurat, Horváth rosti cu vehemență:

— Vreau să știu cum îți merge lucrul la *Enciclopedia*

Ungară. Vreau să vorbesc despre Franța, vreau să vorbesc despre Madeleine. O franțuzoaică, înțelegi? Și pricepi atunci de ce nu am chef să mă încurc cu aceste jalnice povești locale? Gândește-te bine, István: o franțuzoaică, din Franța. Dar să ieșim de aici. Mă înăbuș în camera asta.

— Cum dorești, răspunse Bányay întinzându-se pe canapea. Își sprijini în mână Stângă enormul cap rotund și-și plecă... sfios... șnormii ochi rotunzi. Chipul. Îi exprirha. O neliniște tristă, domoală și abia stăpânită... Horváth privi cu uimire extraordinara înălțime (extraordinara verticalitate) a acestui trup orizontal.

Bányay urmă:

Pentru Enciclopedie lucrez la biografiile unor unguri din secolul al XVII-lea: o seamă de oameni politici și de militari și, presărați printre ei, numeroși oameni de litere. În epoca asta mă simt ca acasă; celelalte mi se par ireale: Antichitatea îmi apare fantasmagorică, Evul Mediu, meschin, secolul al XVIII-lea de o vulgară modernitate. Dacă nu mă supraveghez ine de ajuns, sunt gata să cred că veacul al XVII-lea este epoca firească a vieții omenеști, ba chiar mai mult: a propriei mele vieți. Când citesc în sursele de informare data nașterii și a morții fiecăruia din aceste personaje, fac socoteala anilor pe care i-au trăit, ca să-mi pot da seama în ce măsură, la o primă vedere, biografia lor mi se potrivește și mie. Mi se pare mult mai firesc să fiu unul dintre aceștia decât să fiu eu însumi, căci eu trăiesc în incredibilul secol XX.

Horváth auzi niște pași grăbiți pe scară. Se uită întrebător și îngrijorat la Bányay. Acesta lăsa ochii în jos.

Intră o tânără fată care, după cum i s-a părut lui Horváth, era o încarnarea iubitei tuturor nopților din copilăria sa: o încarnare a tinerei florentine de pe o teracotă a lui Luca dellă Robbia pe care i-o arătase mama sa într-un catalog ferfeniți **t** al muzeului din Florența. Imaginea aceea fusese prima lui dragoste, primul său furt

„prima să-comoară; apoi, în chip inexplicabil, o uitase.

Horváth se întrebă impacientat: Să aștept să plece său. să ies odată cu ea?

Bányay o prezentă:

— Szentgyorgyi Palma.

— N-a sosit nimeni? se interesă Palma. În clipa următoare i se adresă lui Horváth, care o asculta descumpănit și intimidat: Nu lui István trebuie. să-i mulțumiți pentru acest pavilion. Cea prejudiciată sunt eu.

Vorbea în glumă, dar lui Horváth i se păru că descoperă la ea o duritate structurală. Palma urmă:

— Aici era mai ușor să-l vizitez.

Să-l viziteze pe ascuns? Altfel fraza n-avea înțeles. Acest sordid mister îi mări senzația de sufocare. Auzi iarăși pași pe scară. Simți dorința să plece. Apăru Remenyi Ferenc.

Remenyi Ferenc de Korosfalva era ceea ce se cheamă „un băiat de viață” sau, după o altă descriere, „un băiat din lumea bună”. Avea părul creț, ochelari rotunzi și, între nas și buze, o mustață bogată... Unii șopteau că, în materie de femei, era irezistibil; toată lumea recunoștea că isprăvile sale contribuiseră la consolidarea faimei de care s-au bucurat, până nu demult, carnavalurile din mahalaua Kelenfold. Cu un curaj nepăsător (pe care Horváth i-l invidia) lua parte la lupta împotriva austriecilor și maghiarilor. Horváth zicea despre el: „E de partea unei cauze bune, dar se află aici din greșeală”.

Fără a-i lua în seamă pe ceilalți, Remenyi se opri în fața lui Horváth. Căscă dintr-odată ochii mari, își desfăcu brațele și strigă:

— Ce mai faci, bătrâne?

Se adresă apoi celorlalți și vorbi despre Horváth ea și cum acesta n-ar fi fost de față. Zise:

— Știți noutatea? Le-a povestit editorilor cât de bine i se vând cărțile iar acum îl înnebunesc cu comenzile.

Resemnat, măgulit, Horváth răspunse:

— Pentru bătrânul Hellebrant, trei romane polițiste; pentru Orice, o biografie a poetului englez Chatterton și un fioros roman de aventuri ce va apărea sub pseudonim...

— Atenție, exclamă Remeny continuând dialogul cu ceilalți. De la Paris i-a trimis lui Hellebrant un roman istoric. A pus în mișcare o grămadă de lume. Nu se publică. Precum se vede, un succes deplin.

— N-am trimis niciun roman istoric, protestă Horváth. La Paris...

Nu-l asculta nimeni. Remenyi îi zise lui Bányay:

— Fă și tu ca Antal. Cine ți-a vârât în cap să te sacrifici pentru *Enciclopedia Ungară*, de parcă ai fi muritor de foame?

Mai intrară patru sau cinci inși. Horváth recunoscuse câțiva studenți de meserie. Cineva își exprimă speranța că profesorul Liptay nu va lipsi de la întrunire. Altcineva spuse:

— Mie mi-ar părea mai bine să nu vină. Evident, nimeni nu credea ce spune, nici măcar vorbitorul însuși. Zise mai departe: El e menit scopurilor atemporale ale științei; n-o să îngăduim ca pasiunile noastre să-l târască și pe dânsul.

În clipa aceea intră, plină de grație, o fată cu părul căzut pe umeri și cu niște ochi mari de culoarea cerului; părea un paj sfios, vioi și învăluit în mister.

Remânyi i se adresă lui Bányay:

— De ce nu le arăți băieților „muzeul”?

— E un spectacol deprimant, fu de părere Horváth.

Lui Bányay îi făcea plăcere să arate „muzeul”; desigur, pentru a nu-l contraria pe Horváth, rosti o minciună:

— Nu am cheia, și adăugă o glumă ce cuprindea una din acele confidențe publice pe care Horváth le califica drept o uimitoare lipsă de pudoare: Și, pe deasupra, cine

știe peste ce mai dau dinoolo de ușă. Când lucrez la biografiile mele pentru Enciclopedie, mi se năzare că în încăperea aceea sălășluiește secolul al XVII-lea.

Pălma rosti cu neașteptată violență:

— Lui István nu i-ar fi trecut niciodată prin minte să se apuce de munca la Enciclopedie.

— I-am recomandat-o ca mod de a se disciplina, protestă Horváth. Nu ca o muncă permanentă.

Pălma comentă:

— Dumneata ești un dezinteresat. Cel puțin asta era apărarea unchiului lui István, acela cu hoarda creditorilor pe cap.

Horváth socoti că tonul era ironio. Și socoti în același timp că privirea fetei ce semăna cu un paj era blajină. Își rosti apărarea, adreșându-i-se ei. Lămuri că István are o fire slabă; spuse cât de folositoare este, pentru intelectele în formare, o disciplină statornică; pomeni, zâmbind, de viitorul măreț pe care profesorul Liptay i-l prezicea lui Iistrăn; recunoscă că interesul prietenului său față de trecut era întrucâtva obsesiv; o rugă pe fată să-i spună cum o cheamă.

Loczy Erzsebet, repetă Horváth în gând. Într-o teatrală izbucnire lăuntrică, hotărî că nu trebuie să se miște, că nu trebuie să facă niciun pas, că trebuie numai să aștepte: Loczy Erzsebet făcea deja parte din destinul lui. Se văzu pe sine însuși sub chipul unui jucător calm, imbatabil (și misterios) aflat dinaintea unei misterioase și sirqbolice table de șah.

— Dacă ar fi cu adevărat prieteni, spunea Palma în continuare, nu l-ar amesteca în conspirații. István nu e sănătos; are o inimă slabă... Doctorii1 zic că o sperietură îl poate costa viața.

Bânyay se uita la dânsa cu temătoare defe - rență, Legănându-se ușor înainte și înapoi, făcând scurt un pas și lăsându-se pe un picior, retrăgându-se cu un pas și

lăsându-se pe celălalt, respirând anevoie.

Antal privi spre fereastră. Privi strada, familiară și domestică, de parcă viața lui la Budapesta nu s-ar fi întrerupt nicicând, de parcă Budapesta ar fi însemnat întotdeauna pentru el „muntele unde am venit pe lume și unde totul, chiar și trecutul, ne ocrotește”. Privi strada „pe unde vine”, așa cum spunea același cântec maghiar, „nefericirea și moartea”. De

Cealaltă parte a străzii, între două clădiri vechi „se întindea un teren viran părăginit, legat (pentru totdeauna) în amintirea lui de cele dintâi bucurii ale prieteniei și ale dragostei.

Mai sosiseră câțiva inși. Era, evident, o întrunire a Patrioților unguri: întruniri pedepsite de poliție cu închisoarea, camera de tortură ori cu spânzurătoarea. Și cu toate acestea, el știa că toți cei adunați acolo se joacă numai (că se putea întâmpla ca jocul să se sfârșească prin răsturnarea guvernului. sau printr-o represiune sângeroasă, faptul nu schimba acest adevăr).

O fată urâtă susținu că nu trebuie să-și piardă speranța că profesorul Liptay va veni.

Horváth zise:

Încă nu m-am întâlnit cu dânsul. Mi s-a spus că l-aș putea găsi la biblioteca universității, unde se pare că tocmai lucrează la clasificarea manuscriselor. A. două zi după ce-am sosit, m-am: dus să-l văd, dar nu l-am găsit, l-am lăsat o mică amintire pe care i-a trimis-o o tânără franțuzoaică, o admiratoare necunoscută.

Apoi încercă să vorbească despre literatură. Zise că a dorit să trezească interesul lui Bânvay pentru o biografie a lui Paracelsus. Ceilalți vorbeau despre noul stăpân al orașului: un șef de poliție venit de la Viena, însetat de sânge unguresc.

Explicară de ce omul acela era pricina tuturor relelor; de ce omul acela, abil și lipsit de scrupule,

înseamnă pentru patrioți sfârșitul speranțelor. Orașul s-a ZGhimbat, repetau întruna.

Vădeau o uimitoare capacitate de a povesti fapte; o iritantă incapacitate de a ajunge la concluzii.

Horváth nu voia să intervină. Dar ceilalți începuseră un raționament. Cuprins de neîncredere și de nerăbdare, presimți că-l vor lăsa neîncheiat. Dintr-un simplu impuls logic, rezumă: – Trebuie ucis șeful poliției.

II

Orașul nu se schimbase. Lumina, «lădirile, glasurile, oamenii, toate i se păreau familiare. Trecu prin fața fabricii de roți hidraulice și citi, la fel ca în copilărie, numele cu rezonanță indecentă al proprietarului. Se opri să schimbe o vorbă cu bătrânul vânzător de creioane, acum orb. Acesta era la fel de scârbos ca și odinioară. Cafeneaua unde se adunau căruțașii să bea vin cu sifon și să joace cărți îi aminti de nesfârșitele nopți din perioada examenelor. Unele lucruri se schimbaseră, dar totul era grosolan, familiar și domestic. Era de neînchipuit că din obeza vânzătoare de păpuși l-ar fi putut iscodi o spioană ori că în cofetăria îmbrăcată în marmură, aidoma unui imens lavabou, i s-ar fi putut întinde vreo cursă. Nevasta croitorului stătea în poarta casei și privirea ei, rece ca safirul, se opri asupra lui; Horváth Antal începu să fluiera *Wenn die Liebe in deinen blauen Augen* și simți tot ce simțise dinaintea aceleiași porți în multe seri din anii trecuți, dar acum și o oarecare nostalgie, o oarecare târzie dorință de a se despăgubi de cele pierdute, precum și hotărârea de a nu mai scăpa nicio oază.

III

În cursul serii, impresia că nimic nu se schimbase a fost și mai puternică. Stând împreună cu Bányay și cu Remănyi la o masă de marmură pe terasa cafenelei *Hipodromul*, ascultând ceardașuri, bând bere și petrecându-și noaptea, alături de întreg orașul, în

așteptarea unei cu totul improbabile unde de răcoare, Horváth a avut neplăcutul sentiment că anii de la Paris se ștergeau din viața lui ea și când nici n-ar fi existat vreodată și că mereu repetatul și jalnicul labirint al deprinderilor sale de la Budapesta se înohide din nou asupra lui. Câteva clipe, imaginea prietenilor săi îmbrăcați în costume albe, eu hainele larg deschise și eu pălăriile de pai date pe ceafă, i s-a părut odioasă.

— Când sunt eu voi, mă simt reconfortat, exclamă Bányay. Limba lui, mare, delicată și trandafirie, se sprijini de dinții foarte albi; gura îi rămase întredeshisă; în frumoșii lui ochi bovini se citea blândețe și convingere. Pe urmă, aplecându-și în față bustul greoi, urmă anevoie: M-am lăsat prins cu totul de manuscrisul acela găsit. Mă pierd în viața pe care o povestește.

Horváth se gânde „Cum poate spune asemenea lucruri def-ață cur Remenyi?” Ca să schimbe vorba, întreabă ce mai face profesorul.

— Pe zi ce trece –, îl admir tot mai mult, afirmă Bányay. E omul unei singure pasiuni: istoria. Dar, așa cum o face el, istoria se iluminează uneori ca o poveste fantastică și întotdeauna ca o operă de artă.

— Acum. mai are o pasiune: viitorul lui István, comentă binevoitor Remenyi. Vrea să facă din István discipolul său, continuatorul operei sale.

Horváth îl asculta. cu uimire și cu necaz. Remenyi i se adresă:

— Mai dau un rând de bere. Ești slab și ai o culoare nesănătoasă. O fi invidia?

Remenyi își potrivi, ochelarii și zâmbi satisfăcut.

„— Să nu-l crezi, zise Bányay. Când e vorba de metodă, profesorul nu e mulțumit de mine. Crede că nu-s destul de prudent.

Deodată Remenyi se ridică. Pe-chipul lui nu mai era nici urmă de veselie: „Sosiseră Palma și. Erzsebet (fata ce

aducea cu un paj).

— Toată furia trezită de Remenyi Horváth - și-o îndreptă acum împotriva lui Bányay... De ce invitase femeii? Acum noaptea era compromisă:

Remenyi fu de părere că ceardașurile erau în declin...
- t'r A. ...1...

— Cafeneaua. asta rrr zise el, poate imprudent - este singurul refugiu unde se mai pot aduna cunoscătorii. Aici încă mai poți. auzi, cântate ca lumea, câteva ceârdașuri de pe vremuri.

Vorbiră - din nou - despre profesor.; >*

— Mi s-al%pu5; că H un pic deseură jât, zise Horváth. În

Bányay explică:

— De vină sunt ceilalți profesori. Trăiesc într-un continuu război politic.

— Liptay nu s-a coborât niciodată... afirmă Horváth.

— Știu, zise Bányay. Dar nu poate sta deoparte. Războiul ăsta politic îl mânănește și nu se poate împăca cu gândul ca universitatea să încapă pe mâna politicianilor.

— O a treia pasiune? întrebă Remenyi.

— Politica universitară Ha devenit o preocupare permanentă, susținu Pálnia. Cred că i s-a trezit o pasiune de bătrânețe: setea de putere.

Horváth sări în picioare și rosti furios:

— Dăruirea lui Liptay pentru studiu este absolută. Comportarea lui., este unexemplu. Viața lui este cea mai incontestabilă dovadă, din ei te cunosc că viața trebuie să fie trăită.

Nu-i păsa că se repetă. Chiar și Remenyi îl privi cu aprobare. Bányay îngăimă cuvinte de recunoștință. Horváth mai comandă un rând de bere. Recunosc că niciun fel de muzică n-u-l emoționa cum îl emoționau ceardașurile, că-i făcea plăcere să steacu prietenii săi și că, la urma urmelor, se născuse la Budapesta, Se uită la

Erzsebet; „acum știe” » își zise.

Se produse agitație. Se ridicară în picioare. Lumea se aduna grupuri-grupuri, vocifera. Deodată toți – se dădură la o parte iar un –, grup alcătuit din trei jandarmi și un – civil înaintă printre mesele goale. Omul în civil întinse o mână, arătând spre cineva. Arăta spre un tânăr ce încerca să fugă. Jandarmii îl ajunseră din urmă.

— Încă un student arestat, comentă Remenyi.

Lumea stătea și se uita. Horváth a spus după aceea că pe el îl copleșise o consternare și e amărăciune fără margini.

IV

Câteva zile mai târziu, în timp ce se îndrepta spre pavilion – părinții lui Iistrán se întorseseră iar el trebuise să-și caute altă locuință – se gândea că Budapesta se schimbase, că i-ar fi fost neplăcut să mai rămână în capitală și că trebuia să facă uz de întreaga-i abilitate, pentru ca cineva să-i trimită la Paris.

Trecu pe dinaintea fastuoasei cofetării; privi în zadar spre cerdacul de la casa croitorului; intră în pavilion. Bányay și Palma stăteau în fața ferestrei. Bányay părea ceva mai slab. Horváth i-o spuse.

— Da, mă simt mult mai bine, răspunse Bányay parcă sufocându-se. Avea cearcăne mari la ochi și o expresie de cumplită oboseală.

Se întrebară în glumă cam cine ar trebui să-l ucidă pe șeful poliției. Spuseră că s-ar cuveni fie să angajeze un ucigaș plătit, fie să învețe ei înșiși meseria de ucigaș.

— Trebuie să-l ucidă – răsună o voce în spatele lui Horváth – cineva care nu așteaptă mare lucru de la viață.

Horváth se întoarse brusc și se pomeni față în față eu profesorul Liptay, care, înfășurat într-o pelerină neagră, îl privea surâzând cu fața-i ironică și calmă de îmblânzitor de cai. Avea un cap pleșuv și mare, cu câteva fire de păr sur pe la tâmpile, ochi mici, mijii și veseli, pomeții

proeminenți, buzele subțiri. Era uscățiv, înalt și adus de spate.

— Trebuie căutat un om fără speranță, prietene Horváth, zise mai departe profesorul cu o voce stinsă și liniștită. Un om care să știe că nimic nu-l poate salva de la o moarte apropiată.

— Sau un om care să știe că nimic nu-l poate salva de mizerie, replică Horváth și simți că în discuție se strecurase ceva indescifrabil și funest.

Bányay opină nepăsător:

— Mai bine... un om lipsit de voință, un nenorocit... un sărman cu duhul. Sau, dacă nu, o femeie.

— Am putea să-i întindem o cursă, propuse Horváth. Să-l aducem pe maidanul ăsta - arată terenul ce se vedea pe fereastră, de cealaltă parte a străzii. István va proiecta acolo un palat amăgitor și...

Horváth povesti încă o dată cum a descoperit că Bányay deține puteri supranaturale.

— Ne pregăteam pentru un examen. Am intrat în pavilion. Voiam să repet o interminabilă lecție pe care o învățasem pe de rost. István stătea la masa asta de lucru. Masa era plină de cărți. Îmi amintesc că m-am apropiat și, cu gîn își dul aiurea, am aranjat câteva cărți, am strâns țeanc. niște hârtii și am pus. deasupra lor o „piatră, am aliniat, niște tocure shiște; creioane, am închis călimara. M-am apucat. să spun lecția. Îndată mi-am dat seama că István nu mă ascultă. Când i-am reproșat că nu e atent, urma întrebat dacă nu cumva văzusem pe masa de scris o piatră. Am căutat-o. Nu era nicăieri. Atunci mi-a explicat...

— Ce ți-a explicat? întrebă Palma.

...- Bányay poate, când își încordează atenția, să proiecteze, să materializeze obiecte mintale. Acuma, de bună seamă, s-a supărat pe mine că povestesc toate aștea. E de o pudoare absurdă.

Rostind aceste ultime cuvinte, Horváth simți că

dărâamnă singur încrederea de care se bucurase până atunci.

— Să proiectez forma, culoarea, soliditatea, temperatura, asta nu mi-a dat niciodată prea multă bătaie de cap, zise firesc Bányay. Cea care îmi dă mai mult de furcă e greutatea.

— Dacă ai proiecta o casă pe terenul acela, lumea ar remarca-o său. și-ar Vedea de drum ca și când casa s-ar fi aflat aici dintotdeauna? vrusă știe profesorul.

Horváth așteptase o declarație explicită, care să-i confirme spusele față de Palma (singura dintre cei prezenți care nu știa nimic despre puterile lui Bányay). Pentru a-l face pe profesor să vorbească, comentă *k*

— Unii autori îi atribuie lui Thomas Morus o putere asemănătoare. Acesta, arăta dragoni pe cer.

— La începuteste: „proiectam, lucruri foarte simple, rosti Bányay: Cele., o piatră sau vreo bucată de lemn.: - V-Fata îl întrerupse cu iritareneșteptată:

— N-ai spus că va veni și Remenyi?

— Ba da; mi-a promis că vine la șase.

— E nouă, zise Palma.

— Ciudat, observă profesorul. Ieri trebuia să ne întâlnim la universitate. N-a venit; nu s-a scuzat.

Răsunară bătăi în ușă. ca și cum el ar fi fost stăpânul casei, Horváth s-a ridicat în picioare și s-a dus să deschidă. Ca pentru a - justifica gestul lui Horváth, de cealaltă parte, a ușii era un comisionar cu o scrisoare adresată lui. Antal scoase din plic un petic, de hârtie. cu marginile neregulate; citi: *Vino, te rug, imediat. Sunt speriată*. Horváth recunoscă scrisul lui. Erzsebet.

Îl chemă pe Bányay și-rdădu biletul. Bányay crezu că e pentru ele Horváth nu-l contrazise.

— Plec, bolborosi Bányay? Sunt fericit. Sunt speriat. Eu și cu Erzsebet ne iubim.¹⁴

bet se afla, împreună cu Bányay, într-unul din ele. „În afară de locurile astea și de străzile pe care le bat noapte de noapte”, își zise Horváth declamatoriu, „zace un oraș necunoscut”.

În noaptea aceea nu-l va cunoaște. Hotărî să riște și să meargă la localul de lângă lacuri.

Tocmai schimba o vorbă cu fata de la garderobă, când simți pe umăr apăsarea inconfundabilă a unei muni. Bányay propuse să bea împreună niște rachiu de ienupăr; pe urmă rosti cu exaltare gâfâită:

— Am vești importante. Profesorul a găsit la Tavernier, în *Six voyages de J.-B. Tavernier, qu'il a fait en Turquie* etc.

— Bányay articulă o franceză trudnică, lăbărtată și stropșită - *pendant Vespase de quarante ans et par toutes les routes que Von peut tenir*, un lung paragraf referitor la manuscris. Tavernier afirmă că în Ungaria nu i-a pomenit nimeni despre misteriosul mort din Hanul de la Tunel, dar că la Constantinopol a cunoscut, în 1637, un negustor de pietre scumpe, tovarăș de afaceri de-al socrului său, care, într-o discuție, a menționat episodul. Lui Tavernier i s-a trezit curiozitatea, a implorat recomandări, a stat pe la ușile birocraților și i-a lingușit, până când, în sfârșit, a izbutit să țină manuscrisul în mână. Am văzut că, plecând de la această afirmație, Voltaire și alții îl califică pe Tavernier drept ignorant.

— Nu mai spune, comentă Horváth. Era plictisit.

— Stai o clipă. Tu știi cât a insistat Liptay asupra metodei: orice lucru trebuie dovedit, orice lucru trebuie pus sub semnul îndoielii.

În zilele din urmă, i-am arătat de nenumărate ori

în seara aceea, Horváth nu știa ce să facă, Nu voia s-o întâlnească pe Erzsebet. Își petrecea de obicei noaptea, împreună cu prietenii săi, în trei sau în patru locuri. Unul era cafeneaua Hipodromul; altul, un local cu sală de dans de lângă lacuri, din pădurea de la Városliget; celălalt, cofetăria Gerba-ud. Cu siguranță ea Erzse-

manuscrisul. Mereu apăreau alte și alte îndoieli. Ei bine, există acolo un citat latin. Nici Liptay și nici eu...

— Ce citat? întrebă Horváth.

Bányay se opri, cu o pornire, s-ar fi zis, dezaprobatore; totuși în enormii săi ochi bovini se citea numai blândețe. Legănându-și trupul enorm, făcu un scurt pas înainte și altul înapoi. Se sprijini de tejghea, bău o înghițitură de rachiu și își urmă năvalnic vorba:

— Citatul e din *Tristia* de Ovidiu și pare că a fost interpolat în text. Omul i-ar fi scris o scrisoare unei fete din Florența și ar fi pomenit acolo frumosul vers *nulla venit sine te nox mihi, nulla dies*. În continuare, se indică între paranteze: *Tr.*, I, V, 7. Ei bine, uite ce vreau eu să spun: întrucât amândoi suntem de părere că paragraful acela e o interpolare (e scris cu o grafie ce pare o neizbutită imitație a celei din restul documentului), l-am examinat de nenumărate ori. Ei bine, nici Liptay și nici eu n-am băgat de seamă «a cifrele dintre paranteze nu corespund versului respectiv. Tavernier a descoperit eroarea, sau susține că a descoperit-o, și dă trimiterea la vers corectă. Acum nu mi-o amintesc. Bánay făcu o pauză: Dar mai am încă ceva să-ți spun: Erzsâbet vrea să te vadă înainte de a pleca la Nagybánya.

Horváth pălise. Nu fu în stare să răspundă.

Bányay îl privi cu mâhnită solitudine și, după o scurtă ezitare, îi simplu paharul.

Horváth bău și după aceea întrebă:

Ce-mi spuneau. adineauri despre Erzsebet?

Acum Bánay era acela care nu putea vorbi. Se uita la prietenul său cu enormii ochi larg deschiși, cu respirația gâfâită, cu o expresie de profundă și îngrijorată afecțiune. Îl prinse pe Horváth de braț, cu o mină grea, tremurătoare și puternică. Întrebă trist:

— Dintre toate femeile din Budapesta, de ce ai ales-o tocmai pe Erzsebet ca să te îndrăgostești de ea?

VI

Horváth avu impresia că Liptay nu exagera: Budapesta se preschimbase într-o imensă și generală garnizoană. Peste tot mișunau soldați și jandarmi. Intră la Biblioteca Universității; unul după altul, mai mulți funcționari se interesară ce anume caută. Pe pereți atârna portretul întunecat al lui Metternich și (lucru afirmat de toată lumea, dar pe cre nu-l credea nimeni) al lui Kollonich, episcopul detestat.

După strategice așteptări și interogatorii indifferente, un secretar cernit îl conduse la cabinetul cu manuscrise din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea. Din coridor, zări trei sau patru inși învârtindu-se în jurul unui obiect acoperit în parte cu bucăți de pânză neagră. Era un aparat de fotografiat. Unul dintre inși era Bányay. Foarte agitat, Bányay îi arată o bancă. Horváth se așează...

Profesorul îl rugase să treacă pe la Bányay; îl încredințase că starea acestuia era îngrijorătoare. -". Numai dumneata poți să-l salvezi, prietene Horváth", i-a spus fără emfază. „Eu nu pot face nimic. N-are încredere în mine. Rupe-l de muncă, de obsesie”.

Horváth își aruncă ochii spre Bányay. îl găsi agitat, aproape slab, poate fericit, poate bolnav. Ca să-și omoare timpul, se uită la figurile greu de deslușit de pe friza aflată în partea de sus a pereților. Citi, scris cu litere aurite, un citat din cartea a unsprezecea din *Confesiunile* Sfântului Augustin. Se ridică în picioare; la unul din capetele cabinetului observă un bust. Citi pe soclu: A.M.S. BOETHIVS - COLXX - DXXV - A.D. - HI OCULI VIDERVNT AETERNITATEM. Privi ochii statuii. Niște mâini grele i se lăsară pe umeri. Se întoarse.

— Mi-au dat voie să fotografiez manuscrisul, pagină cu pagină, exclamă Bányay.

Oamenii împingeau aparatul spre coridor.

— Asta nu din lipsă de voință, comentă Horváth. Vor

să fie. despotici, dar încă mai săvârșesc greșeli.

— Nu multe, răspunse. Bányay. Le-am cerut voie să iau acasă documentul, pentru o noapte. Am. cerut-o în scris, verbal, prin Liptay, prin secretar, prin ușier. Totul zadarnic.

— Credeam că pe Liptay îl respectă. Mă miră că n-a obținut aprobarea.

Cu oarecare solemnitate - Bányay se îndreaptă de spate, privindu-și prietenul.

— Crezi ceea ce spui? întrebă el. Ascultă-mă pe mine: Liptay vrea să mă distrugă.

ttorvâth își zise: El ar trebui întrebat dacă crede ceea ce spune. Bányay urmă:

— Absurd, nu-i așa? Dar să-ți pun o problemă concretă. Dacă lăsăm la o parte primele date, singura sursă pentru tot ce știu eu în legătură cu personajul apărut în Hanul de la Tunel e manuscrisul. Se pot oare ivi discrepanțe între manuscris și ceea ce știu eu?

Horváth mărturisi că nu înțelege.

— Să-ți dau un exemplu: azi, să zicem, știu că individul și-a petrecut copilăria la Nyiregyhâza; mâine văd în manuscris că și-a petrecut-o la Tuszer. Firește că „Tuszer” e scris între rânduri iar dedesubt este un cuvânt șters. De unde poate apărea greșeala? Numai și numai din manuscris, pentru că acesta e singura mea sursă. Înseamnă atunci că cineva a făcut aici o schimbare. Când? În cursul nopții; ziua prea se învârt pe acolo tot felul de cititori, polițiști, ușieri. Cine poate face, în timpul nopții, aceste modificări în manuscris? Singurul funcționar care locuiește în clădire. Directorul bibliotecii. Liptay.

— Asta n-o mai cred, ripostă Horváth vehement. De ce-ți închipui c-ar face-o?

— Pălma a găsit explicația: Liptay vrea să publico o lucrare ridicolă, ca pe urmă el să-i semnaleze erorile și să mă distrugă. Se teme să nu-i umbresc faima. E ros de

pasiuni senile.

— Asta n-o mai cred. Nici dacă mi-ai spune că oamenii din veacul al XVII-lea în persoană vin noaptea și corectează manuscrisul, nici chiar atunci nu mi s-ar părea mai greu de crezut.

După o tăcere, Bányay continuă, ca și cum ar fi gândit cu voce tare:

— O ștersătură în plus ori în minus nu se mai bagă de seamă. E înțesat de corecturi și de ștersături. Pe multe pagini există și rânduri scrise de-a curmezișul hârtiei (ca în unele scrisori ale femeilor). Uneori a trebuit să stau câte o zi întreagă până să citesc o pagină. Uită-te și tu.

Horváth privi, fără curiozitate, pergamentul acela zgrunțuros, opac.

VII

Horváth Antal înțelese că anumite tentații se află în conflict cu luciditatea, voința și prudența lui. Pe de o parte: teama de a nu fi de două ori neloial față de un prieten, neloial față de Erzsebet, laș. „Dar Bányay nu riscă nimic”, se gândea. „În cei bogați au încredere”. Și: „Sunt oare îndrăgostit de Erzsebet?” Trebuie să avem grijă să nu ne lăsăm amăgiți de propriile noastre minciuni. Cât despre curaj, nici nu merită să se gândească la asta: ți se întunecă odată mintea și... Pe de altă parte: liniștea sufletească, faptul de a fi stăpân pe sine însuși, reîntoarcerea la Paris, cariera literară.

Erzsebet voia să plece cu el; îl chemase de mai multe ori. El i-a sugerat lui Bányay că fata va fi în siguranță la țară, în casa din Nagyba nya. Bányay își făcea pregătirile de drum. Urmau să plece vineri. Până atunci malerau încă patru zile: patru zile în care Erzsebet nu trebuia să-l întâlnească.

VIII

O săptămână mai târziu, Bányay István a dispărut. Horváth a prezentat următoarea versiune a faptelor:

Vinerea trecută, Bányay a plecat împreună cu Erzsebet la Nagybánya. S-a înapoiat luni. El a încercat în repetate rânduri să-l vadă, însă fără succes; a vorbit cu profesorul Liptay; acesta i-a povestit că fusese chemat de profesorul Pálffy, care, pe patul de moarte, îi încredințase o mie trei sute de florini pentru comitetul patrioților unguri. Liptay și-a mijit ochii, parcă pentru a scruta depărtarea, și a spus mai departe cu o voce impasibilă:

— Prietene Horváth, sunt gata să-ți fac o onoare și o cinste de neuitat. Îți înmânez, fără nicio chitanță, acești florini, ca să îi predai comitetului. Nu-mi pomeni numele; nu e cazul să fie legat de această generoasă tranzacție.

Horváth a intenționat să predea banii; a renunțat însă numaidecât, convins că poliția supraveghea comitetul. Atunci și-a sporit eforturile de a-l întâlni pe Bányay – florinii aceia, după cum sugestiv se exprimă, îi ardeau mâinile și în cele din urmă a dat de el. În primă clipă i s-a părut că Bányay dorea să-l evite, dar îndată s-a întrebat dacă această impresie 6 prilejuise comportarea lui Bányay sau era doar rodul imaginației sale. Pe deasupra, Bányay a acceptat fără obiecții să predea comitetului banii. Ca doi buni amici, au băut bere la *Hipodtomul*, iar când să se despartă, Bányay a îngăimat:

— La Nagybánya mi-am dat seama că Erzsebet te iubește.

În amărăciunea lui nu era nici umbră de reproș. Atunci a fost ultima dată când Horváth l-a văzut.

LX

Părinții lui Bányay au dat uitării price obiecție împotriva lui Horváth și l-au primit ca pe un fiu... îi povestiră, nu fără a se repeta întruna, tot ce știau în legătură cu dispariția lui István: câteva amănunte despre ce făcuse în dimineața. respectivă, cu câțva timp înainte sau în zilele din urmă – aceeași binecunoscută poveste, nicidecum completă și pesemne lipsită de importanță. Dar

asta le era singura comoară și doreau să-l facă și pe dânsul părtaș, la ea. Apoi, din străfundurile pivniței unde trăgea la măsă, și perora, fu scos la lumină János vizitiul, ultima persoană care-L văzuse pe Bányay, ca să le dea și el o mână de ajutor cu povestea lui. Horváth ascultă poticnită istorisire rostită de buzele acelea tremurătoare și umede. Vineri, János îi dusesese pe domnișoara

Erzsâbet și pe domnul István până la Godolld, de unde au luat trenul spre Nagybánya. Pe drum, domnișoara mai că n-a deschis gura; domnul arăta mulțumit și la tot momentul se îngrijea de domnișoara. Luni (el, János) s-a dus cu trăsura până la Aszod, să-l ia pe domnul. Acesta a venit singur; parcă-parcă nu era în apele lui.

— Azi dimineată, pe la nouă - urmă vizitiul - domnul m-a chemat și mi-a poruncit să pun caii la trăsură.

Ultima dată când János l-a văzut, Bányay stătea la masa lui de lucru, în fața ferestrei.

Părinții lui Bányay l-au întrebat pe Horváth dacă îi sfătuiește să înștiințeze poliția. Horváth zise că nu; pe urmă hotărâră să ceară și părerea profesorului. Pălma se duse la dânsul. Profesorul își îngădui să insinueze că poate n-ar fi fost tocmai prudent să ocolească poliția.

Horváth l-a însoțit pe domnul Bányay la întrevederea eu comisarul Hegediis. După spusele bătrânului Hellebrant, Hegediis „e ea o domnișoară”. „E foarte citit”, adăuga acesta. „Cunoaște toate cărțile pe care poliția le confiscă de la librari”. Fără s-o înțeleagă, Horváth admira această imparțialitate. În ce-l privește, el, unul, abia daoăla învrednicit pe comisar cu o privire.

Hegediis s-a arătat alarmat de-a binelea de dispariția lui Bányay; a confirmat, după ce a cerut informații, că poliția habar nu are de toată povestea; le-a promis, în final, sprijinul său activ.

Domnul Bányay a părăsit sediul Poliției Centrale plin de speranță. îl invită pe Horváth la cină. Palma era acolo și

ea, așteptându-i împreună cu doamna.

Fata a plecat destul de târziu. Horváth o conduse până la poartă; când au rămas singuri, Horváth zise:

— Cred că a fost o greșeală să ne adresăm poliției. Nu știu de ce Liptay ne-a sfătuit s-o facem.

— E limpede, rosti Pălma. Liptay este un trădător.

A urmărit-o îndepărtându-se. „E obsedată”, și-a zis. „Poate că slăbiciunile apropie. Dar smintelile, nu”.

A urcat să discute cu domnul Bányay. Vorbiră până la ziuă. Atunci domnul spuse:

— Nu poți pleca la o asemenea oră. Cu starea asta de asediu, n-ar fi prudent. Du-te și te culcă în odaia lui Iistrán.

Horváth l-a ascultat.

X

În dimineața următoare, luă hotărârea să facă unele cercetări. Cu vânzătorul cel orb de creioane nu ajunsese încăieri: acesta nu-și pierduse nimic din acreala obișnuită. Nevasta croitorului l-a primit vizibil încântată, dar când el dori să aducă vorba despre Bányay, l-a prevenit că „unei femei nu-i convine când nu i se vorbește despre ea însăși”. Horváth i-a făcut pe plao și a simțit că-și trăda prietenul. În persoana obezei vânzătoare de păpuși îl aștepta însă o revelație. Ziua trecută, în cursul dimineții, femeia văzuse sosind un grup de bărbați. Unul din ei – slab, îmbrăcat în gri, cu o față foarte albă, lătareată și osoasă și cu niște ochi ca două bobițe negre – s-a proțăpit în fața pavilionului lui Bányay; ceilalți au intrat în cofetărie.

— Și dumneata ce-ai făcut?

— Eu mi-am văzut de treabă. Ca și cum n-ar fi fost nimica, m-am dus până la farmacie. Când trecui pe lângă pavilion, îl zării pe domnul István în odaia lui, așezat dinaintea ferestrei. Și pe loc mă apucă așa o frică, de parcă-mi țiuiau urechile. Mi-am zis în mine: stai numai cuminte, și am așteptat să văd ce mai e. Îndată după aia a ieșit din pavilion János vizitiul și în momentul ăla omul ce

se proțăpise în față a scos o batistă, ăia din cofetărie au venit și dâșii și cu toții grămadă au intrat în pavilion.

— Și pe urmă?

Femeia păru că se supără.

— Ei, pe urmă mi-a sosit bărbatul și a trebuit să mă-ngrijesc de dânsul.

— Cine erau oamenii aceia?

— Acu n-o să-mi zici că nu știi. Sticleți, cine să fie?

Horváth nu le-a comunicat acest episod părinților lui Bányay.

Acum cercetările deveneau mai greu de făcut, înainte de-a le continua, Horváth vru să-i facă prietenului său un serviciu. Se prezentă la editura ce scotea *Enciclopedia Ungară*, declară că

Bányay nu se simte bine și se oferi să-l înlocuiască până se restabilește. Au fost de acord. „Am făcut-o”, i-a spus el Palmei, „ca și când aș fi lăsat ceva drept zălog”. Poate încerca să se convingă că Bányay se va întoarce. Poate că gestul său însemna o reparație.

Luă parte la trei sau la patru întruniri ale ligii patrioților. Au dezbătut un plan pentru a-l ucide pe șeful poliției. Au vorbit despre Liptay. A constatat, fără prea mare surprindere, că Liptay era considerat trădător.

Părinții lui Bányay l-au rugat să rămână la ei. Posibilitatea o sugerase doamna; domnul o motivase: „Horváth este persoana cea mai apropiată de István; în lipsa lui István, îi ține, într-un fel, locul”.

Cu o tulburare ce părea disproporționată, Horváth i-a spus într-o seară Palmei:

— Aș putea fi fericit. Grijile materiale s-au dus. De când mă știu am visat să-mi petrec viața într-un loc ca pavilionul acesta. Mâna ta pe care o cuprind în mâinile mele îmi face bine. Dar n-am de gând să-l înlocuiesc pe István numai în situații plăcute... O să lucrez înainte la Enciclopedie. O să mă ocup de biografia mortului din

Hanul de la Tunel.

Legătura dintre vorbele sale, poate egoiste ori poate meschine, și tonul cu care le rostise nu era prea limpede.

— Am citit și eu documentul acela, zise Pălma. Nu pricep cum de s-a lăsat István păcălit. E o înșelătorie. E o parafrază a vieții lui István însuși. Grosolană, rău scrisă, fără pic de imaginație. Opera lui Liptay sau a acoliților lui. Ca să-l distrugă pe István.

S-a pomenit dorindu-și să se îndepărteze de Palma. Îndată ce Erzsebet se întoarse, a încetat s-o mai vadă.

La universitate a avut loc ceremonia primirii noului observator din partea autorităților. N-a luat parte niciun ungur, afară de Liptay, care (între soldați și cavaleriști austrieci) a citit un discurs.

Patrioții s-au întrunit din nou. O fată a susținut că profesorul Liptay se dedase la asemenea josnicie numai ca să nu-și sfârșească îndelungata carieră printr-o destituire. Totuși, nici măcar fata aceea nu mai credea în el: expulzarea sa din ligă fu hotărâtă în unanimitate de voturi (Horváth s-a abținut de la vot). Pe urmă se ridică un bărbat al cărui glas stins aproape că nu se auzea și ceru să fie lăsat să-l ucidă pe șeful poliției. Acceptară. Fixară data: 17 martie. Cineva afirmă că trebuie să li se dea o lecție trădătorilor. Trebuie ucis profesorul. Horváth abia dacă mai asculta. Se gândea la Bányay. Se gândea la profesor. În copilărie și în tinerețe, printre nori de fum, într-un mic birou, în fața unui bust al lui Leibniz, petrecuse, alături de Bányay și de profesor, clipe de exaltată și generoasă bucurie, de nestrămutată încredere în inteligență, de arzătoare dăruire pentru studiu și pentru colaborarea într-un studiu. Se simțea bolnav, gata parcă să leșine. Se ridică în picioare. Se oferă să-i aplice sancțiunea lui Liptay. Acceptară. Fixară data: 17 martie.

După aceea, nici obișnuitele nimicuri ale vieții, nici suferințele fizice, nici frigul, nici căldura nu l-au mai putut

trezi dintr-o sufocantă senzație de irealitate. Voise să-i mărturisească totul lui Erzsebet, dar atunci Erzsebet ar fi încetat să mai fie refugiul acela necontaminat care era acum. Și pe deasupra parcă nici nu-i venea să creadă că va sosi într-adevăr clipa când are să-l ucidă pe Liptay.

Tovărășia lui Erzsebet îi aducea alinare. Se plimbau de obicei pe străzile străjuite de arbori aflate în partea de apus a Budei, nu departe de calea ferată. Horváth îi vorbea de vreuna din cărțile ce urma să le scrie, îi cerea îngăduința să i-o dedice și se întreba dacă tainica exaltare pe care o simțea privind, parcă pentru întâia oară, verdele profund și limpede și fremătător al frunzișului străpuns de lumina serii, vine de la verdele acesta sau de la Erzsebet.

Straight was I carried...

Thomas CHATTERTON, *The Storie of William Canynge*.

H ORVÁTH ANTAL ÎȘI SCRIA „MESAJUL către prieteni”: *„În fața mea, masa; puțin mai încolo, fereastra”. Nu știi de ce îmi vin în minte acum aceste insignifiante cuvinte: sunt cele dintâi din cel dintâi roman pe care l-am scris în viața mea; ar putea tot așa de bine să fie și începutul acestor pagini, cele din urmă pe care le voi scrie, confesiunea mea. Totul s-a schimbat. Iată de ce am ajuns în situația de față. Iată de ce trebuie să justific un act care, înainte de călătoria mea în Franța, ar fi părut pesemne o nerozie, dar care acum va fi calificat drept infamie. Îmi va fi însă greu să-mi conving prietenii (știu prea bine că ei vor fi foarte dornici să se lase convinși). Dânșii nu s-au îndepărtat nici cu un pas de Budapesta; au luat zi de zi parte la procesul acesta de transformare și nu vor ști niciodată cu ce iuțeală s-a scurs timpul în Ungaria, ce mari schimbări a adus cu sine. Nici chiar eu, la întoarcerea de la Paris, n-am observat pe dată că această lume familiară era deja o altă lume. N-am remarcat faptul nici măcar atunci când*

István a dispărut. Am pătruns în acest coșmar încetul cu încetul, fără revelații patetice și fără zguduiri. Și totuși n-am ajuns la dimineața asta de 17 martie înainte ca, aidoma unui simbol al adevăratei fețe a lucrurilor, să fi intervenit întâlnirea cu Remenyi, efectul melodramatic, umbra irealului.

Scrise mai departe; povesti că așteptase cu groază să sosească ziua de 16 martie. *Acum, când mi-l amintesc, ajunul acesta cumplit îmi apare ca o zi nesfârșită și mă văd pierdut în imensitatea ei și în visele avute în cursul nopții: vise care, într-un fel, au prelungit-o.*

De dimineață, pentru a-i reaminti promisiunea că vor ieși împreună, i-a trimis lui Erzsebet un mesaj. Apoi și-a petrecut o mulțime de vreme curățindu-și revolverul. Brusc i-a mijit în suflet imboldul de a dialoga cu revolverul, la fel ca Hamlet cu hârca lui Yorick, și s-a surprins asistând tulburat la acele viitoare și abia imaginate dialoguri.

Erzsebet a sosit la unu după-masă. Horváth nu-i spusese nimic; Palma, nici ea (acum nu se mai vedeau aproape deloc). Horváth scrie: *Seninătatea ei am simțit-o ca pe un amar reproș și aș fi dat întreaga mea fericire, poate chiar fericirea noastră, ca să nu mă port necinstit față de Erzsebet.* Însă dacă ar fi pomenit de pactul său cu patrioții, totul ar fi fost pierdut.

Dar deși nu i-a spus o vorbă despre faptul că, a doua zi, urma să-l ucidă pe profesorul Liptay, n-a putut evita totuși ca atitudinea lui să nu-i sugereze că îi ascunde ceva. A glumit întruna și a fost de o veselie exagerată. Nu băuse nicio picătură, dar își amintește că se purta de parcă ar fi fost beat. Și-a dat seama că așa nu se putea apropia nicidecum de dânsa; totuși, a dus mai departe jocul acesta perfid, solitar și nerod; se cântări într-o farmacie iar apoi, cu nejustificată și secretă exultare, îi dădu lui Erzsebet hârtia pe care era scrisă greutatea și-i ceru s-o păstreze; faptul că el știa, pe când ea n-avea idee că-i dădea peticul

acela de hârtie pentru ca ea să-l citească într-un viitor cu desăvârșire schimbat, într-un viitor când hârtia aceea, acele cifre și amintirea incertă a scenei vor dobândi o puternică valoare sentimentală, îl amuza. Apoi s-au plimbat prin grădina zoologică; la căderea serii, au auzit țipătul păunilor (noaptea, în vis, ca în străfundurile îndepărtate ale unei oglinzi, a văzut iarăși păunii, împrăștiați prin ramurile unui pâlț întunecat de arbori ce se închideau în cerc de jur-împrejurul său, iar când au țipat, s-a trezit cu tristețea că n-o va mai vedea pe Erzsebet niciodată). Spune că s-au despărțit la zece seara și că era neconsolat la gândul c-o vede plecând; *însă, cum asta se întâmplă în fiecare seară* - explică el - *Erzsebet nu s-a neliștit*.

S-a îndreptat către casă, gândindu-se la Erzsebet; dar odată ajuns, odată cu primele trepte urcate, n-a mai fost în stare să și-o amintească. Acolo sus, între cei patru pereți ai camerei sale, pândeau așteptarea solitară, nesfârșita noapte de groază, zorii inimaginabilei zile în care trebuia să-l ucidă pe Liptay. „Ar fi oribil”, și-a spus pentru a nu se mai gândi la asta (și „oribil” a fost primul cuvânt ce i-a trecut prin minte), „ca profesorul să fie sus”.

A auzit strigătul unui vânzător de ziare. A coborât în stradă; a cumpărat un ziar. A sperat că va da peste vreo știre care să-l izbăvească de coșmarul în care trăia. Știrea peste care a dat l-a făcut să-și piardă orice speranță. Citi: „Astăzi, la orele patru după-amiază, un grup de tineri a pătruns în rectoratul Universității și a smuls de pe pereți portretul lui Metternich și al episcopului Kollonich”.

A urcat scările; a pătruns în odaia sa. De ce se angajase să-l omoare pe profesor? Pricinuise, printr-o glumă abjectă, pieirea lui István. Sinuciderea nu era de ajuns pentru el. Sufletul lui avea nevoie de o trezire cât mai crâncenă din această irealitate. Își dorea pedeapsa.

În ultimele ceasuri din noapte, în cameră își făcu

apariția Palma, cu o expresie dură și ciudată, de hotărâre fanatică și, pentru el, de nepătruns. Era multă vreme de când nu se mai întâlnea cu ea. Palma întrebă:

— Câți bani ai?

Iiorvâth își caută portmoneul. Numără banii.

— Optzeci și patru de florini.

— Nu-i prea mult.

Nu știu ce să răspundă. Poate că nu era prea mult. Palma nu-i explicase ce scop avea întrebarea ei. El însă rareori dispusese de atâția bani.

— Pregătește-te, i-a ordonat fata. Vii cu mine.

Horváth s-a uitat la ea. A fost sigur că se întâmplă ceva grav. *M-am lăsat pradă unei tainice și bezmetice bucurii*, scrie el. *Eram salvat*. Își dori fierbinte o aventură, oricare ar fi fost ea, o catastrofă, oricare ar fi fost ea; gândi cu glas tare: Chiar de ar fi să fie propria mea moarte. Rostind cuvântul „moarte”, se pomeni pe neașteptate jinduind-o; apoi veni surpriza, apoi teama. Se întrebă: s-o fi înțeles oare cu poliția? Era absurd să-și închipuie așa ceva. Palma era „corectă până la incompatibilitate”, după expresia lui Liptay. Sau o trimiteau patrioții? Săvârșise el vreo greșeală? În clipa aceea i s-a părut că se trezește. Nu mai simțea nici bucurie, nici jind, nici surpriză, nici teamă. Săvârșise o greșeală, dar nu față de patrioți. O va urma pe Palma fără crâcnire. *De mine nu-mi păsa câtuși de puțin, iar la Erzsebet n-avea rost să mă gândesc până ce nu-mi ispășeam greșeala aceea*.

Între timp, cu o tăcută hotărâre, Palma se îndeletnicea cu niște preparative ciudate. Adusese din cămăruța unde János pregătea de obicei micul dejun un pachet de ceai, o sticlă cu rachiu de ienupăr, două pâini și niște fructe, înfășură totul într-o manta pe care o scoase din dulap. Examină hainele ce se mai aflau acolo și în cele din urmă alese o pelerină de stofă albastră. Într-un moment când Palma nu-l observa, Horváth scoase din

noptieră revolverul și și-l puse în buzunar.

— Ține, te rog, astea, zise Palma; îi dădu pachetul și pelerina adunată sul.

Ieșiră în tăcere. Pe strada Krisztina, în fața Teatrului de vară, s-au urcat într-un tramvai hodorogit. Era aproape gol; într-un colț, stătea o femeie adormită; era tânără, palidă, îmbrăcată sărăcăcios și ținea în brațe un copil. Mai aproape de ei. doi bărbați vorbeau răcnind în gura mare Comentau o discuție avută cu puțin timp înainte. Veneau de la un priveghi. Horváth vru s-o întrebe pe Palma unde îl duce. Amână întrebarea pe mai târziu; spre a se face auzit, ar fi fost nevoie să strige. Bărbații au coborât în strada Atlos, în dreptul cărămidăriei. Palma și Horváth au coborât în strada Etele și au apucat-o spre apus. Horváth zice că o neobișnuită timiditate îl împiedica să vorbească. Au ajuns la Izvorul lui Esculap. S-au apropiat de un pâlci de coioaci, vast și întunecat în noapte. Puțin mai la dreapta, un felinar arunca un cerc de lumină. Imediat în afara cerului, lângă un copac, stătea pe pământ o mogâldeață. Pălma se aplecă înspre silueta nedeslușită. Mogâldeața rosti:

— Ce mai faci, frate?

O clipă, lui Horváth i s-a părut că identifică glasul acela necunoscut. S-a întrebat dacă nu cumva omul și-l schimonosea dinadins. Și apoi de ce stătea ascuns? De ce nu se ridică?

— Ai adus ceva, Pălma?

Lăsându-se în genunchi, Pălma înșiră, pe un ton persuasiv, de parcă ar fi vorbit cu un copil ori cu un bolnav, tot ce aduseseră. Vocea răspunse din întuneric:

— Foarte bine. Mi-au dat patruzeci și opt de ore. După aceea, dacă n-am trecut granița, nu mai încape cruce. „Jucăm cinstit”, îmi zic dâșii, ca și cum chiar ar crede-o - atunci Horváth îl recunosc pe nevăzutul interlocutor.

— O fac ca să-și mai bată oleacă joc de mine, ca să-mi

trezească speranța, ca să nu mai fiu atât de grăbit să mor. Se gândesc că oricum nu pot ajunge prea departe. Dar n-o să pună mâna pe mine. Sunt sigur că voi trece granița înainte de expirarea termenului. Dacă nu...

Aici Remenyi se opri, ca și cum tulburarea îl împiedica să mai vorbească. Horváth era impresionat: niciodată nu remarcase la Remenyi alte sentimente decât suficiență, vanitate, dispreț. Remenyi rosti iarăși, într-un geamăt:

— Pălma, iubito, să nu-mi spui că ai uitat de revolver...

Urmă o tăcere; în cele din urmă, Palma începu să spună:

— N-am putut...

— Ți-am adus revolverul meu, afirmă Horváth impulsiv. Făcând un pas spre dreapta, intră în cercul de lumină; scoase revolverul și-l întinse, fără a se clinti de pe loc. Ține-l.

Arma străluci în palma lui. Ca s-o ia, Remenyi trebuia să pătrundă în zona luminată. Horváth îl privea cum se clatină și se zbate ca un animal în agonie. Pălma luă arma și i-o dădu lui Remenyi. Acesta vorbi cu trudnică încetineală:

— Mulțumesc, frate. Serviciu contra serviciu: ascultă-mi sfatul și fugi fără întârziere. Dacă mai rămâi, te vor înhăța. Azi am văzut-o pe Erzsebet. Trebuie s-o salvezi. Te iubește.

În clipa aceea răsună tropot de copite pe caldarâm. Aproape imediat, două capete de cai negre și pline de spumă se iviră printre frunze.

— E trăsura, zise Palma. I se adresă lui Hor". văth: - Te-am rugat să ne însoțești fiindcă m-am gândit că s-ar fi putut să avem nevoie de tine. Îți mulțumesc. Acum poți să-ți vezi de drum; eu plec cu Ferenc.

— Despre Iistrăn se știe ceva?

— Aici, la numărul treizeci și trei, se știe totul, răspunse Remenyi. Pot să te asigur de un lucru: poliția habar n-are ce s-a întâmplat cu Iistră. Nu i-au dat de urmă. A dispărut.

Palma îl ajută să se ridice.

Se lumina de ziuă. Horváth se îndepărtă. Pe strada pustie pașii lui răsunară marțial. Se simți mic și neînsemnat și înțelese că trebuie să se agațe cu dinții de acest sentiment: era ca o ușă ce se întredeschide... Se gândi cu glas tare: „Mâine voi avea nevoie de un revolver”. Trecu prin fața farmaciei unde fusese, seara trecută, cu Erzsebet. Era deschisă. Intră.

— Ce doriți, domnule Horváth? întrebă farmacistul.

— O otravă puternică, răspunse. Mi-e casa plină de șoareci.

— Arsenic, zise omul.

Totul merse ușor și repede.

Pe urmă s-a pomenit din nou în stradă, dinaintea casei, incomodat de pachet, neștiind ce să mai facă, nemaivând acum niciun pretext pentru a mai amâna clipa când va intra în cameră și-și va începe așteptarea.

Urcă scările, intră, închise ușa. Își aruncă ochii prin odaie, privi patul în care trebuia să se culce... Atunci inima îi zvâcni, grea, enormă. Își duse o mină la piept și, tremurând, se lăsă să cadă pe un scaun, în fața mesei de lucru.

După un moment de descumpănire, se hotărî să scrie acest „Mesaj către prieteni” (mai întâi însă desfăcu pachetul cu arsenic și duse sticluta în încăperea de alături, în încăperea cunoscută sub numele de „muzeul”. Aici nu intra nimeni; nimeni nu se va otrăvi din greșală). Scrise:

Poate că eu aș reuși să mă justific. Partea proastă e însă că pentru purtarea mea nu-i posibilă niciun fel de justificare. Azi nu-i posibilă; ieri însă... Cheia acestui proces stă într-o chestiune de timp: dacă timpul e succesiv,

dacă trecutul dispare, inutil să mai caut vreo scuză... Totul s-a schimbat așa de mult... Neîncrezător, repet că niciodată n-am avut conștiința că săvârșesc ceva într-adevăr rău. Dar asta e, de bună seamă, teoria criminalilor: sunt în stare să-și justifice toate faptele, toate momentele. Văzute din afară, aceste fapte și aceste momente conturează crima. Desigur că eu nu pot vorbi de crime; pot vorbi de glume: fraude banale și meschine.

Trebuie să scriu. În timp ce mă voi strădui să-mi apăr comportarea, care, fără îndoială, merită să fie și chiar va fi uitată, o să găsesc posibilitatea de a povesti un fapt miraculos, de a împărtăși posterității cumplita mea ursită, hățișul de magie, de ispășiri, de compromisuri și de moarte în care mi s-a rătăcit sufletul, și de a ajunge cât mai pe nesimțite la capătul așteptării mele (capăt ce, acum, pe neașteptate, se apropie).

János vizitiul a intrat cu dejunul. Face ordine prin cameră. Mă întrerupe. Nu mă lasă să scriu. Dar eu trebuie să scriu, și asta înainte ca el să plece.

Mă întorc din nou la începutul acestei confesiuni și bănuiesc că a sosit momentul să-l completez cu vreo frază de genul: „Văd pe fereastră strada iar în stradă un bărbat slab...”

Trebuie să mor, zise viteazul Carlos.

Asta nu mă sperie.

Dar fac literatură. Am neplăcutul sentiment că nu sunt stăpân pe propriile cuvinte: e ca și cum aș fi beat sau ca și cum aș delira. Pentru a fi firesc și sincer, aș avea nevoie de mai mult timp, de mai multă liniște.

Eu am născocit istoria omului găsit mort în Hanul de la Tunel, eu am plăsmuit manuscrisul pe care l-a aflat profesorul Liptay și care l-a obsedat pe Iistrăn.

Dacă mă gândesc la strânsa mea prietenie cu Iistrăn și la consecințele acestei nevinovate, acestei abjecte glume, orice explicație e de prisos. Ar trebui, simplu, să

tac și să mor; se pare însă că să mor pur și simplu nu e o pedeapsă suficientă. Totuși, de vreme ce până și celor mai înrăiți criminali li se acordă dreptul să se apere – nu din considerație pentru ei, ci pentru morala pe care au încălcat-o și pe care, apărându-se, o recunosc – voi încerca să mă apăr. Voi proceda la simpla relatare cronologică a faptelor, în speranța că, în lumina acestei relatări, voi apărea drept un neghiob, iar nu drept un ticălos.

În urmă cu câteva luni, primise la Paris o scrisoare de la librarul Hellebrant; îi cerea să scrie un roman pentru „Clio”, nu prea pretențioasă ca colecție de romane istorice. Mai mult cu elan decât cu chibzuință, Horváth s-a așternut pe treabă; când fu pe la mijlocul capitolului al XV-lea, a constatat că opera lui semăna în chip supărător cu puternicele amintiri ce-i rămăseseră de la *Cele două Diane*. Rupse paginile scrise și se strădui să-și scoată din cap subiectul. După câteva zile, vorbi cu o tânără franțuzoaică despre István și brusc își aduse aminte de omul apărut în Hanul de la Tunel și de cât stăruise lăstrăn ca el să utilizeze episodul într-o narațiune. Lucră o săptămână, dar și cel de al doilea roman istoric eșuă la fel.

Într-o seară, s-a dus cu niște prieteni să vadă *Chatterton* al lui Alfred de Vigny; mărturisește: *chiar și acum, în situația asta nenorocită și fără ieșire, încă mai adie ceva ca ecoul unei exaltări, când îmi amintesc de minunata exaltare ce m-a cuprins în noaptea aceea, pe când mă întorceam acasă prin boulevard Saint Germain și la rue de Bac. Am citit apoi tot ce-am putut găsi despre poetul ce inventase manuscrise și poezi. Studiul Hélènei Richter și biografia scrisă de Wilson l-au convins că trebuie neapărat să se apuce de o nouă biografie. A discutat despre toate astea cu Madeleine (într-un acces de fals fanatism, intercalează: *aș ți dorit, Erzsébet, să-ți ofer un suflet curat, un trecut vid; ți-am dat ceea ce am*), iar ei i-a venit ideea să-i joace lui István o farsă: să plăsmuiască*

manuscrisul pierdut, manuscrisul pe care-l avea în buzunar misteriosul bărbat mort în Hanul de la Tunel. Horváth se prefecă entuziasmat și-i povesti tot ce-și putea aduce aminte despre acest episod; era convins că, odată discuția încheiată, proiectul avea să fie dat uitării. Madeleine însă n-a închis ochii toată noaptea și și-a pus întreg zelul neostoit în slujba ticlurii farsei. Urma ca Horváth să scrie povestea în ciornă, iar ea s-o copieze; ar fi fost imprudent ca el s-o aștearnă direct pe pergament; oricât și l-ar fi deformat, probabil că István tot i-ar fi recunoscut scrisul. Horváth a avut o slabă obiecție: nu știa în ce fel să născocască istoria personajului. Madeleine nu s-a neliniștit: nu scrisese el o grămadă de romane? Dânsul a lămurit-o că toate încercările sale de a scrie romane istorice dăduseră greș. Ea l-a încredințat că n-avea nimic altceva de făcut decât să povestească, pur și simplu, viața lui István, cu unele modificări; asta îi va veni ușor s-o facă, iar farsa va deveni cu atât mai ingenioasă.

În acele zile, unchiul lui István, care nu manifestase niciodată interes față de scrierile literare ale lui Horváth, a aflat că acesta lucra la un roman istoric; acel simplu fapt a devenit subiectul mai tuturor discuțiilor sale și a fost suficient pentru ca afecțiunea ce o simțise până atunci față de Horváth să se preschimbe în atașament. Într-o seară, veni în mansardă și-l surprinse pe Horváth citind manuscrisul. Îl întrebă ce era acela. *Ar fi trebuit să-i răspund că e unul din izvoarele romanului meu istoric - notează Horváthi-am răspuns: „Romanul meu istoric”. Conte nu păru surprins: se arată alarmant de entuziasmat că opera, putea fi de acum citită, era de acum terminată”, l-am răspuns că, deși e aproape gata, s-ar putea să mai zacă o vreme nepublicată, căci bătrânului Hellebrant îi pierise interesul față de romanele istorice. Conte zâmbi cu deliberată șiretenie; eu nu l-am întrebat din ce pricină iar dânsul s-a retras supărat.* După câteva

zile, Horváth a aflat că între timp contele le scrisese lui Hellebrant și profesorului Liptay. Lui Ilcilebrant îi propunea să-i plătească editarea; pe profesor îl ruga să intervină pe lângă Hellebrant pentru a-i obține consimțământul de a i se plăti editarea și de a publica neîntârziat romanul. *Bănuiesc* – conchide Horváth – *că această corespondență a fost obârșia zvonurilor, preluate și de Remenyi, cum că eu i-aș fi trimis de la Paris un roman lui Hellebrant, că pusesem în mișcare o grămadă de lume și că nu izbutisem să mi-l public.*

Horváth mărturisește că s-a amuzat scriind acea „viață” a lui István. În scrisorile lui, acesta îi vorbea despre Palma și despre Erzsebet (pe atunci, Horváth nu le cunoștea). *În povestirea mea, eroul se crede la început îndrăgostit de Palma, ca apoi să se îndrăgostească nebunește de Erzsebet. Iar aici se cuvine să semnalez ceva miraculos în manuscrisul acela ticluit, o anticipare ce, într-un fel, îl salvează din condiția sa de impostură: există acolo o descriere a iubirii inspirate de Erzsebet care reprezintă o palidă, dar fidelă descriere a iubirii, a adorației ce-o simt acum pentru ea.*

Munca Madeleinei a fost foarte anevoioasă. O persoană cu mai puțină voință – o persoană obișnuită – ar fi abandonat-o. În primul rând, Madeleine nu știa maghiara; nu cunoștea sensul cuvintelor pe care trebuia să le scrie. *Să nu ne mire deci* – continuă Horváth – *că a lăsat pe dinafară câte un „z” ori trema de deasupra vreunei litere. Eu fie că-i ascundeam aceste omisiuni, fie că mă grăbeam să arăt neprețuita lor valoare ca indicii ale vechimii.* În fine, Madeleine nu putea scrie cu scrisul ei de femeie din secolul XX: imita fastidioasa grafie a primului manuscris (probabil apocrif) din *Cronica lumii* a lui Szekely, pe care i-l vânduse contelui Bányay un compatriot.

Dar după multe nopți de nesomn și multă bătaie de cap, Madeleine și Horváth au isprăvit „documentul”. *Eu*

aveam totuși credința că nu-l vom utiliza în scopul prevăzut de Madeleine. Jucând însă jocul acela în care nu credea, el acționa de parcă ar fi crezut. Propuse modifioări. Afirmatia că eroul își petrecuse verile copilăriei la Nyiregyhâza - a remarcat dânsul - nu era o dovadă de subtilitate. În Nyiregyhâza se află o casă de țară a familiei lui István; Horváth și István își petrecuseră acolo multe dintre vacanțe. Dacă acum nu introduceau unele diferențe între viața lui István și cea a eroului, paralelismul ar fi fost prea bătător la ochi. Horváth a propus să șteargă Nyiregyhâza și să scrie deasupra „Tuszer”. La început, Madeleine a refuzat să-și mutilizeze opera; pe urmă a consimțit, iar mai târziu chiar a pretins noi corecturi, deoarece a descoperit că dădeau un aspect și mai autentic documentului, înainte de intervenția lor, eroul visase, ca și Iistrăn, să exploreze pădurile din India; au șters „pădurile din India” și au scris „pustiurile din India. Și astfel, cu inversiuni, coincidențe, anacronisme, variante și metafore, au dus la bun sfârșit biografia lui Iistrăn.

Întoarcerea mea în țară a fost hotărâtă puțin cam precipitat și a pus capăt obișnuinței, care pe atunci mi se părea încântătoare, de a mă întâlni cu Madeleine. Un rămas-bun pe care posibilitatea de a fi definitiv și graba l-au făcut patetic; simpla depărtare, nostalgia pentru Franța, ce se răsfângea asupra tuturor persoanelor și lucrurilor lăsate acolo, l-au încredințat că era îndrăgostit de Madeleine. Înainte de plecare, i-a promis, nu prea convins, că va duce farsa mai departe. Odată ajuns în Ungaria, n-a mai putut-o trăda pe Madeleine; ar fi fost ca și cum s-ar fi dezis de Franța. *Și pe deasupra l-am găsit pe Iistrăn obsedat de episodul din Hanul de la Tunel (era gata să scriu: având neapărată nevoie de o lecție).* În chiar seara sosirii mele, mi-a dat o notiță cu datele ce reușise să le adune în legătură cu episodul. Și adaugă: *Am constatat cu ușurare că, plăsmuind manuscrisul, comisesem unele*

greșeli. Iistrăn nu se va lăsa păcălit. Horváth uitase că manuscrisul era redactat „într-un dialect unguresc neidentificat”; el l-a scris în limba maghiară modernă, presărată cu arhaisme (nu și-a bătut capul ca acestea să fie dintr-una și aceeași epocă). Uitase că paginile erau scrise pe o singură față și că hârtia era netedă și lucioasă (pergamentul său aspru părea atât de autentic vechi!). Cât despre cerneala imperceptibilă la pipăit, poate că și-a adus aminte de ea, dar pesemne i s-a părut că ține de cine știe ce ascuns meșteșug pe care mai bine să nu-l ia în seamă.

*Puteam să mă liniștesc; falsul era inofensiv, iar István avea să-l descopere fără întârziere. M-am gândit apoi ce tristă ar fi copilăroasa Madeleine dacă ar afla de toate imperfecțiunile operei noastre și m-am simțit vinovat de această imaginară tristețe. Acum, că socotelile Madeleinei dăduseră greș, mi-am pus în gând să fac tot ce-mi va sta în putință spre a-mi ține făgăduiala. Mă îngrijora viitorul: se putea întâmpla, dintr-o clipă în alta, să mă trezesc din acest vis al imposturii și să-i explic cu tot calmul lui István cum plănuisem să-l ducem de nas. Cu toate astea, am mai săvârșit o infidelitate față de Madeleine: am mai luat încă o măsură de prevedere în scopul de a face și mai ușor de remarcat caracterul apocrif al documentului. Nu inocentul István trebuia să găsească manuscrisul. Trebuia să-l găsească profesorul. Horváth și-a amintit că profesorul tocmai lucra la aranjarea manuscriselor de la Biblioteca Universității; și-a amintit de *Scrisoarea furată* a lui Poe și și-a dat seama care e cel mai sigur loc unde poate să-și ascundă manuscrisul (și unde profesorul poate să-l găsească). Chiar în aceeași după-masă trecu pe la cabinetul lui Liptay de la bibliotecă; Liptay nu era acolo; în birou se aflau trei coșuri uriașe în care erau îngrămădite manuscrisele; nimeni n-o să bage de seamă că în după-amiaza aceea li se mai adăugase unul...*

Patru zile mai târziu, Liptay a găsit documentul; nu

știu dacă atunci l-a examinat amănunțit; i l-a dat lui Iistrăn. Manuscrisul l-a păcălit pe Iistrăn. Știu că Iistrăn l-a studiat de nenumărate ori împreună cu Liptay. Manuscrisul l-a păcălit și pe Liptay. (Nu cred că atunci când a încercat să-l sustragă pe Iistrăn de la lucru acesta a acționat minat de bănuiala falsului ori de invidie; pur și simplu, a dorit să-l smulgă pe Iistrăn dintr-o obsesie ce devenise exagerată). Manuscrisul ne-a păcălit pe toți: într-un anume fel, m-a păcălit și pe mine (dar în acest caz ar trebui să recunosc că pe Iistrăn și pe Liptay nu i-a păcălit).

Atunci am avut cumplita revelație. Mă păcălisem asupra importanței operei mele. Nu susțin, acum, că documentul alcătuit împreună cu Madeleine, la Paris, în 1904, ar fi unul și același cu acela găsit în buzunarul omului al cărui cadavru a apărut în 1604 într-o odaie din Hanul de la Tunel. Afirm numai că manuscrisul găsit atunci era o copie fotografică a celui întocmit de noi. E vorba de acele fotografii făcute de Iistrăn - întrucât nu-i dădeau voie să ia documentul acasă, iar el voia să-l mai studieze și în cursul nopții - în după-amiaza când l-am întâlnit în cabinetul cu manuscrise de la Biblio teca Universității. Iată de ce manuscrisul aflat asupra omului din Hanul de la Tunel, cu toate că avea același număr de pagini, se deosebea de al meu prin aceea că foile erau scrise pe o singură față; iată de ce hârtia era netedă și lucioasă; iată de ce trăsăturile în cerneală erau imperceptibile la pipăit. Turcii și trădătorii ce-i sprijineau au considerat că documentul e scris într-un dialect unguresc neidentificat: nu era decât maghiara modernă (pentru ei de neimaginat). Dar mai există și alte particularități ce permit identificarea documentului găsit în veacul al XVII-lea. Una o constituie acele rânduri scrise de-a curmezișul. Alta e citatul greșit din Ovidiu. Pe acesta l-am adăugat eu în ultima clipă (cu uimitoare perspicacitate, Liptay și Iistrăn au descoperit că era vorba

de o interpolare). L-am adăugat ca un ultim semn al cifrului și ca un salut. Cifrul se ascundea în citarea eronată – acea eroare elucidată în 1637 de către Tavernier; salutul era un gest de iubire adresat celei absente: Madeleine sau Erzsebet (acum sunt atât de agitat, atât de confuz, încât nu-mi amintesc căreia din ele). Printre toate acele simboluri și deformări, Iistrăn a descoperit că viața povestită în document era propria-i viață. Descoperirea asta n-a prins niciodată formă limpede în cugetul lui; n-a devenit niciodată conștient de ea; dar reacțiile sale sunt lipsite de echivoc... Iistrăn a afirmat că singura sursă a cunoștințelor sale referitoare la viața aceea era documentul și că discrepanțele ivite între cele știute de el și document puteau fi explicate doar prin rău intenționatele corecturi făcute de profesor. Dar corecturile au fost făcute de mine, înainte ca el să fi văzut documentul. Însă zadarnic aș fi tot susținut eu că, în copilărie, personajul își petrecea verile la Tuszer; István știa prea bine că el și le-a petrecut la Nyiregyháza. Când István mi-a vorbit, la lacuri, despre eroarea de citare descoperită de Tavernier, am înțeles că eu intrasem într-o lume magică.

István, în ce-l privește, a intrat doar în trecut. El a fost acela care, în buzunarul pelerinei sale, a dus cu sine în veacul al XVII-lea copia fotografică.

Pot să-mi închipui limpede scena trecerii sale. Se afla – după cum declară vânzătoarea de păpuși – în pavilionul acesta, în fața mesei, lângă fereastră. În stânga avea, ca și mine, ușa ce dă în „muzeu”. Era îmbrăcat cu pelerina lui albastră și lucra pe copiile documentului plăsmuit de mine. János vizitiul, care, desigur, făcuse ordine în cameră, a ieșit. Atunci István a văzut că niște bărbați ce veneau dinspre cofetărie i s-au alăturat unui individ slab, îmbrăcat în gri, care de câțva timp stătea postat vizavi. Grupul s-a îndreptat spre pavilion. István a înțeles că e poliția secretă;

cu disperată intensitate, și-a ațintit gândul către odaia aflată de cealaltă parte a ușii din stânga, către „muzeu”, întotdeauna își imaginase că acolo sălășluia secolul al XVII-lea; acum, imaginația lui privind acel secol se concentra obsesiv asupra unei încăperi a Hanului de la Tunel, a hanului aflat în vremea aceea pe locul unde bunicii săi au ridicat pavilionul. A pus documentul în buzunarul pelerinei, a deschis ușa și a trecut pragul... A mai avut atâta timp cât să tragă zăvorul. Era foarte agitat. Inima lui, care totdeauna fusese slabă, a cedat. Dar Iistrăn nu a căzut mort în „muzeu”; a căzut mort în odaia din Hanul de la Tunel, în plin secol al XVII-lea.

Acum e rândul meu să trec prin aceeași ușă. János a plecat. Câțiva bărbați care au venit dinspre cofetărie i s-au alăturat unui individ slab, îmbrăcat în gri, ce stătea vizavi. Acum vin cu toții încoace. Nu mă vor găsi. Mă îndrept spre „muzeu”, cu paharul de apă adus de János odată cu dejunul. Deși călătoria lui Iistrăn în trecut dovedește că timpul succesiv nu e decât o simplă iluzie a oamenilor și că viețuim într-o veșnicie în care totul e simultan, eu nu am forța de imaginație a lui Iistrăn, care recrea obiectele și secolele. Eu nu am, în camera de alături, veacul al XVII-lea ca refugiu. Eu am doar un pahar cu apă, niște arsenic și exemplul lui Chatterton.

MĂRTURIA MINCINOASĂ

A ZĂPEZII

Din operele lui Gustav Meyrink ne vom aminti fragmentul ce se intitulează Stăpânul din umbră al lumii.

Ulrich SPIEGELHALTER, *Österreich tind die phantastische Dichtung* (Wien, 1919).

R EALITATEA (AIDOMA MARILOR ORAȘE) s-a extins și s-a ramificat în ultimii ani. Aceasta a avut influență asupra Timpului: trecutul se îndepărtează cu o rapiditate inexorabilă. Din îngusta stradă Corrientes s-a păstrat mai curând vreuna din casele sale decât amintirea ei; cel de al

doilea război mondial se confundă cu primul, iar amnezia noastră face ca până și acele „treizeci de chipuri frumoase” ale lui Porteño să devină respectabile; entuziasmul pentru jocul de șah, care a înălțat, în atâtea și atâtea colțuri din Buenos Aires, efemere chioșcuri unde locuitorii se luau la întrecere cu maeștri aflați la mari depărtări, dar ale căror partide străluceau pe suprafața unor table pe care televiziunea (presupusă) le aducea aproape, a fost dat uitării la fel de definitiv cum a fost uitată crima din strada Bustamante, cu „Clopotețul”, „Pletosul” și „Dulgherul”, ori Declarația civililor, ori vălmășagul de lume și acele *milongas* din bazarul de la Adela, ori domnul Baigorri, care fabrica furtuni în Villa Luro, ori săptămâna Tragică. Atunci nu va trebui să ne mire că unora dintre cititori numele lui Juan Luis Villafane nu le va spune nimic. Și nu ne va mira nici faptul că povestea transcrisă mai jos, deci a consternat țara acum cincisprezece ani, astăzi va fi primită drept o plăsmuire încâlcită a unei fantezii nedemne de crezare.

Villafane a fost un om cu lecturi vaste, deși haotice, cu o nepotolită curiozitate intelectuală; pe deasupra, mai dispunea și de acel modest dar util substituent al cunoașterii limbii eline și latine, care este cunoașterea francezei și a englezei. A colaborat la *Nosotros*, *La Cultura Argentina* și la alte reviste, cele mai bune pagini și le-au publicat fără semnătură, prin ziare, și, în vremuri bune, a fost autorul a numeroase discursuri ținute nu doar într-un singur compartiment al Senatului. Mărturisesc că-mi plăcea tovarășia lui. Știu că ducea o viață dezordonată și n-aș vâri mâna în foc pentru cinstea lui. Era un băutor înrăit; la beție, își povestea aventurile cu o cruzime ordonată. Lucru de mirare, căci Villafane „se ferechezuia bine înainte de a vorbi” (cum spunea unul din cei mai buni prieteni ai săi, un compozitor din Palermo). Față de iubire și de femei, nutrea un dispreț liniștit, nu lipsit de curtoazie; avea,

totuși, convingerea că a poseda toate femeile era ca un fel de datorie națională, datoria sa națională. Cât privește înfățișarea lui fizică, voi aminti că aducea la figură cu Voltaire, că avea fruntea înaltă, privirea nobilă, nasul semeț și că era mărunț de statură.

Când am publicat o culegere din articolele sale, s-au găsit unii dornici să vadă asemănări între stilul lui Villafane și acela al lui Thomas de Quincey. Respectând mai degrabă adevărul decât oamenii, un comentator anonim a scris în *Azul*: „Sunt gata să accept că pălăria lui Villafane e mare; nu sunt dispus să accept că acest atribut urieșeso ori că porecla de *pitic împălăriat*, sau, mai exact, dar mai dizgrațios, de *poloboc împălăriat*, sunt suficiente pentru a dezvălui o identitate, cel puțin o identitate literară, cu de Quincey; admit însă că (măsurând persoanele) autorul nostru este un rival periculos pentru însuși Jean Paul (Richter)”.

Reproduc în continuare povestirea lui despre cumplita aventură în care a fost mai mult decât un simplu spectator; o aventură nu într-atât de transparentă cum pare la prima vedere. Toți protagoniștii au murit de mai bine de nouă ani; sunt cel puțin cincisprezece ani de când s-au întâmplat faptele relatate; poate unii sau alții vor protesta zicând că acest document scoate dintr-o binevenită uitare niște fapte care n-ar fi trebuit nici să fie pomenite și nici să se întâmple vreodată. Nu discut aceste argumente; eu îmi îndeplinesc doar promisiunea pe care mi-a smuls-o în noaptea morții sale prietenul meu Juan Luis Villafane: aceea de a-i publica în acest an relatarea. Totuși, ținând cont de unele eventuale susceptibilități, mi-am permis pe ici, pe colo niște nevinovate anacronisme și am schimbat funcțiile și numele unor persoane sau ale unor locuri; alte modificări, pur formale, câte mai sunt, nici nu merită amintite. Ajunge să spun că Villafane n-a fost preocupat niciodată de stil și că, din acest motiv, se

supunea unor reguli foarte severe: elimina cu regularitate toate pronumele „care” necesare textului său și, în dorința de a evita repetarea unor cuvinte, nu există confuzie care să-l înspăimânte. Dar corectările făcute de mine nu l-ar fi jignit. Era convins că Shakespeare și Cervantes sunt pur și simplu perfecți, dar mai știa și că el însuși scrie foarte prost. În pofida modificărilor semnalate, pe care numai din scrupul nu le consider ne semnificative, relatarea publicată astăzi de mine este cea dintâi care expune cu exactitate și care permite să fie înțeleasă o tragedie căreia, deși i s-au cunoscut ororile, nu i s-au cunoscut niciodată cauzele și explicația.

În încheiere, voi adăuga că anumite păreri ale lui Villafane despre regretatul, despre nemuritorul Carlos Oribe (de a cărui prietenie mă simt pe zi ce trece tot mai mândru) proveneau numai și numai din ostilitatea pe care el, ca bărbat, o simțea față de noi toți cei tineri, fără deosebire.

A B. C.

ISTORIA GROAZNICELOR ÎNTÂMPLĂRT
CE ȘI-AU AVUT ÎNCEPUTUL MISTERIOS
ÎN GENERAL PAZ

(PROVINCIA CHUBUT)

Pe poetul Carlos Oribe l-am cunoscut în pustietatea scăldată în lumină a orașului General Paz. Ziarul mă trimisese, într-o călătorie ca să descopăr anumite lipsuri ale guvernului și anumite dovezi privind starea de părăsire în care era ținută Patagonia; pentru a-mi atinge pe deplin ambele scopuri, era cu totul inutil să mai fac atâta drum; dar, cum naivitatea oamenilor de afaceri nu are leac, am plecat, am cheltuit banii, mi-am dat osteneala; ostent și prăfuit ca nicicând, am sosit, într-un miez de zi înversunat, cu autobuzul, la „Hotel America” din General Paz. Orașelul cuprinde clădirea asta neterminată și probabil mare, o stație de benzină cu culorile țării, Primăria, precum,

desigur, și alte clădiri afară de cele la care i se limitează imaginea în amintirea mea; imagine aproape inexistentă, însă asociată unei teribile experiențe: tot ce am făcut, tot ce voi face nu mai are importanță: în viață, în somn, în stare de veghe, eu nu mai sunt decât amintirea încăpățânată a acelor fapte. Totul, chiar și primele impresii ale zilei – mirosul de lemn, de paie și rumeguș de la casa de comerț (care era o dependență a hotelului), străzile prăfuite alb, luminate de un soare vertical, și, în depărtare, de la fereastră, pădurea de pini – totul a rămas contaminat de o sinistrită și mai mult sau mai puțin precisă valoare simbolică. Mai pot oare să rememorez senzația ce am avut-o întâia dată când am zărit pădurea? Mai pot să mi-o imaginez ca pe-un simplu crâng, prezență cam neverosimilă în ariditatea aceea împietrită, dar încă neatinsă de ororile pe care le evocă pentru totdeauna?

Când am sosit, patronul m-a condus într-o cameră în care se mai aflau bagajele și hainele unui alt călător și mă rugă să nu întârzii, căci masa de prânz era gata. Nu m-am grăbit; puțin mai târziu, conștient de încetineala cu care mă mișc, am intrat în sufrageria aceea unde am auzit începutul poveștii ce urma să tulbure, cu ascunsă violență, viața atâtor oameni.

În sufragerie era o masă lungă. Patronul trase puțin scaunul și, fără să se ridice, mi-i prezentă pe fiecare dintre cei de față: primarul, un voiajor comercial, alt voiajor comercial... Speranța că mâine va fi ultima zi când aveam să mai văd aceste fețe și mai cu seamă urletele triumfătoare ale radioului mă făcură să nu ascult. Însă am auzit deslușit un nume – Carlos Oribe – și, cu un zâmbet care mai șovăia între uimire și neîncredere, am întins mâna unui tinerel cu o voce atât de ascuțită și de neplăcută, încât părea simulată. Avea vreo douăzeci și șapte de ani; era înalt și adus de spate; avea un cap mic, căruia o chică în dezordine îi conferea însă un volum

neobișnuit; părea foarte miop.

— Ah, dumneavoastră sunteți Oribe? l-am întrebat. Scriitorul?

— Poetul, răspunse zâmbind vag.

— Nu-mi închipuiam că sunteți așa de tânăr, i-am spus ou sinceritate. Ați auzit numele meu?

— Nu, domnule. Nu ascult prezentările.

— Sunt Juan Luis Villafane, spusei cu convingerea că am dat o informație completă.

Acum va trebui, bănuiesc, să spun că, în urmă cu câteva luni, publicasem în *Nosotros* un articol intitulat o *promisiune argentiniană*, în care salutăm cartea lui Oribe. E drept că în *Cântece-și balade* întâlnisem o categorică ignorare, nelipsită la tinerii scriitori de oarecare talent, a tradițiilor și a temelor autohtone, o studiere scrupuloasă, mai că așa zice o imitare ferventă a modelelor străine, și, fapt descurajator, multă vanitate, un anume spirit capricios și efeminat și nu puțină nepăsare față de sintaxă și de logică; dar la fel de adevărat este și că în toată cartea se poate observa un instinct poetic sigur și o pasiune pentru literatură poate mai degrabă tiranică decât subtilă, dar mereu frumoasă. Nu ducem lipsă de genii – sau, cel puțin, de inși ce se comportă ca atare; mă grăbesc să recunosc că e îndreptățit ca Oribe să fie inclus în tagma lor; cu toate acestea, nu cred că e lipsită de îndreptățire revelarea unei deosebiri: inșii aceia manifestă o indiferență fundamentală față de artă; datorită acestei deosebiri, care poate nu prezintă interes, care poate nu afectează opera, am salutat intrarea lui Oribe în literatura noastră.

— Ei bine, dacă ne cunoaștem – izbucni Oribe cu vocea lui cea mai stridentă –, radioul m-a lăsat surd și de memorie.

Înainte de a avea vreme să rostească ceva ireparabil, îi explicai:

— Am crezut că v-ați amintit de numele meu pentru

că eu am scris despre cartea dumneavoastră în *Nosotros*.

Figura naivă i se luminează de cel mai sincer interes.

— Vai, ce păcat, exclamă el brusc întristat, nu l-am citit. Nu citesc niciodată ziarele și revistele. Citesc *La Nación*, când îmi publică poeziile.

I-am expus motivele care mă făcuseră să-i elogiez *Cântecele și baladele* (să fie limpede: nu simțeam și nu simt nevoia să justific acest elogiu) și am amintit unele versuri care-mi păruseră izbutite. Mă pomenii pe dată aplaudat și felicitat cu efuziune.

— Excelent, excelent, repeta Oribe, pe un ton ce vădea o generoasă intenție de-a mă stimula.

Nu trebuie să se creadă că, odată încheiat acest dialog, ne-am și despărțit. Două zile mai târziu, plecam împreună la Bariloche. În acest răstimp se petrecuse deja groaznica nenorocire.

O doamnă în doliu, Oribe și cu mine eram singurii pasageri ai autobuzului. Noi eram triști și n-aveam poftă de discuții; în schimb, era limpede că sărmana bătrână dorea să intre în vorbă cu noi. Autobuzul se opri să ia benzină. Am coborât să ne mai dezmoțim. Oribe îmi zise neașteptat de dur:

— N-am niciun chef să-i cânt în strună.

Se referea, firește, la biata femeie. Eu îmi ziceam că nu putem scăpa de conversația cu dânsa; asta ne e soarta: nu tocmai îmbietoare, dar nici chiar de speriat. Puțin mai târziu, doamna se aventurează să mă întrebe dacă următoarea localitate e Moreno; eram gata să-i răspund, când, așezându-se turcește pe podeaua autobuzului, înălțându-și brațele și privindu-mă în ochi, Oribe strigă cu vocea sa îngrozitoare: *Șezând, dar, pe pământul ce-i adevărul ultim, să povestim cu jale de moartea unor regi. vorbind de epitafuli, morminte și de viermi.*

Se va zice: era o copilărie, ceva exagerat și nepotrivit. Pesemne însă că exista (printre motivele

confuze ale lui Oribe) și o intenție bună: aceea de a încerca să alunge tristețea noastră. Doamna râse îndelung și ne apucărăm tustrei de vorbit. Se va zice (iarăși): tocmai asta voia Oribe să împiedice. Dar să nu uităm că, el era sensibil la orice omagiu și că doamna, ca atâtea alte persoane care l-au cunoscut, era vizibil impresionată. Eu nu mi-am trădat impresia: am crezut că recunosc în acele versuri traducerea improvizată a unora din Shakespeare iar în această întâmplare, tipică pentru Oribe, reproducerea uneia de-a lui Shelley.

Nu vreau însă să sugerez că toate actele lui Oribe erau plagiate. Există anecdote care *fac portretul* oamenilor. În după-amiaza aceea, pe când mă pregăteam să dorm puțin, am auzit glasul lui Oribe, care părea că vine din grădină și care repeta, neobosit ca pasărea Phoenix, moartea lui Tristan. În cele din urmă, m-am decis să-i propun să bem o cafea. Când am ieșit în grădină, Oribe nicăieri. În ușă apăru patronul; l-am întrebat dacă-l văzuse.

— Nu, strigă Oribe de sus. Nu m-a văzut nimeni. Și urmă fără nicio jenă: Sunt aici, în copac. Totdeauna mă urc într-un copac când vreau să gândesc.

În aceeași zi, către seară, stăteam de vorbă cu câțiva călători și cu primarul. Oribe, părea prins de discuție. Deodată începu să dea semne de crescândă nerăbdare și, în sfârșit, alergă în casă. Cel care vorbea uită ce voia să spună; ceilalți ne străduirăm să ne ascundem mirarea, Oribe se întoarce; chipul lui exprima fericire și ușurare. L-am întrebat după ce se dusese.

— După nimic, răspunse el cu liniște ingenuă. Am fost să văd un scaun. Nu-mi mai aminteam cum arată scaunele.

Teamă mi-e că am dat o imagine inexactă asupra a ceea ce cred despre Oribe; nimic nu-i mai greu decât să găsești expresia justă: să nu fie nici ștearsă, dar nici exagerată. Am recitit aceste pagini și tare mă tem că

malițioasa sa distrată sau aparent îndreptățită concluzie ar putea fi că singura originalitate pe care i-o conced lui Oribe s-ar reduce la două anecdote mai mult sau mai puțin grotești. Și totuși, există *Cântecele și baladele sale*. Că-i place cititorului ori nu, ele au devenit proprietatea incontestabilă a oamenilor, care le vor cânta și le vor elogia neobosit. Și, mai presus de toate, există tulburătorul său temperament poetic. Carlos Oribe era intens livresc și dorea ca viața să-i fie o operă literară. A pășit pe urmele modelelor sale predilecte – Shelley și Keats – iar viața sau opera ce au decurs de aici nu sunt mai originale decât o combinație a unor amintiri. Dar la ce alt rezultat poate ajunge inteligența cea mai îndrăzneță sau fantezia cea mai laborioasă? Noi, cei care-l privim cu o simpatie temperată de un sentiment critic rutinar, suntem convinși că trecerea lui prin foarte scurta istorie a literaturii noastre va fi, pentru totdeauna, aceea a unui simbol: simbolul poetului.

Mă întorc la ziua aceea în care am mâncat de prânz în General Paz. Așa cum am spus, masa era așezată în fața unei ferestre; prin geam, departe, zăream pădurea de pini.

— O fermă? întrebă cineva (nu-mi amintesc dacă a fost Oribe sau careva dintre călători sau chiar eu).

— „Adela”, răspunse primarul. A unui oarecare Vermehren, un danez.

— Un om foarte corect, domnilor, afirmă patronul. Nebun după disciplină.

Primarul replică:

— Nu numai după disciplină, don Americo. Cei de acolo trăiesc, în 1933, aidoma ca acum douăzeci de ani, și, în plină civilizație, de parcă s-ar afla într-o fermă pierdută în câmp.

Oribe se ridică:

— Închin pentru civilizație, strigă cu vocea sa ascutită. Închin pentru aparatul de radio.

Mi-am zis că civilizația pătrundea în toate colțurile Republicii, fără a fi ajuns însă și la acest nesărat glumeț. Ceilalți îl privesc cu nepăsare. Oribe se așază la loc.

— Ce se întâmplă la „Adela” e incredibil și misterios, zise dus pe gânduri primarul.

Incredibil și misterios pentru că trăiau în 1933 ca acum douăzeci de ani...? îmi era pe limbă să-i cer o explicație, dar mi-a fost teamă că Oribe își va da seama cât sunt de curios și mă va privi cu dispreț. Patronul se retrase taciturn. N-a mai fost nevoie să cer lămuriri.

— Vedeți poarta aceea? întrebă primarul.

Ne-am ridicat să ne uităm. În pădurea de pini am zărit o poartă albă cu un mic acoperiș deasupra.

— E un an și jumătate de când nimeni nu intră și nimeni nu iese pe acolo, urmă primarul. Zi de zi, la aceeași oră, Vermehren vine până la poartă într-o căruță de nuiele trasă de o iapă rotată. Se întâlnește cu furnizorii și se întoarce la fermă. Abia dacă le vorbește. „Bună seara”, „La revedere”. Totdeauna aceleași cuvinte.

— Putem să-l vedem și noi? întrebă Oribe.

— Apare la cinci. Dar eu, unul, m-aș feri să-i intru în bătaia puștii. Iar dacă tot veni vorba de pușcă, Vermehren a zis că de-o fi să aibă niscaiva musafiri, browningul lui e totdeauna gata încărcat. Asta o știu de la lucrătorul care a reușit să fugă.

— Care a reușit să fugă?

— Întocmai. Lumea acolo trăiește închisă ca într-o adevărată temniță. Ți-e mai mare jalea când te gândești la fete.

Am întrebat cine locuiește la „Adela”.

— Vermehren, cele patru fiice ale sale, câteva, puține la număr, servitoare și câte un lucrător angajat la muncile câmpului, răspunse primarul.

— Cum le cheamă pe fete? întrebă Oribe făcând ochii mari.

Primarul păru că șovăie dacă să-i răspundă sau să-l repeadă. Răspunse:

— Adelaida, Ruth, Mărgărită și Lucia.

Îndată după asta se apucă să facă, pe lung și pe larg, o încâlcită și cu totul superfluă descriere a pădurii și a grădinilor de la „Adela”.

La Buenos Aires am aflat povestea lui Luis Vermehren. Era fiul cel mai mic al lui Niels Matthias Vermehren, cel care a avut cinstea să fie singurul membru al Academiei Daneze care a votat pentru premiera cărții lui Schopenhauer. Luis s-a născut cam prin 1870; avea doi frați: Einer, care a îmbrățișat, ca și el, cariera eclesiastică, și căpitanul Matthias Mathildus Vermehren, cel mai mare dintre frați, vestit pentru disciplina pe care le-o impunea echipajelor sale, pentru înfățișarea lui jerpelită, pentru fervoarea credinței sale și pentru că a murit, luându-și singur viața, în Țara Regelui Carlos, *după ce-și abandonase ca un șobolan vasul, în plină noapte și naufragiu* (H. J. Molbech, „Analele Marinei Regale Daneze”, Copenhaga, 1906). Einar și Luis Vermehren dobândiră oarecare faimă prin lupta dusă împotriva înaltului Calvinism; când această luptă depăși limitele retoricii și cercul pașnicei Danemarce se luminează de incendiul bisericilor, interveni guvernul. (Einar a comentat mai târziu: *Într-o țară liberală, Luis a redeșteptat pasiunile ce dormeau de trei sute de ani; dacă ar fi trăit în secolul al XVI-lea, l-ar fi ars pe rug pe însuși Calvin.*) Reprezentanții ai Coroanei cerură pastorilor ce erau adepți ai lui Arminius să semneze un pact. Einar fu printre cei ce semnară ultimii, iar atunci, ca în surpriza finală a unei povești, s-a văzut că eroul agitației religioase nu fusese el, cum se crezuse, ci Luis.

Acesta, într-adevăr, nu admise concesii. Deși soția îi era bolnavă (tocmai o născuse pe Lucia), el preferă să părăsească Danemarca. Îndată după asta, într-o seară de

noiembrie a anului 1908, se îmbarcă la Rotterdam cu destinația Argentina. Femeia muri în largul mării. Moartea aceasta a fost ca o lovitură de trăsnet pentru Vermehren, căruia-i era gândul numai la lupte religioase și la trădarea fratelui său; moartea aceasta a venit ca o pedeapsă neiertătoare și ca un crâncen avertisment; Vermehren hotărî să se refugieze împreună cu ficele sale într-un loc singuratic; decise să se ducă în Patagonia, la capătul Argentinei, la capătul „acestei țări nesfârșite și solitare”. Cumpără câmpurile de la Chubut și se puse pe treabă numai ca să facă și el ceva. Foarte curând munca îl pasionă. Obținu cu împrumut sume mari de bani și, cu o disciplină și cu o voință aproape neomenești, puse pe roate o admirabilă gospodărie, ridică în deșert grădini și pavilioane și în mai puțin de opt ani își plăti până la un ban uriașa datorie.

Dar să-mi continui povestea acelei prime după-amiezi de la „Hotel America”. Era ora ceaiului; am băut, în niște cești mari smălțuite, *mate* cu pesmeți. Am reamintit că plănuisem să-l pândim pe Vermehren când se va arăta la poartă.

— E aproape cinci, zisei. Dacă nu plecăm îndată, n-o să-l mai prindem. Suntem departe.

— Din camera noastră vom fi aproape, strigă Oribe.

Îl urmaș, resemnat. În odaie (erei că am spus că o împărțeam cu el) deschise fără jenă

O valiză plină de etichete și, cu mișcări și cu zâmbete de prestidigitator, scoase un foarte impunător binoclu cu bătaie lungă. Cu o mică plecăciune, mă pofti să mă apropii de fereastră, ridică binoclul și începu să se uite. Eu așteptam să mi-l dea și mie.

Depart, în pădure, ochii mei întrezăreau mica poartă cu acoperiș și, mai încolo, un drum îngust ce se pierdea întunecat printre copaci. Deodată se ivi o pată albă; pe urmă fu un cal trăgând o căruță. M-am uitat la

tovarășul meu; nu părea prea grăbit să-mi dea binoclul.

I l-am luat, l-am potrivit și am zărit limpede un cal alb trăgând o căruță galbenă, în care ședea țeapăn un bărbat îmbrăcat în negru. Omul coborî din căruță și, văzându-l cum merge către poartă, minuscul și zorit, am avut impresia stranie că în acest act unic vedeam, suprapuse, reptări ale lui trecute și viitoare și că imaginea pe care mi-o mărea binoclul exista în eternitate.

L-am lăudat pe Oribe pentru binoclu și ne-am dus să bem ceva.

— Atențiune, domnilor, strigă Oribe cu vocea lui de șobolan. După toate cele văzute, nu mai plec de aici fără a cunoaște „Adela”.

Patronul îl crezu.

— N-aș vrea să fiu în pielea dumitale, rosti el nepăsător. Danezul e bolnav la cap, dar nu și la brațe. Și știi ce din sunt acolo? Dacă te înhață, bucățele te fac, amice.

Ca să schimb vorba, l-am întrebat pe Oribe ce prieteni are la Buenos Aires.

— N-am prieteni, îmi răspunse. Totuși, nu cred că-i riscant să-i dau acest nume domnului Alfonso Berger Cárdenas.

N-am întrebat mai multe. Am avut sentimentul că Oribe era un monstru, sau, cel puțin, că eram amândoi niște monștri de școli diferite. Eu răsfoisem o carte a lui A.B.C., eu scrisesem despre precocile autor al tomului *Zigzag* și al aproape tuturor erorilor pe care le poate comite, fără multă bătaie de cap, un scriitor contemporan (aproape toate: conform listei sale de opere, mai avea încă câteva povestiri și câteva eseuri în lucru). Mi se pare inutil să declar că azi gândesc altfel. Berger este singurul meu prieten; dacă aș îndrăzni, aș zice că e singurul discipol pe care-l las. Însă atunci i-am mulțumit lui Oribe pentru informație și am adăugat:

— Mă duc în cameră să scriu. Ne vedem mai încolo.

Poate că l-am cam repezit. Poate că Oribe o merita cu prisosință. Și totuși, în amintirea mea, el rămâne o figură patetică: parcă-l văd în noaptea aceea din Patagonia, vesel, curajos și neștiutor, dar aflat chiar la intrarea unui neașteptat labirint al hăituielilor.

La zece și un sfert a plecat de la hotel. A spus că se duce să se plimbe, ca să poată medita la o poezie pe care tocmai o scria. Era așa de frig, încât părea curată nebunie, chiar și pentru Oribe. Nu l-am crezut; nu i-am răspuns; l-am lăsat să iasă. A plecat lugubru, ca și cum ar fi avut de îndeplinit un groaznic legământ. Pe urmă am ieșit și eu. Noaptea era întunecoasă; oricât am mers, n-am dat de el. Am pătruns în pădurea de pini. Nu mi-e teamă de câini; când eram copil, am avut întotdeauna un câine acasă și știu cum să mă port cu ei. Apoi a ieșit luna și a început să ningă. Eram la vreo cincizeci de metri de hotel, dar ninge tare și am ajuns cu ghetetele ude. Înăuntru mă aștepta Oribe, vânăt de frig. Începu iarăși să-mi vorbească despre poezie și iarăși nu l-am crezut. Am băut ceva. Poetul avea nevoie de asta; pesemne că și eu. I-am povestit excursia mea. Probabil că eram pe jumătate beat. Mi se părea că Oribe îmi e cel mai bun prieten, demn de toate confidențele, și l-am silit să stea treaz până în zori, în vreme ce eu pălăvrăgeam și beam.

A doua zi m-am trezit foarte târziu. Oribe stătea în picioare în fața ferestrei, cu privirea holbată și cu brațele desfăcute.

— Alt mit care moare! exclamă el.

Nu l-am întrebat ce înseamnă vorbele sale; nu voiam să le pricep; voiam să dorm. El însă urmă:

— Chiar în clipa asta, la „Adela” intră un automobil. Trebuie să mi se dea o explicație.

Apoi a plecat. Eu am dat să mă scol. S-a întors numaidecât: mâhnirea lui era evidentă, aproape teatrală.

— Ce se întâmplă? l-am întrebat.

— Interdicția de-a intra în pădure nu mai există... Nu mai există. Una din fete a murit.

Am ieșit încet. Patronul ne-a salutat din înaltul unui vechi automobil.

— Unde vă duceți? l-a întrebat Oribe cu impertinența sa firească.

— La Moreno, să caut un doctor. Ăstuia de aici o să-i sucesc gâtul. Am fost la el de dimineață, ca să meargă la fermă, pentru certificat; acum aflu de la fermă că n-a fost. Am trimis un băiat la el acasă și i-au zis că-i plecat la Neuquen.

Unul din călători ne-a întrebat dacă ne ducem la priveghi. Oribe îl asigură că nu.

— Vă puteți duce, zise patronul. Merge tot orașul.

Hotărârea lui Oribe era de neclintit. Poate că avea dreptate; ar fi fost probabil neplăcut să ne ducem la priveghi; mă enerva însă faptul că ia hotărâri în numele meu și că se amestecă în treburile mele.

După prânz nu știam ce să facem. Nu puteam pleca, fiindcă până a doua zi nu exista autobuz. Toată lumea din General Paz era la priveghi. N-aveam poftă de vorbă. Eu mă gândeam la fata care murise. Oribe la fel, desigur. N-am îndrăznit să-l întreb dacă știe cum o chema pe fată (în general, îl tratam autoritar; totuși, în anumite împrejurări, mă feream de el într-un chip rușinos, ca și cum m-aș fi temut de părerea lui).

În cele din urmă, m-a întrebat:

— Mergem la priveghi?

Am acceptat. Ne-am dus pe jos, pentru că nu mai rămăsese niciun vehicul în General Paz. Era aproape noapte când am intrat pe poarta de la „Adela”, tăcuți, amândoi cu aceeași solemnitate care putea să pară sau o nerozie, sau o presimțire. Oribe a șoptit:

— Numai de-ar fi legat câinii.

— Cum să nu-i lege, am replicat, dacă cheamă lumea la priveghi?

— Nu mă încred în cei de la țară, m-a încredințat el, uitându-se în toate părțile.

Vreo zece minute am mers De drumul acela printre copaci. Am ajuns apoi la un loc deschis (însă înconjurat, de departe, de pădure). În fund se afla casa. Cândva, în niște fotografii din Danemarca, văzusem case asemănătoare cu aceea a lui Vermehren; în Patagonia ea părea uluitoare. Era foarte mare, cu etaj, cu acoperișul de paie și pereți alburii, cu obloane de lemn negru la geamuri și la uși.

Am bătut la ușă: cineva ne-a deschis; am intrat într-un coridor larg și foarte luminat (chiar neobișnuit, pentru o casă de țară), cu ușile și ferestrele vopsite în albastru închis, cu etajere pline de obiecte din porțelan și din lemn, cu covoare în culori strălucitoare. Oribe a spus că, pătrunzând în casă, a avut impresia că pătrunde într-o lume izolată, mai izolată decât o insulă sau decât o navă. Într-adevăr, obiectele, perdelele și covoarele, roșul, verdele sau albastrul pereților și al cercevelor creau o atmosferă *aproape palpabilă*. Oribe mă luă de braț și murmură:

— Casa asta pare clădită în centrul pământului. Aici nu va răsună în nicio dimineață cântec de păsări.

Toate acestea îi erau decât o exagerare afectată, o exagerare dezagreabilă; le repet însă, fiindcă exprimă destul de fidel ceea ce puteai simți intrând în casa aceea.

Am trecut apoi într-un salon enorm, cu două uriașe cămine în ale căror vetre crengile de pin trosneau în vâlvătai năprasnice. În penumbra unui colț îndepărtat, am observat un grup de persoane. Cineva se ridică și veni în întâmpinarea noastră. îl recunoscurăm pe primar.

— Domnul Vermehren e foarte mâhnit, ne anunță el. Foarte mâhnit. Să mergem să-l salutați.

L-am urmat. Într-un fotoliu înalt, înconjurat de

oameni tăcuți, stătea Vermehren, îmbrăcat în negru, cu obrazul (care mi s-a părut foarte alb și cărnos) căzut în piept. Primarul ne prezentă. Nicio mișcare, niciun răspuns nu arătară că prezentarea fusese auzită sau că Vermehren trăia. Grupul rămase în continuare tăcut. Puțin mai târziu, primarul ne întrebă:

— Vreți s-o vedeți? întinse un braț: E în camera aceea. O priveghează fetele.

— Nu, mă grăbii să-i răspund. Avem tot timpul.

M-am uitat în sus. Salonul era foarte înalt. La una din extremități, se găsea un balcon sau un mezanin care ocupa întreaga lățime. În față, balconul avea o balustradă roșie; în fund se vedeau două uși roșii. O draperie verde, groasă ca o cortină de teatru, atârna de la balcon, acoperind un capăt al salonului.

Oribe se sprijini fără jenă de o lampă ou picior și cu vulturi, oare se găsea lângă Vermehren. Mă întrebă cu oarecare sfială:

— La ce te gândești?

Am născocit pe loc o minciună:

— Mă gândesc că n-am mai scris de mult nimic pentru ziar. Nu găsesc subiect.

— Păi asta...? întrebă Oribe.

— De bună seamă, zise primarul.

— Nu, nu mă încumet, am răspuns.

Primarul insistă:

— Ar fi o cinste pentru domnul Vermehren.

— Poate, am spus, dacă aş avea o fotografie de-a fetei...

M-am simțit definitiv ticălos; primarul și Oribe primiră cu entuziasm sugestia.

— Domnule Vermehren, exclamă primarul cu glas foarte ridicat și oarecum nehotărât. Domnul aici de față e de la ziar. Ar vrea să scrie un necrolog.

— Mulțumesc, îngână Vermehren. Nu schiță niciun

gest. Își ținea capul lăsat în piept. M-am cutremurat, ca și cum ar fi glăsuț un mort: Mulțumesc. Cu cât se vorbește mai puțin despre asta, cu atât mai bine.

— Domnul, insistă primarul arătându-mă cu degetul, cere numai o fotografie. Indispensabilă pentru notă.

— Fiica dumneavoastră o merită, întări Oribe, naiv și crud.

— Bine, murmură Vermehren.

— O să ne dați fotografia? întrebă Oribe.

Vermehren consimți. N-avea putere să lupte împotriva unei asemenea rapacități. Era cât pe ce să mă cuprindă mila, era cât pe ce să-i sar în ajutor... I-am lăsat să se descurce între dâșii.

— Și când o s-o primim? întrebă Oribe.

— Când o să vină una din fete. Sunt obosit, nu-s în stare să mă duc eu însumi.

— Nici nu v-aș îngădui-o, zise Oribe cu demnitate. Ca îndată după aceea să insiste: Unde o țineți?

— La mine în dormitor, bolborosi Vermehren.

Oribe stătea țeapăn, cu capul ridicat și cu ochii închiși. Apoi, cu o mișcare bruscă, de parcă i-ar fi venit o neașteptată inspirație, trecu de cealaltă parte a draperiei verzi. Apăru în înălțimea balconului; se opri între cele două uși, nehotărât. O deschise pe cea din stânga și dispăru.

Primarul privea placid spre balcon. Deodată făcu ochii mari.

— Cum asta? articulă el.

Trebuia să născocesc o explicație, să evit o iminentă catastrofă.

— E un poet, un poet, repetam prosteste.

Oribe se ivi din nou, dispăru undeva în jos și ieși de după draperie. Ținea în mână o fotografie. Am vrut s-o văd; el i-o întinse lui Vermehren. Tremurând, l-am auzit cum întreabă:

— Asta e?

Un răstimp care mi s-a părut lung, dar care probabil n-a durat decât o fracțiune de secundă, Vermehren a rămas nemișcat, cu capul în piept, parcă adormit în durere. Apoi, ca și cum apropierea fotografiei l-ar fi readus la viață, își îndreptă trupul. Aprinse lampa. Era înalt și slab, iar pe chipul lui cărnos, alb și feminin, buzele subțiri și ochii mari, albaștri exprimau o cruzime fățișă.

În clipa aceea intră una din fete. Puse o mână pe umărul lui Vermehren și zise:

— Știi doar că nu-ți face bine să te agiți.

Stinse lampa și se îndepărtă.

După cum susținea Oribe, primarul ar fi comentat mai târziu insistența cu care eu o privisem pe fată.

M-am dus să mă așez pe o canapea, lângă ușa care comunica, printr-un coridor, cu încăperea unde se găsea moartea. Pe aici treceau cei care se duceau s-o vadă. Am stat acolo vreme îndelungată, probabil ceasuri întregi. Am zărit-o trecând pe una din fete. L-am văzut trecând pe Oribe; l-am văzut ieșind; mi-a evitat privirea; avea lacrimi în ochi. Am zărit-o trecând pe cealaltă fată.

M-am ridicat în sfârșit și i-am spus lui Oribe să plecăm. Nu vreau să mă uit la morți; nu mai pot pe urmă să mi-i amintesc cum erau în viață. L-am întrebat dacă fotografia e la el; îmi răspunse afirmativ, cu o voce tremurătoare. Când am ieșit afară, i-am cerut-o. Era așa de întuneric, că abia am putut găsi drumul.

La hotel, Oribe ceru un lichior de anason; eu nu doream să beau nimic. Noaptea se sfârșise cât ai clipi, oricât eram noi de triști, de tăcuți și de nedormiți. Am ațipit cu un pic înainte de opt dimineața. Cred că Oribe n-a dormit deloc.

Puțin după aceea, m-am deșteptat; n-aveam chef de nimic și am rămas în pat până la prânz. Oribe s-a dus la înmormântare. Pe urmă am luat autobuzul și ne-am întors la Buenos Aires (prin Bariloche, Carmen de Patagones și

Bahía Blanca). În acea primă după-amiază, Oribe era foarte deprimat; totuși, a făcut mai multe năzbâtii ca oricând.

Înainte de-a ne despărți, m-a rugat să-i arăt pentru ultima oară fotografia Luciei Vermehren. A luat-o tulburat, a privit-o foarte de aproape câteva clipe, a închis brusc ochii și mi-a dat-o înapoi.

— Fata asta, a murmurat ca și cum și-ar fi căutat cuvintele, fata asta a fost în infern.

Mărturisesc că nu m-am gândit dacă era vreo fărâmbă de adevăr în vorbele sale; i-am spus:

— Da, numai că fraza nu-ți aparține.

— Asta n-are nicio importanță, mi-a replicat el cu aplomb și am avut sentimentul că-mi dezvăluiau în fața lui obișnuita sărăcie a spiritului. Noi, poeții, nici nu avem identitate, ocupăm trupuri goale, le dăm suflet.

Nu știu dacă avea dreptate. Am căutat să justific anumite fapte ale sale atribuindu-le unei dorințe, poate exagerate, de a-și improviza o personalitate; probabil că ar fi fost mai îndreptățit să le pun pe seama unor motive literare, să mă gândesc că el trata episoadele propriei vieți ca și cum ar fi fost episoadele unei cărți. Dar ceea ce nu se poate să nu știu este că vorbele lui în fața fotografiei Luciei Vermehren, deși nu-i aparțineau, demonstrează că el deținea acea putere divinatorie pe care antichitatea le-o atribuia poezilor.

La Buenos Aires l-am întâlnit foarte rar. Am aflat, prin femeile de la pensiune, că m-a căutat uneori la telefon, când nu eram acasă. Ultima amintire ce mi-a lăsat-o, și cea mai puternică, este aceea dintr-o noapte când a intrat la redacție cu părul vâlvoi și ochii ieșiți din orbite.

— Vreau să-ți vorbesc, a strigat.

— Te ascult.

— Nu aici, se uită el împrejur. Singuri.

— Îmi pare rău, i-am spus. Mai am de terminat o

jumătate de coloană.

— Aștept, zise el.

Rămase în picioare, nemișcat, privindu-mă fix. Bănuiesc că n-o făcea ca să mă deranjeze; totuși, privirea lui m-a scos din fire. „Ei bine, n-o să stau la dispoziția ta”, m-am gândit și, în toată liniștea, aș zice chiar pe îndelete, mi-am văzut de redactarea articolului.

Când am ieșit afară, ploua și era frig. Pe trotuar, Oribe dădu s-o apuce pe lângă clădiri; o luă pe cealaltă parte. L-am văzut cum se udă leoarcă și începe să tușească. Înainte de a-i spune vreo vorbă, am lăsat să treacă un timp.

— Ce dorești? l-am întrebat.

— Să te invit într-o călătorie. La Córdoba. Eu plătesc totul.

Nu numai că era bogat: avea și insolența banului. Mă indigna mai cu seamă faptul că se crede așa de bun prieten cu mine. De ce m-aș fi dus într-o călătorie cu el? Acea din Patagonia fusese o întâmplare.

— Imposibil, i-am spus.

Am azi mulțumirea că am fost amabil, căci am adăugat:

— Am mult de lucru.

El a insistat foarte amărât și nu a reușit decât să-mi sporească enervarea. Când s-a convins că n-am de gând să-l însoțesc, a zis:

— Vreau să te rog ceva.

Mi se părea că mă rugase deja destule. El a continuat:

— Nu vreau să se știe că plec la Córdoba. Te rog să nu spui nimănui.

Nu le-am întrebat pe femei dacă m-a mai căutat. Cât despre secretul călătoriei sale, nu știu dacă l-am păstrat; credeam atunci, și uneori încă o mai cred, că Oribe nu dorise niciodată ca cineva să-i păstreze vreun secret. Am

însă cugetul împăcat: nimic, nici vorbele și nici tăcerea mea n-ar fi putut să modifice faptele ce s-au petrecut mai târziu.

Două luni după noaptea aceea în care privirea-mi ostilă l-a văzut pierzându-se, agitat și zănatec, în iluminarea exaltată a Buenos Aires-ului, două luni după noaptea aceea în care a pătruns într-o limitată geografie a neliștii și a hăituielilor, un carabinier l-a găsit mort într-o îndepărtată grădină din orașul Antofagasta. Arestat câteva zile mai târziu de poliție, Luis Vermehren mărturisi asasinatul; dar nici specialiștii locali, nici cei trimiși de la Santiago nu reușiră să lămurească ce motive l-au determinat să-l comită. Au putut să stabilească doar că, înainte de a ajunge la Antofagasta, Oribe trecuse prin Córdoba, Salta și La Paz, și că, înainte de a ajunge la Antofagasta, Luis Vermehren trecuse prin Córdoba, Salta și La Paz. Am luat lucrurile cu calm. M-am gândit să scriu o serie de articole unde să povestesc cum a fost hăituit Oribe de către Vermehren și, în paralel, să amintesc cum au fost prigonite Luminile de către biserică. Am lăsat baltă această excelentă idee, deoarece m-am convins că trebuie să fac ceva mai mult; am reușit să obțin, nu fără bătaie de cap, ca același director care mă trimisese atât de inutil în Patagonia, să-mi îngăduie să merg, pe socoteala ziarului, oriunde voi dori, în țară sau peste hotare, pentru a mă ocupa de asasinarea lui Oribe.

Era într-o joi. Niște prieteni îmi făcură rost pentru duminică de un loc la avionul liniei militare spre Bariloche; pe miercuri luai bilet pentru avionul spre Chile.

Fără să-mi fac prea mari speranțe, m-am dus în vizită la o oarecare Bella, o amică daneză căsătorită cu un inginer, care lucra la Tres Arroyos. Îmi ziceam că nu era de ajuns ca cineva să se fi născut în Danemarca, pentru a cunoaște istoria Vermehrenilor; asta era rezonabil doar în aparență, pentru că nu existau mulți danezi în țară, așa

încât toți dețin informații unul despre altul sau îți pot spune cine ți le-ar putea furniza. Bella m-a prezentat unui anume domn Grungtvig, din Tres Arroyos, care era în trecere prin Buenos Aires. În seara aceea, la Germinal, în vreme ce ascultam tangouri, Grungtvig mi-a spus aproape tot ce știu despre Vermehren. Seara următoare ne-am întâlnit din nou. Mi-a completat datele în legătură cu Vermehren și zorii ne-au găsit discutând, melancolici și fraterni, despre sterila și respectuoasă aversiune pe care o simțim cu toții față de autorități și convinși de viitorul sumbru al vieții politice din lume și mai ales din țară, dar previziunile negre și resemnarea noastră nu ne făceau nefericiți: tangourile, care erau acum *Una noche de garufa, La viruja și El cáburé*, ne insuflau amândurora, danezului și mie, un tainic patriotism comun, o obscură dorință de acțiune, o veselă agresivitate.

Duminică pe înserat, am sosit la Bariloche. Am convenit cu șoferul care m-a adus de la aeroport la hotel ca în dimineața următoare să mă ducă la General Paz.

Am plecat devreme și ne-am petrecut toată ziua pe drum. L-am întrebat pe șofer dacă doctorul Sayago mai lucrează în General Paz. Omul nu știa nimic despre General Păz.

Am sosit. Am coborât, plin de praf și frânt de oboseală, la casa doctorului. Îmi deschise ușa doctorul Sayago însuși; se prezentă singur și-mi întinse o mână neobișnuit de palidă, umedă și rece. Era mic de statură, avea părul și mustățile împărțite în jumătăți egale, cu cărare la mijloc și cu ondulații paralele. Îmi oferî o poșircă îngrozitoare, care reieși că era un vin făcut de el însuși, își laudă aparatul de radio (îi permitea „să asculte transmisiile de la teatrul Colón și discursurile a o mulțime de domni cu funcții publice”) și mă pofti să șed. Când află că sunt ziarist și, mai apoi, că n-aveam de gând să fac un reportaj despre el, își pierdu treptat amabilitatea. L-am

luat direct:

— Am venit să vă întreb de ce n-ați vrut să mergeți la „Adela” ca să dați certificatul de deces al Luciei Vermehren.

Căscă ochii la mine și m-am gândit că tare i-ar mai fi plăcut să înșface aparatul de radio și să mă facă să dau afară (ceea ce nu era greu) toată poșirca lui idioată. Fără doar și poate că voia să-și dea importanță și să vorbească, dar nu despre subiectul Vermehren. Atitudinea lui era de înțeles: nu știa până unde ar putea ajunge convorbirea noastră și nicio persoană respectabilă n-are chef să aibă de-a face cu poliția. Înainte de a-mi da vreun răspuns, l-am lămurit:

— Din două, una: sau vorbiți cu mine, sau cu autoritățile. Dacă vorbiți cu mine, n-o să vă pară rău. Fac cercetarea asta pe cont propriu și n-am de gând să comunic nimănui rezultatele. Alegeți.

Omul dădu de dușcă un pahar din vinul său propriu și păru că se înviorează.

— Bine, exclamă el triumfător, dacă-mi promiteți discreție, o să vorbesc. Am examinat-o pe domnișoara Vermehren cu un an și jumătate înainte de data când se zice c-a murit. Era imposibil să trăiască mai mult de trei luni.

— Iar a da certificatul - am interpretat eu fără entuziasm - însemna a recunoaște o greșeală profesională...

Doctorul Sayago își frecă mâinile.

— Dacă vreți s-o luați așa, n-am nimic împotrivă, comentă el. Dar țin să vă avertizez: domnișoara Vermehren nu putea să trăiască mai mult de trei luni de la data examenului meu. Hai, treacă de la mine: patru luni, cinci. Nicio zi mai mult.

M-am întors la General Paz în aceeași seară; dimineața următoare am luat avionul spre Buenos Aires. În

timpul drumului m-au chinuit tot felul de vise; niște închipuiri oribile pe care numai emoțiile sau poate că mișcarea și oboseala stăruitoare le-au putut declanșa. Se făcea că eram un cadavru și, în vis, dorința de-a sfârși odată călătoria devenea dorința de-a fi îngropat. Visam că toți prietenii mei erau niște fantasma ale unor ființe ce muriseră, că foarte curând vor muri și ca fantasma. O teamă nedeslușită mă împiedica să mă uit la fotografia Luciei Vermehren: nu mai era o fotografie ceea ce priveam, ceea ce adoram, ceea ce atingeam. Apoi interveni o schimbare cumplită: uitându-mă din nou la ea, deși nu încetasem nicio clipă s-o privesc, am fost pedepsit pentru această întrerupere retrospectivă: imaginea se ștersese, rămânea doar o hârtie albă și am știut o dată pentru totdeauna că Lucia Vermehren murise.

Am ajuns pe înserat. Mă simțeam obosit, dar asta era ultima mea seară la Buenos Aires și voiam să-l întâlnesc pe Berger Cárdenas înainte de-a pleca în Chile. I-am dat un telefon acasă; mi-a răspuns chiar el, zicându-mi că nu-i acasă; i-am spus că-i voi face o vizită în aceeași seară.

Au trecut ani de zile de la întrevederea aceea; totuși, evocând-o acum, simt iarăși aceeași căință și același dezgust. Berger ar fi trebuit să rămână asemeni unui simbol, iar simpla lui amintire să fie ca o necurmată vrajă care să alunge acele orori; dar evoluția sentimentelor noastre este atât de insondabilă, încât omul acesta a ajuns să fie cel mai bun prieten al meu și, îndrăznesc să adaug, 1 cât au ținut nesfârșitele mizerii ale îndelungatei mele boli, infirmierul cel mai devotat și cel mai bun slujitor.

Înconjurat de niște câini uriași, care apăreau și dispăreau întruna, tăcuți, în întuneric, m-am luat pe urmele unui portar șovăielnic, printr-o serie de *patios* neregulate, iar apoi printr-o grădină unde se afla un pavilion cu o scară exterioară și un copac solitar care, în noapte, părea nesfârșit. Am urcat scara, am deschis ușa și

am pătruns într-o odaie viu luminată, cu pereți înțesați de cărți. Roșu la față și binevoitor, Berger se ridică dintr-un oribil fotoliu cu brațe metalice și veni în întâmpinarea mea.

N-am pierdut vremea cu amabilități. L-am întrebat dacă Oribe scrisese ceva despre călătoria în Patagonia.

— Da, răspuse el. O poezie. O am în păstrare.

Deschise o cutie ticsită de hârtii învălmășite și murdare; scotoci înăuntru și după o vreme scoase un caiet cu scoarțe roșii. Se pregăti să citească.

— Am copiat-o, zise. Eu cu mâna mea.

— Nu-i nimic, i-am spus și i-am luat caietul. Pot să descifrez chiar și cei mai neciteț scris.

Titlul m-a făcut să mă înfior: *Lucia Vermehren: o amintire*. Am citit poezia și mi s-a părut a fi o fixare anemică și perifrastică a unor sentimente puternice; însă aceasta este o judecată ulterioară, căci mărturisesc că în noaptea aceea n-am fost în stare de altceva decât de o confuză, deși violentă, emoție. De bună seamă, o emoție este o formă într-adevăr foarte umilă de critică; totuși, prin faptul că a trezit-o, poezia se deosebește de toate celelalte versuri ale lui Oribe (în ciuda zeloaselor intenții de a-l imita pe Shelley, poetul nostru făcea risipă mai degrabă de formă verbală inspirată decât de sinceritate). Versurile citite atunci aveau defecte formale și nu întotdeauna sunau armonios; erau însă *trăite*. Cum nu dispun de acea denigratoare culegere postumă în care figurează poezia, mă văd silit să citez din memorie și, din nefericire, îmi amintesc una din strofele cele mai puțin viguroase. Primul vers e sărac: cuvintele „pădure”, „pustiu”, „legendă” sunt valori poetice asemănătoare și nu se întăresc reciproc. Al doilea, care rivalizează cu cele mai slabe producții ale lui Campoamor, nu e demn de Oribe. În ultimul, cezura nu cade firesc; în sfârșit, consider că alegerea cuvântului „deznădăjduire” nu poate fi socotită un succes. Poate că în ansamblul (și în sărăcia) ei strofa nu trădează influențe;

dar în câte un vers transparent, după părerea mea cel puțin, reminiscențe din Shelley; urechea mea însă, care nu prea are ținere de minte, refuză totuși să le precizeze.

O legendă și-o pădure am aflat întru pustie și-n pădure pe Lucia. Astăzi ea nu mai e vie.

Înălță tu, amintire, spre făptura-i osanale.

Căci Oribe pierde pradă deznădăjduirii sale.

L-am întrebat pe Berger dacă Oribe nu-i povestise nimic despre oălătoria lui.

— Ba da, răspunse acesta. Mi-a povestit o aventură cu totul ieșită din comun.

Berger începu cu „misterul” pădurii de pini și continuă:

— Îți amintești că Oribe a plecat într-o noapte de la hotel, cam pe la zece, sub pretextul că se gândește la o poezie pe care tocmai o scria. Noaptea era foarte întunecoasă (atât de întunecoasă, mi-a spus el, încât a descoperit că umblase prin zăpadă abia când și-a văzut ghetetele, la hotel). A apucat-o pe dibuite înspre pădurea de pini. N-a întâlnit niciun câine; asta l-a bucurat, pentru că-i era frică de câini, deși știa cum să-i ia...

— Cred că și el a avut câini, când era copil... am aruncat eu.

— Da, parcă l-am auzit spunând așa ceva... S-a pomenit deodată în fața clădirii principale de la „Adela”; îmi spuse că a înconjurat-o pe la miazăzi, a deschis o ușă laterală și a pătruns la întâmplare în casa necunoscută; a trecut prin mai multe camere și coridoare; a ajuns, în cele din urmă, lângă o scară răsucită, aflată în spatele unei draperii verzi; a urcat-o și de la mezanin a văzut un salon imens, unde stăteau de vorbă un domn îmbrăcat în negru și trei fete (primele ființe pe care le-a întâlnit în casă). Susținea că ei nu l-au zărit. La mezanin erau două uși. A deschis-o pe cea din dreapta. Aici se afla Lucia Vermehren.

Am simțit că mă cuprinde amețeala și am îngânat:

— Și mai departe?

— Oribe remarca două lucruri, explică metodic Berger. Primul, că fata nu s-a mirat văzându-l. Era, repeta el întruna, ca și cum într-un anume fel l-ar fi așteptat. L-am rugat să nu mai tot repete și să-mi explice ce înțelege, cel puțin în fraza aceasta, prin *într-un anume fel*. Zadarnic. Știi cât putea fi de încăpățânat și de distrat. Venea apoi a doua chestiune, și anume docilitatea virginală cu care fata i s-a dăruit.

Cu fața lui aprinsă și ochii inexpressivi, Berger mai dădu și alte amănunte. Mi s-a făcut silă: de mine, de Oribe, de Berger, de întreaga lume. Aș fi vrut să las totul baltă; dar mă aflu în episodul acesta ca la jumătatea unui vis și am înțeles pesemne că nu trebuie să iau hotărâri și că, în clipa, aceea, n-aveam mai mult simț de răspundere decât acela al unui personaj de vis. În afară de asta, am început să întrezăresc o explicație a faptelor și am făcut greșeala de a căuta confirmarea sau infirmarea ei, greșeala de a nu prefera incertitudinea. În dimineața următoare, am plecat la Santiago.

Mi-am adus aminte că nu se cădea să-l urăsc pe Oribe. Cu o nepăsare nu tocmai fermă, m-am întrebat dacă nu cumva cel mai mult mă indignează faptul că nu-și povestise aventura decât pentru motivul că fata murise. Desigur, de aceea o povestise: pentru că fata murise și pentru că istoria vieții și episodul morții sale erau romantice. El considera realitatea ca pe-o compoziție literară și și-o fi închipuit pesemne că această anecdotă avea o irezistibilă valoare antitetică. Însă procedeul era naiv, iar efectul grosolan și mi-am zis că Oribe nu trebuie judecat cu prea multă asprime, de vreme ce vina lui nu era aceea a unui om necinstit, ci aceea a unui scriitor nepriceput. În zadar mi-am spus însă toate acestea. Argumentele n-au fost în stare să înlăture condamnabila mea aversiune.

Îndată ce-am sosit la Antofagasta, m-am dus la șeful poliției. Acest slujbaș nu s-a prea sinchisit de scrisoarea mea de recomandare, deși ea purta semnătura autografă a șefului nostru; mă ascultă nepăsător și-mi eliberă un permis care-mi îngăduia să-l vizitez pe Vermehren ori de câte ori voi dori.

L-am vizitat în aceeași seară. În ochii lui foarte duri nu se putea citi dacă mă recunoscuse. I-am pus câteva întrebări. Începu să mă ocărăscă, încet, cu o voce în care vorbele, aproape șoptite, păreau să cuprindă o adevărată rafală de ură.

L-am lăsat să vorbească. Pe urmă i-am spus:

— Cum doriți. Eu făceam o cercetare personală, fără intenția de a publica rezultatele, însă m-ați convins; o să public datele pe care mi le-a pus la dispoziție doctorul Sayago și n-o să mai bat pe nimeni la cap.

Am plecat imediat și a doua zi n-am mai dat pe la închisoare.

Când m-am dus iarăși, a fost aproape amabil. Abia dacă pomeni de întrevvederea anterioară, îmi spuse:

— Nu pot să explic aceste lucruri fără să mă refer la sărmana mea fică. De aceea îmi vine greu să vorbesc.

Îmi confirmă povestea doctorului; adăugă că într-o noapte, când Lucia se dusesse la culcare, una din fete a zis că părea de necrezut ca într-o viață atât de monotonă, zi după zi, cum era a lor, ar putea interveni o schimbare: schimbarea irevocabilă a morții. Mai târziu el și-a amintit această frază și, în ceasuri de nesomn, când te lași furat de speranțe și de planuri, a hotărât să le impună tuturor o viață care să se repete fără nicio abatere, *pentru ca în casa lui timpul să stea pe loc*.

A fost nevoit să ia câteva măsuri de prevedere. Le interzise celor din casă să iasă și celor de afară să intre. El ieșea, totdeauna la aceeași oră, să-i primească pe furnizori și să dea ordine supraveghetorilor. Viața celor care lucrau

afară se desfășura ca și înainte; e adevărat că a fugit un lucrător, dar nu ca să scape de o disciplină prea aspră, ci fiindcă descoperise că se petrece ceva ciudat, ceva ce el nu putea pricepe și, din această pricină, îl înfricoșa. Înăuntru, cum ordinea a fost totdeauna strictă, sistemul de repetiții și-a urmat cursul în chip firesc. Nimeni n-a fugit; mai mult chiar, nimeni nu s-a mai arătat nici măcar la fereastră. Toate zilele păreau una și aceeași. Era ca și cum timpul s-ar fi oprit în fiecare noapte; era ca și cum ar fi viețuit într-o tragedie ce se întrerupea mereu la sfârșitul primului act. Se scurse astfel un an și jumătate. El se credea în eternitate. Apoi, pe neașteptate.

Lucía muri. Termenul doctorului fusese amânat cu cincisprezece luni.

În ziua priveghiului însă, se petrecu un fapt revelator: cineva care nu oălcase nicicând pragul casei a fost în stare, fără îndrumarea nimănui, să meargă țintă la o anumită odaie. Vermehren și-a dat seama de asta numai când Oribe i-a întins fotografia Luciei; dar, adăugă el, în clipa când a aprins lumina, hotărârea lui era deja să-l privească în față pe omul pe care urma să-l ucidă.

Câteva zile mai târziu, eu mă aflam iarăși la Buenos Aires, iar Vermehren murise în celula sa. S-a spus (deocamdată nu vreau să-l dau în vileag pe autorul infamiei) că nu eram străin de această moarte, că am profitat de împrejurarea că nu mă controlaseră, pentru a-i duce cianura (mi-ar fi cerut-o în schimbul unei mărturisiri). Dar faptul n-a avut urmările scontate de defăimători: eu n-am dezvăluit nimic, iar poliția din Chile nu s-a ocupat de mine.

Mi-e teamă, acum, să nu renască iarăși calomnia: se va zice că datele furnizate de doctor și simpla amenințare că le voi publica nu mi-ar fi fost suficiente pentru a obține declarațiile lui Vermehren; se va trece cu vederea că mi-ar fi fost foarte greu să fac rost de otravă în Antofagasta; se

va afirma sus și tare că ceea ce public acum este tocmai dovada care lipsea. Sper, totuși, că cititorul va găsi în paginile mele mărturia limpede că nu puteam fi implicat în sinuciderea lui Vermehren. Să stabilesc și să dezvălui faptul că rolul hotărâtor în cele petrecute la General Paz l-a jucat destinul, să ușurez, pe cât posibil, o vină care întunecă memoria lui Oribe, iată ce m-a susținut, așa doborât de boală cum sunt și gata de-a trece în neființă, permițându-mi să pun la punct această relatare a unor fapte și pasiuni ce țin de o lume care deja nu mai există pentru mine.

Aici se întrerupe manuscrisul lui

Juan Luis Villafane.

Scriind: *Aici se întrerupe manuscrisul lui Juan Luis Villafane*, am vrut să semnalez că, după părerea mea, relatarea rămâne neterminată. Aș mai adăuga: neterminată în mod deliberat. Este adevărat că ultima frază țintește să atingă emfaza, patetismul și prostul gust al unui final. Sau mai cu seamă al unui fals final. E ca și cum Villafane ar fi voit ca tonul să-i înșele pe cititori; ca, recunoscând finalul, aceștia să-l accepte ca atare, fără a-și mai aminti că lipsesc unele explicații și o bună parte din povestire.

Voi încerca acum să înlătur aceste deficiențe. Tot ce-o să adaug e doar o interpretare personală a faptelor și nimic mai mult; sunt însă convins că este îngăduită, atâta vreme cât toate premisele sale pot fi găsite în acest document sau în trăsăturile de caracter pe care acest document li le atribuie lui Oribe și lui Villafane. Dacă mi-am trecut sub tăcere concluziile, n-am făcut-o cu scopul literar sau pueril de a rezerva o surpriză pentru ultimele pagini; am dorit ca cititorul să-l urmărească pe Villafane fără a fi influențat de vreo sugestie din partea mea; dacă acest epilog i se pare previzibil, dacă, independent unul de altul, am ajuns amândoi la aceeași concluzie, voi îndrăzni

să consider faptul drept un indiciu că interpretarea mea nu e lipsită de temeii.

Mai întâi să-i privim pe cei doi: Carlos Oribe și Juan Luis Villafane, care se completează întocmai ca imaginile unei gravuri, ca pe două personaje cu destine simetrice. Atunci însă trama va apărea prea simplă, iar simetria prea perfectă (nu pentru o teoremă și nici pentru realitatea ca atare, ci pentru artă).

A vorbi despre Villafane ca despre o eminență cenușie, deși nu denaturează lucrurile în esență, este o eroare, pentru că le denaturează în aparență. Am spus că Villafane acționa de obicei anonim, indirect, că cele mai bune articole ale sale au apărut fără semnătură și că multe din scripitoarele și furtunoasele discuții din Senat n-au fost decât un dialog imaginar, un adevărat monolog, în care, prin persoana a diferiți senatori, Villafane venea cu propuneri și tot pl le respingea.

În legătură cu Carlos Oribe, există o problemă pe care mulți preferă s-o ignore; eu nu sunt de aceeași părere: dacă nimeni n-o discută, atunci, în detrimentul istoriei, aceasta fie va fi exagerată, fie omisă. Îi las pe alții să se rușineze de idolii lor, să-i despoaie de trăsăturile lor omenești și să-i preschimbe în personaje simbolice, în vreun nume de stradă, într-o serbare școlară sau în interminabile teme pentru elevi. Eu l-am cunoscut pe Carlos Oribe și îl admir așa cum era. Mărturisesc, prin urmare, fără să roșesc: Oribe a plagiat uneori. Atingând acest subiect delicat, se cuvine, bănuiesc, amintit ce spunea Oribe despre plagiatele lui Coleridge: *Oare Coleridge avea neapărată nevoie să-l copieze pe Schelling? O făcea oare în forma pauperis? Nicidecum. Aici e enigma.* În ce-l privește pe Carlos Oribe, nu există niciun fel de enigmă; Oribe imita pentru că bogăția talentului său îngloba și artele imitative; a reprobă la el imitația e ca și cum ai reprobă-o la un actor dramatic.

Dar să recapitulăm povestea: prin fereastra hotelului din General Paz, Oribe și Villafane zăresc în depărtare o pădure de pini: este „Adela”, o fermă în care nimeni nu intră și din care nimeni nu iese de un an; Oribe declară, într-o seară, că nu va pleda din General Paz fără a face o vizită la ferma aceea; noaptea, sub un pretext neplauzibil, pleacă de la hotel; pleacă și Villafane; a doua zi dimineață, moare Lucia Vermehren și interdicția de a pătrunde la „Adela” este ridicată; Oribe nu vrea să meargă la priveghi; pe urmă se duce și se mișcă prin casă de parcă ar cunoaște-o; apoi Vermehren îl ucide pe Oribe.

Concluzia mea nu e greu de prevăzut: Vermehren s-a înșelat. Oribe n-a călcat în casa lui înainte de priveghi. Cel care a făcut-o a fost Villafane.

După cum va fi remarcat cititorul, în relatarea lui Villafane se găsesc indicii care impun, sub toate aspectele, această concluzie. Rolul jucat de Oribe (a) și de Villafane (b) în cele petrecute s-ar putea lămuri astfel:

a) Ca să dea impresia că a intrat în casă la Vermehren, Oribe înfruntă vitregia acelei nopți patagoneze. Dar el nu intră nici măcar în pădure. Îi e teamă de câini; se teme de ei chiar și atunci când se află în tovărășia lui Villafane.

În ziua priveghiului, a fost în stare să meargă până în camera lui Vermehren pentru că în noaptea de dinainte Villafane îi povestise amănunțit vizita lui la „Adela”. Această afirmație nu e nejustificată. În noaptea aceea Villafane băuse; el însuși spune: „mi se părea că Oribe îmi e cel mai bun prieten, demn de toate confidențele”. Știm cum erau confidențele făcute la beție de Villafane; le rostea cu o „cruzime ordonată”. Aceste două cuvinte lămuresc totul: confidențele au fost ordonate: Oribe a putut ațunge, în noaptea priveghiului, la odaia lui Vermehren (Villafane fusese în aceea a Luciei: aceasta explică ezitarea lui Oribe între cele două uși ale

mezaninului)); confidențele au fost crude: ascultând povestea apocrifă a lui Oribe, Villafane s-a simțit cuprins de dezgust și oroare: auzea adevărata istorie a lui Villafane și a Luciei Vermehren, auzea, după ce Lucia Vermehren murise, chiar povestea pe care el însuși o istorisise, chiar indiscreția pe care el însuși o comisese, cu lipsa de pudoare ce ți-o dă alcoolul și poate tradiția convorbirilor între bărbați, cu infatuarea victoriei.

Oribe pare foarte afectat de moartea Luciei Vermehren. Dar naratorul observă: „Măhnirea lui era evidentă, aproape teatrală”. Într-adevăr, Oribe era aidoma unui bun actor: își imagina limpede rolul și se confunda intim eu personajul întruchipat.

În sfârșit, el denaturează faptele și-și însușește experiențele altora. De pildă:

— Cei doi privesc de la o fereastră sosirea lui Vermehren la poartă; cei doi privesc, dar cel care vede este Villafane, fiindcă binoclul se află la el și fiindcă Oribe e miop. În fața patronului, Oribe declară: „După toate cele văzute, nu plec de aici fără să văd «Adela»”.

— Oribe afirmă că n-a observat că ninge, deoarece noaptea era foarte întunecoasă; că nu și-a dat seama că ninsese decât întorcându-se la hotel și văzându-și ghetele ude de zăpadă. Noi afirmăm: câtă vreme Oribe a stat afară, n-a căzut niciun fulg de zăpadă; ar fi văzut-o: „a început să ningă când a ieșit luna”. Pe urmă (altă impostură), el n-a văzut zăpada pe ghetele sale, ci pe ale lui Villafane.

Nu numai ura a fost aceea care l-a împins pe Villafane să prezinte aceste aspecte ale caracterului lui Oribe; a mai existat (în afară de asta) scrupulul de a nu-i refuza cititorului niciun element util pentru a descoperi adevărul.

b) Villafane a ieșit după Oribe, ca și cum l-ar fi urmărit. Dar a ți-l imagina pe Villafane spionându-l pe Oribe e de-a dreptul absurd. Villafane a ieșit pentru a se

duce la „Adela”.

A fost împreună cu fata. Când i se spune că una din ele a murit, vrea să-i știe numele; pe urmă nu pleacă de la priveghi până nu le zărește pe cele trei surori ale moartei (i-e teamă ca nu cumva tocmai ea să fi fost cu el noaptea trecută; speră că nu-i așa); dar i-a fost teamă de ce-i mai rău încă de la bun început și se străduiește ca Oribe și primarul să-i facă rost de o fotografie (vrea să păstreze o amintire); declară că-i repugnă să vadă morți, fiindcă apoi nu și-i mai poate închipui așa cum erau în viață (în legătură cu cazul de față, fraza n-ar avea niciun sens dacă Villafane n-ar fi văzut-o înainte pe fată); își petrece noaptea veghind, e foarte trist, e îndrăgostit de Lucia Vermehren (nu cred că o fotografie și o soartă mai mult sau mai puțin poetică ar fi fost de ajuns pentru a-l face să se îndrăgostească); se referă la povestirea lui Oribe ca la „acele orori” și face aluzie la „căința” sa (Villafane putea vorbi de căință numai dacă ar fi fost oarecum responsabil de soarta lui Oribe; putea vorbi de orori numai dacă în istorisirea lui Oribe și-ar fi ascultat propria relatare ireverențioasă a unei aventuri purificate în chip atroce prin moarte).

În sfârșit, atrag atenția cititorului asupra unei fraze a lui Villafane. Acesta compară un episod din viața lui Vermehren cu surpriza finală a unei povești, unde un personaj până atunci considerat secundar apare brusc drept protagonist. Mă întreb dacă Villafane n-a lăsat această frază tocmai cu scopul ca cineva s-o rețină și să interpreteze cu ajutorul ei, ca și cu o cheie, întreaga istorie.

Nu cred că interpretarea dată de mine acestor fapte e singura posibilă. Cred, pur și simplu, că e singura adevărată.

Mai lipsesc câteva vorbe despre Villafane și despre Lucia Vermehren. Poate că Lucia Vermehren l-a întâmpinat

pe Villafane ca pe îngerul morții venit s-o scape în sfârșit de acea trudnică imortalitate impusă de tatăl ei. Cât despre Villafane, soarta se înverșunase împotriva lui: l-a preschimbat într-o unealtă a morții, dar nu l-a zdrobit; nimic n-a reușit să înfrângă firea sa calmă, inalterabilă și seninătate. Odată a zis: „Îmi place să cred că Oribe a avut o moarte pe măsura vieții lui”. N-a dat nicio explicație; eu cred c-o întrezăresc... A adăugat ceva despre o „moarte proprie”. Pe vremea aceea, vorbeam cu toții despre morți proprii și morți străine; nu mult lipsea să și credem în această deosebire. În legătură cu calomnia care-l implică în moartea lui Vermehren, îndrăznesc să afirm că are o singură origine: manuscrisul lui Villafane însuși. Nu sugerez, totuși, că Villafane ar fi născocit această greu de susținut calomnie cu scopul ca cititorul s-o spulbere și să se convingă de nevinovăția lui.

Dar ultima mea amintire va fi pentru Carlos Oribe. Mi-l închipui în noaptea plecării sale, fluturând o pălărie de pai și repetând acest involuntar dodecasilab:

Uitării, uitării să nu mă dați toți!

Rugămintea poetului a fost ascultată.

A. B. C.

Prefață 5

CUVÂNT ÎNAINTE 35

ÎN AMINTIREA PAULINEI 40

DESPRE STĂPÂNII VIITORULUI 62

IDOLUL 80

TRAMA CEREASCA 119

CELĂLALT LABIRINT 162

MĂRTURIA MINCINOASA A ZĂPEZII... 218

Lector: FLORIN CHIRIȚESCU

Tehnoredactor: ELENA DINULESCU

Coli de tipar: 8, 25

Bun de tipar: 30. III. 1987

Tipărit sub cd. 5003/987 la ÎNTREPRINDEREA

POLIGRAFICĂ B A C A U Str. Mioriței Nr. 27